

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEKÖĞRETİME DEVAM EDEN
GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK
ÖĞRETİMSSEL UYARLAMALAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AHMET NEDİM GÜNDOĞAR

GAZİANTEP-2020

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEKÖĞRETİME DEVAM EDEN
GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK
ÖĞRETİMSSEL UYARLAMALAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AHMET NEDİM GÜNDOĞAR

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. HATİCE NİLAY KAYHAN

GAZİANTEP-2020

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘Yükseköğretime Devam Eden Görme Engelli Öğrencilere Yönelik Öğretimsel Uyarlamalar Hakkındaki Görüşler’’ başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 25/10/2020

Ahmet Nedim GÜNDOĞAR

Eylül-2020

ÖNSÖZ

Araştırmaya başladığım günden itibaren güler yüzünü ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her şartta beni motive ederek ayağa kaldıran, bilgi ve deneyimiyle bana süreç boyunca yol gösteren, anlayışlı, çözüm odaklı ve kıymetli danışmanım Doç. Dr. Nilay KAYHAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisansüstü öğrenimim boyunca çalışmaktan gurur duyduğum, bilgi ve tecrübelerinden her alanda yararlandığım değerli hocalarım Prof. Dr. Latife BIYIKLI, Prof. Dr. Tevhide KARGIN, Prof. Dr. Funda ACARLAR, Doç. Dr. Latife ÖZAYDIN hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Araştırma sürecim öncesinde bilgilerinden keyifle faydalandığım, süreç boyunca desteğini hissettiğim değerli Rektör Yardımcımız Prof. Dr. Özge HACİFAZLIOĞU ve Dr. Öğr. Üyesi Ufuk AKBAŞ'a çok teşekkür ederim.

Araştırma ve ders süreci boyunca sorduğum tüm soruları içtenlikle cevaplayan araştırmancının güvenirlilik çalışmalarında değerli katkılar sağlayan tanışmaktan memnuniyet duyduğum Arş Gör. Sevim KARAHAN'a, Arş. Gör. Hilal GENGEÇ'e ve Arş. Gör. Merih TOKER'e çok teşekkür ederim.

Araştırmanın katılımcı grubu oluşturulurken desteklerini esirgemeyen Eğitimde Görme Engelliler Derneği (EGED)'ne, Türkiye Paralimpik Atletizm Milli Takımı'na, Türkiye Körler Vakfı Genel Başkanı Melahat ALTINBAŞ'a çok teşekkür ederim.

Yalnızca bu süreçte değil hayatımın her anında desteklerini arkamda hissettiğim bu günlere gelmemdeki emekleri yadsınamayacak olan anneme ve babama çok teşekkür ederim.

Ders süreci boyunca fikirlerine sıklıkla başvurduğum araştırma sürecinde de varlıklarını hissettiren dönem arkadaşlarım Muhammet Fatih ALP ve Abdullah SANCAR'a teşekkür ederim. Bu süreçte maddi manevi her konuda destek olan yanımda oldukları için minnettar olduğum arkadaşlarım Aslı ve Cem ÖZDEMİR'e, Orhan AYDIN'a, Cansu İzel ÖZTÜRK'e, Şeyda SEZER'e, Caner KILIÇ'a ve Buse MALKOÇ'a teşekkürü borç bilirim.

Araştırmaya gönüllü olarak katılan akademisyenlere ve görme engelli öğrencilere değerli katkılarından ötürü çok teşekkür ederim.

Ahmet Nedim GÜNDOĞAR

İstanbul, 2020

ÖZET

Bu araştırmanın genel amacı görme engelli üniversite öğrencilerinin akademik süreçlerine yönelik öğretimsel uyarlamaları; öğretimi planlama, uygulama, değerlendirme ve bireysel başarılarının izlenmesi boyutunda değerlendirmektir. Nitel bir desenle kurgulanan bu çalışmada görme engelli dokuz üniversite öğrencisi ve görme engelli öğrencilerin derslerine girmiş 10 akademisyenle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizi sonucunda sekiz ana tema ortaya çıkmış ve araştırma bulguları bu temaların altında sunulmuştur. Görme engelli öğrencilerin en az bir dönem dersine giren akademisyenler ile görme engeli olan üniversite öğrencilerinin kişisel deneyimlerine dayalı elde edilen bulgular, yükseköğretimde engellilik kavramı çerçevesinde; yasal düzenlemeler, özel gereksinimler, akademik, sosyal ve kültürel katılım ilkesi ile bu alanlarda karşılaşılan sorunlar, çözüm önerileri, engelli öğrenci birimleri, personel yeterlilikleri; süreç, iletişim ve iş birliği açısından incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre üniversitelerde görme engelli öğrencilere yönelik birtakım düzenlemeler yapılmasına karşın önemli eksiklik ve tutarsızlıkların olduğu da göze çarpmaktadır. Bununla birlikte bulgular yardımcı teknoloji kullanımı, olumlu tutum ve engellilik algısına göre değişkenlik göstermekte ayrıca engellilik alanında yapılacak çalışmalara duyulan ihtiyaç ve önemi vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler; Yükseköğretim, görme engeli, öğretimsel uyarlama, erişilebilirlik, fırsat eşitliği.

ABSTRACT

The general purpose of this study is to evaluate the instructional accommodations which are aimed at the academical processes of visually impaired university students; in terms of planning of teaching, practice, evaluation and monitoring the individual success. In this research which was built with qualitative research method, it has been conducted a semi-structured interviews with nine visually impaired university students and 10 academicians who teaches the visually impaired students. Acquired data have been analysed via content analysis method. In consequence of content analysis, eight main themes have come out and research findings have been presented under these themes. Findings based on personal experiences of visually impaired university students and academicians who gave lessons to visually impaired students at least for 1 term, legal regulations within the frame of disability concept in higher education, special needs, principal of academical, social and cultural participation and the problems encountered in this field, solution offers, disabled students units, staff sufficiency, have been examined in terms of process, communication and collaboration. According to the research results, although some arrangements have been made for visually impaired students in university, certain deficiencies and inconsistencies have attracted the attention. Besides, the findings have put emphasis on the importance and needs for assistive technologies, positive attitude and perception of disability, also, works which will be done in the field of disability.

Keywords; Higher education, visual impairment, instructional accommodations, accessibility, equality of opportunity

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Katılımcılara Ait Bilgiler (Akademisyen).....	58
Tablo 2. Katılımcılara Ait Bilgiler (Görme Engelli Öğrenci)	61
Tablo 3. Pilot Görüşme Yapılan Görme Engelli Öğrenciye Ait Bilgiler	64
Tablo 4. Pilot Görüşme Yapılan Akademisyene Ait Bilgiler	64
Tablo 5. Görüşme Takvimi (Akademisyen)	66
Tablo 6. Görüşme Takvimi (Görme Engelli Öğrenci)	67
Tablo 7. Yüksek Öğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci Teması ve Alt Temaları	78
Tablo 8. Yasal Düzenlemeler Teması ve Alt Temaları	81
Tablo 9. Sorunlar-Engeller-Zorluklar Teması ve Alt Temaları.....	87
Tablo 10. Engelli Öğrenci Birimleri Teması ve Alt Temaları.....	93
Tablo 11. Öğretimsel Uyarlamalar Teması ve Alt Temalar	97
Tablo 12. Yükseköğretimde Erişilebilirlik Teması ve Alt Temaları	115
Tablo 13. İş Birliği ve Destek Teması ve Alt Temalar.....	122
Tablo 14. Bütüncül Bakış ve Öneriler Teması ve Alt Temaları	130

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Snellen Kartı Örneği	24
Şekil 2. Braille Alfabesi	29
Şekil 3. Abaküs	31
Şekil 4. Braille Cetvel	31
Şekil 5. Küptaş Kasa ve Küp Taşlar	32
Şekil 6. Kabartma Harita, Yeryüzü Şekli Örneği.....	33
Şekil 7. Kabartma Harita (Kroki) Örneği.....	33
Şekil 8. Hücre Modeli	34
Şekil 9. Yazılı Metin Okuma Cihazı.....	35
Şekil 10. Kabartma Ekran	36
Şekil 11. Braille Daktilo.....	36
Şekil 12. Braille Yazıcı	37
Şekil 13. Braille Not Tutucu	37
Şekil 14. Konuşan (Sesli) Şerit Metre.....	38
Şekil 15. Konuşan (Sesli) Renk Tanıma Cihazı.....	38
Şekil 16. Beyaz Baston	40
Şekil 17. Nitel Araştırma Döngüsü Modeli	52
Şekil 18. Veri Analiz Süreci	71
Şekil 19. MAXQDA 12 Kodlama Örneği.....	74

KISALTMA VE SİMGE LİSTESİ

AÇSHB	:	Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
EGED	:	Eğitimde Görme Engelliler Derneği
EKPSS	:	Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
EHK	:	Engelliler Hakkında Kanun
EHS	:	Engelli Hakları Sözleşmesi
f	:	Frekans
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
ÖSYM	:	Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
ÖSYS	:	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	:	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
YKS	:	Yükseköğretim Kurumları Sınavı
YÖK	:	Yükseköğretim Kurulu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
KISALTMA VE SİMGE LİSTESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii

BİRİNCİ BÖLÜM..... 1

GİRİŞ..... 1

1.1. Problem Durumu	5
1.2. Araştırmanın Amacı	12
1.3. Araştırmanın Önemi	13
1.4. Araştırmanın Varsayımları	14
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	15
1.6. Tanımlar	15

İKİNCİ BÖLÜM 16

ENGELLİLİK 16

2.1. Engelliliğin Tanımı, İstatistikler ve Engelli Mevzuatı	16
2.2. Görme Engeli	19
2.2.1 Görme Engelinin Tanımlanması.....	19
2.2.2 Görme Engelli Bireylerin Özellikleri	20
2.2.2.1. Bilişsel Özellikler.....	20
2.2.2.2. Yaşantıların Düzeyi ve Türündeki Sınırlılık:.....	21
2.2.2.3. Çevrede Hareket Etme Becerilerinde Sınırlılık	21
2.2.2.4. Çevreyle Etkileşimdeki Sınırlılık.....	21
2.2.2.5. Akademik Başarı.....	21
2.2.2.6. Sosyal Beceriler	22
2.2.2.7. Davranış Özellikleri	22
2.2.2.8. Dil Gelişimi.....	22

2.2.3. Görme Engeli Olan Bireylerin Değerlendirilmesi.....	23
2.2.3.1. Görme Engelinin Varlığını Belirleme.....	23
2.2.3.1.1. Farkına Varma.....	23
2.2.3.1.2. Tarama ve gönderme.....	23
2.2.3.1.3 Parmak Testi.....	23
2.2.3.1.4. Snellen Kartı.....	23
2.2.3.1.5. Mum Testi.....	24
2.2.3.2. Tanılama.....	24
2.2.3.3. Özel Eğitim Kararının Alınması.....	24
2.2.3.4. Okula Yerleştirilmesi.....	25
2.2.3.5. Eğitsel Değerlendirme.....	25
2.2.4. Görme Engelli Bireylerin Eğitimi.....	25
2.2.4.1. Öğretim Ortamları ve Programlar.....	26
2.2.4.2. Öğretim Yöntem ve Teknikleri.....	26
2.2.4.2.1. Çevresel Uyarlamalar.....	26
2.2.4.2.2. Öğretimsel Uyarlamalar.....	28
2.2.4.3. Görme Engellilerin Eğitiminde Kullanılan Diğer Uyarlamalar Ve Yardımcı Teknolojiler.....	34
2.2.4.3.1. Bilgisayarlar ve Bilgisayar Teknolojileri.....	34
2.2.4.3.2. Ekran Okuma (Seslendirme) Programları.....	34
2.2.4.3.3. Sesli (Konuşan) Kitaplar.....	34
2.2.4.3.4. Yazılı Metin Okuma Araçları.....	35
2.2.4.3.5. Kabartma Klavyeler ve Ekranlar.....	35
2.2.4.3.6. Braille Daktilolar.....	36
2.2.4.3.7. Braille (Kabartma) Yazıcılar.....	36
2.2.4.3.8. Elektronik Braille Not Defterleri.....	37
2.2.4.3.9. Konuşan (Sesli) Hesap Makinesi.....	37
2.2.4.3.10. Konuşan (Sesli) Şerit Metre.....	37
2.2.4.3.11. Konuşan (Sesli) Renk Tanıma Cihazı.....	38
2.2.5. Bağımsız Hareket ve Yönelim Becerileri.....	38
2.2.5.1. Rehberle Yürüme Becerisi.....	39
2.2.5.2. Korunma Teknikleri.....	39
2.2.5.3. İzleme.....	39
2.2.5.4. Bastonla Yürüme.....	39

2.2.5.6. Rota Öğretimi.....	40
2.3. Yükseköğretim ve Engellilik.....	40
2.4 Türkiye’de Engelli Bireylerin Yükseköğretime Geçiş Süreçleri ve Yasal Düzenlemeler .	42
2.5. İlgili Araştırmalar.....	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	51
YÖNTEM.....	51
3.1. Araştırmanın Deseni.....	51
3.2. Veri Toplama Tekniği	52
3.2.1. Veri Toplama Araçları.....	53
3.3. Araştırmacı.....	55
3.4. Katılımcılar.....	56
3.4.1. Katılımcıların Belirlenmesi	56
3.4.2. Katılımcıların Özellikleri.....	57
3.5. Veri Toplama Süreci	63
3.5.1. Görüşmeler	63
3.5.1.1. Pilot Görüşmeler	64
3.5.1.2. Görüşme Süreci.....	65
3.6. Araştırma Etiği	68
3.7. Verilerin Analizi.....	69
3.7.1. Analiz Öncesi Hazırlıklar	71
3.7.1.1. Araştırma Verilerinin Yedeklenmesi Dökümü ve Nitel Analiz Programına Aktarılması.....	71
3.7.1.2 Verilerin Dökümlerine İlişkin Güvenirlik Çalışması.....	72
3.8. Verilerin İçerik Analizi Tekniği ile Analiz Edilmesi	72
3.8.1. Verilerin Kodlanması	73
3.8.2. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik Çalışması	74
3.8.3 Tema ve Alt Temaların Oluşturulması	75
3.9. İnanırcılık ve Tutarlık	75
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	77
BULGULAR	77

4.1. Yüksek Öğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci	78
4.1.1 Kademeler Arası Geçiş	78
4.1.2. Olumsuz Deneyimler ve Etkileri	79
4.1.3. Hazırbulunuşluk	80
4.2. Yasal Düzenlemeler	81
4.2.1 Yasal Mevzuat Politikalar ve Denetim	81
4.2.2. Eğitim Hakkı ve Dayanaklar	84
4.2.3. Eğitimde Fırsat Eşitliği	85
4.2.4. Evrensel Tasarım	86
4.3. Sorunlar-Engeller-Zorluklar	87
4.3.1 Öğrenme Sürecinde Ayrımcılıkla Baş Etme	87
4.3.2. Olumsuz Tutum	89
4.3.3. Sorun Kaynakları	90
4.3.4. Soruna Neden Olan Önyargılar	92
4.4. Engelli Öğrenci Birimleri	93
4.4.1. Engelli Öğrenci Birimleri ve Uyarlamalar	93
4.4.2. Engelli Öğrenci Birimi ile İlgili Yaşanan Sorunlar	95
4.5. Öğretimsel Uyarlamalar	97
4.5.1. İhtiyaç Belirleme	97
4.5.2. Bilgi Gereksinimi ve Hazırlık	99
4.5.3. Ders Materyallerine Erişim	103
4.5.4. Eğitimde Teknoloji Kullanımı	109
4.5.5. Öğretim Süreci ve İşleyiş	111
4.5.6. Ölçme Değerlendirme Süreci ve Uyarlamalar	112
4.6. Yükseköğretimde Erişilebilirlik	115
4.6.1. Akademik Erişilebilirlik	116
4.6.2. Fiziksel Erişilebilirlik	117
4.6.3. Sosyal ve Kültürel Erişilebilirlik	118
4.6.4. Kariyer Planlama Süreci	121
4.7. İş Birliği ve Destek	122
4.7.1. İş Birliği ve Roller	123
4.7.2. Destek Türleri ve Belirleyici Faktörler	125
4.8. Bütüncül Bakış ve Öneriler	130
4.8.1. Öğretimsel Uyarlamalara İlişkin Öneriler	130

4.8.2. Ar-Ge Çalışmaları.....	133
BEŞİNCİ BÖLÜM	136
TARTIŞMA VE ÖNERİLER	136
KAYNAKÇA	151
EKLER.....	166
Ek 1. Görme Engelli Öğrenci Görüşme Formu.....	166
EK 2. Akademisyen Görüşme Formu	169
Ek 3. Kod Listesi.....	173
Ek 4. Örnek Görüşme Günlükleri	174
Ek 5. Etik Kurul İzni Onayı.....	175

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Eğitim, temel bir insan hakkı olarak kabul görmekte, birçok yasal düzenlemenin de çıkış noktasını oluşturmaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi-TBMM-İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948; UNESCO, 2020). Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) gibi birçok uluslararası kuruluş tarafından, eğitim öğretim ortamlarının erken çocukluktan itibaren bireyi güçlendirici ve içinde yaşadığı topluma katılımını destekleyici nitelikte olması gerektiği belirtilmektedir. Ancak bu süreç gerek ülkelerin eğitim politikaları gerekse öğretmen, öğrenci özellikleri başta olmak üzere birçok faktörden etkilenmektedir (OECD, 2020). Nitekim eğitim öğretim bir hak olarak fırsat eşitliği, imkânların elverişliliği, uygunluğu, erişilebilirliğini de içermeli; aynı zamanda bireyin gereksinimlerini temel alan programların da hazırlanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü eğitim öğretim süreçlerinin niteliği, görev alan personel özellikleri, kaynaklar, öğrenci özellikleri, bireysel gereksinimler gibi birçok faktörle ilişkilidir. Dolayısıyla tüm bu koşulların sağlanabilmesi adına sürdürülebilir, ulusal yasal çerçeveleri belirlenmiş uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmış eğitim politikaları hazırlanmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2018; OECD, 2014; UNESCO, 2020). Bireysel farklılıkların dikkate alındığı eğitim ortamlarında her öğrenci için “öğretimden en üst düzeyde yararlanmak” ilkesi gözetilmektedir. Aile ve öğretmenlerin iş birliği, akademik uyarlamalar, teknoloji kullanımı, etkili öğretim yöntem tekniklerine yer verilmesi yoluyla sunulan öğretim; öğrenme farklılıkları bulunan öğrenciler için bir fırsat eşitliği oluşturmaktadır. Böylelikle, akranlarına göre gelişimsel farklılıkları olan görme, işitme, fiziksel yetersizlerine dayalı eğitim öğretime yönelik uyarlama gereksinimleri bulunan öğrenciler; bu düzenlemeler sayesinde öğretime tam katılım gerçekleştirmektedirler (OECD, 2004).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bireyin özellikleri ne olursa olsun eğitimi bir hak olarak tanıyan ve bunu resmileştiren ilk uluslararası belgedir. Bu belgenin 26. maddesine göre “Herkes eğitim hakkına sahiptir”. Ancak bu hakkın, ülkelerin eğitim politikaları yasal mevzuatları ve zorunlu eğitim, hayat boyu öğrenme dâhil her türlü uygulamalarına nasıl yansıtıldığı incelenmelidir. Çünkü her ülkenin eğitime ayırdığı kaynaklar, personel yetiştirme, istihdam, teknoloji kullanımı, sosyal destekler gibi birçok uygulaması farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla eğitimde fırsat eşitliğine dayalı uygulamalar, bireylerin kendi

özelliklerini dikkate alarak düzenlenmiş programlar, nitelikli öğretmen eğitimi, aile katılımı, araç-gereç desteğini temel alan disiplinler arası çalışmalarla sağlanabilmektedir (BM, 2018; OECD, 2014).

Fırsat eşitliği, Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğüne göre sunulan imkânlardan/olanaklardan her bireyin ayırım yapmaksızın yararlanabilmesi, o imkânlara eşit şekilde ulaşabilmesi olarak ifade edilmektedir (TDK, 2020). Dolayısıyla eğitimde fırsat eşitliği; her öğrencinin özellikleri ne olursa olsun, öğretime eşit erişimi ile katılımını destekleyici düzenlemeleri gerektirmektedir. Bu bağlamda her ülkenin yasal düzenlemeleri öne çıkmakta düzenlemelerin de uluslararası bağlayıcı yasal metinleri bulunmaktadır. Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS-2006) bu yasal dayanaklardan biridir. EHS, 13 Aralık 2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiş, ülkelerin engellilik politikalarına yön verir nitelikte bir düzenlemedir. Bu sözleşmede insan hakları temelinde engellilik konusu ele alınmış ve her bireyin temel hak ve özgürlüklerden yararlanması gerektiği ifade edilmiştir. Ülkemiz bu sözleşmeyi, Birleşmiş Milletler tarafından imzaya açılma tarihinde (30 Mart 2007) imzalayarak 28 Ekim 2009 tarihi itibarıyla taraf olmuştur. Bu sözleşme ile insan hak ve özgürlükleri bağlamında eğitim, sağlık, istihdam, sosyal haklar, toplumsal yaşamda tam katılım ilkelerinin nasıl kullanılacağı açıklanmış, uyarlamaların ne ölçüde yapılması gerektiği ile kişi ve kurumları bağlayıcılığı vurgulanmıştır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020; BM, 2006). Bir diğer önemli adım ise Avrupa Komisyonu İstihdam, Sosyal İşler ve Eşit Fırsatlar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmadır. Ülkemizde Türkçe çeviri çalışmaları Sabancı Vakfı tarafından yapılan bu raporda, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinin uygulanmasında yaşanan zorluklar ve iyi örnekler ele alınmıştır. Bu çalışmada dikkat çeken yönler, her ülkenin farklı değişkenler açısından gerek erişilebilirlik, gerekse eğitim, sağlık, istihdam, ayrımcılıkla mücadele bakımından sorunlarla karşı karşıya kalabildiği ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmek amaçlı politikalar üretmek durumunda olduğudur. Dolayısıyla engelli bireylerin haklarına dayalı ulusal uluslararası yasal metinler olsa dahi; genel anlamda eğitim, sağlık, erişilebilirlik ve iş, istihdam alanlarında sorunların varlığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda sözleşmenin (EHS) her ne kadar 24. maddesinde engeli olan bireylerin ayırım yapmaksızın fırsat eşitliği bağlamında eğitim haklarının olduğu ve her kademede tam katılımlarının sağlanması gerekliliği vurgulansa da; engelli bireyler eğitim sistemi boyunca hayat boyu öğrenme sürecinde birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bakımdan öğretim kademelerine göre düzenlemeler yapılmalı, bu süreçte görev alan personellerin engelli öğrencilerin özellikleri, öğrenme gereksinimlerini tanımları sağlanarak, bu gereksinimlere yönelik öğretimsel uyarlama yapma becerileri desteklenmelidir (Sabancı Vakfı, 2010).

Özetle yasal düzenlemelerin varlığı günümüzde bağlayıcı olmakla birlikte bu düzenlemeleri fırsat eşitliği anlamında destekleyici birtakım politikalar ve yaptırımların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim her bireyin devam ettiği eğitim kademesindeki gereksinimler farklılaşabilir, o yaş düzeyine özgü program, materyal ve fiziki ortam uyarlamaları değişkenlik gösterebilir (Dettmer, Thurston, Knackendoffel ve Dyck, 2012; Sucuoğlu, 2006). Warnock (2005), herkese aynı düzeyde sunulan imkânların “eşitlik” oluşturmayacağını belirtmiştir. Akademik ve sosyal katılım bakımından fiziksel, zihinsel ve farklı alanlarda yetersizlikten etkilenmiş engelli öğrenciler için eşitlik ilkesinin sağlanması adına, kapsayıcı ve tam katılımı temel alan bir anlayışla öğrenci gereksinimlerden yola çıkılarak düzenlemeler gerektiğini ifade etmiştir. Engeli olan öğrencilerin akranları ile birlikte eğitim almalarını destekleyen yasal anlamda güçlendirici düzenlemelerin yanı sıra onları bu ortamlarda akran zorbalığına, ayrımcılığa karşı koruyucu önlemler alınmalıdır. Bu anlamda en güçlü destekleyici faktör, engelli öğrenciler için hak temelli anlayışla en az kısıtlayıcı ortam ilkesine bağlı erken dönemden itibaren eğitime katılımlarını geliştirici politikalar üretilmesidir. Hardman (2008), son yıllarda eğitim reformları, değişim ve gelişen teknoloji sayesinde eğitimde büyük bir dönüşüm yaşandığını, tüm eğitim kademelerinde bireysel farklılıklarla örtüşen bir anlayışın öne çıktığına dikkat çekmiştir. Sonuç olarak her birey için öncelikle temel bir hak olan eğitim; erken çocukluktan yetişkinliğe değin zorunlu eğitim kademelerini kapsamakta; aynı zamanda öğrenme ihtiyacı ile ilişkili olarak alan yazında “yaşam boyu öğrenme” kavramı ile anılmaktadır. Yaşam boyu süren öğrenme uygulamaları, bireylerin kendilerini yetkin hissetmelerine, girişimcilik ve liderlik becerileri geliştirmelerine yardımcı olma açısından önemlidir (Jarvis, 2004). Yaşam boyu öğrenme, her bireye eğitim faaliyetlerine kaydolma, öğretme ve öğrenme süreci boyunca gerekli desteği sağlamada yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Öğrenme ortamlarında “yaşam boyu devamlılık” anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte, yasal düzenlemelerde dikkati çeken bir diğer unsur, yükseköğretime tam katılım ve devamdır. Son yirmi yılda OECD ülkelerinde yapılan çalışmalar eğitimde okul, öğrenci, personel sayısı ve finansal kaynaklar gibi nicel verilerin yanı sıra; disiplinler arası çalışmalar, beceri odaklı öğrenci kazanımları, hayat boyu eğitime yatırım, kaynakların etkili ve verimli kullanımı konularında yoğunlaşmaktadır (OECD, 2020). Özellikle zorunlu eğitim sonrası yükseköğretime yerleşen öğrencilerin durumu ve mezuniyet öncesi kazanımları ile mezuniyet sonrası istihdamlarının, mesleki yeterliklerinin izlenmesi öne çıkan temalar arasında yer almaktadır. Bu konuda ülkemizde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından Engelli Öğrenci Komisyon’u oluşturulmuş yasal düzenlemelerle (Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği) birlikte yükseköğretimde engeli olan öğrenciler için

akademik, sosyal, kültürel yönden uyarlamalar ile öğrenmelerini ve tam katılımlarını destekleyici, kolaylaştırıcı önlemler alınmıştır (YÖK, 2010). Benzer şekilde uluslararası alanda da son yıllarda engelli öğrenciler için yükseköğretime katılımı destekleyici politikalar mevcuttur. Örneğin Birleşik Krallık'ta 2006 yılında kabul edilen Eşitlik Yasası ile üniversitelerin kendi içlerindeki eşitliği sağlamaya çalışan denetsel mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu yasa yükseköğretim kurumlarının etnik köken, engellilik açısından bireylere eşit fırsatlar sağlanmasını şart koşmaktadır (Baltaru, 2019). Fransa'da ise 2008 yılından itibaren yükseköğretime devam eden öğrenciler için mezuniyet öncesi yeterliklerinin kazandırılması, iş dünyasına hazırlık ve mezuniyet öncesi mentorluk çalışmalarını da kapsayan istihdama dayalı rehberlik birimleri kurulması zorunlu hale gelmiştir (Kavka, 2017). Böylelikle yükseköğretim kurumlarında katılımcı ve bilginin yanı sıra beceri odaklı, girişimcilik konularının da ele alındığı bir yaşam sunulması öne çıkmış; öğrencileri hayata hazırlayan toplumsal konulara duyarlı, özgüven, girişimcilik düzeylerini destekleyici, iş dünyası fırsatları ile buluşturan bir anlayış temel alınmıştır. Tüm bu düzenlemeler son yıllarda dünya genelinde engelli öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına katılım oranlarının nicel olarak artmasının yanı sıra eşit ve adil bir biçimde öğrenim görmeleri adına yapılan çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Crous (2004), özellikle eğitim politikalarındaki bu değişim sonucunda, engelli öğrencilerin yükseköğretime katılım oranlarında önemli ölçüde artış gözlendiğini ifade etmiştir.

Eğitim kademeleri arasındaki ayırım her ne kadar yaş düzeyi, program, fiziksel ortam, personel, kaynaklar açısından belirlenmiş olsa da temelde bir öğrenme ortamındaki verimlilik öğrencilerin özellikleri ve gereksinimleri ile şekillenmektedir. Örneğin UNESCO tarafından eğitim kademelerindeki geçişlere dikkat çekilen bir araştırmada; özellikle zorunlu eğitimi tamamlama ve yükseköğretime yerleşme, mezun olma ve işe yerleşme anlamında engelli öğrencilerin dezavantajlı durumda olduğu belirtilmiştir. Eğitim kademelerinde engelli öğrenci sayısının izlenmesi, bu öğrencilere sunulan imkânların değerlendirilmesi, destek hizmetlerin varlığı, eğitim ortamlarına kabul ölçütlerinin neler olduğu ve öğretim çevresinin niteliği ile akademik destek, sosyal yaşama katılım düzeyi, yetişkinliğe geçiş yaşamı ile gelecek-kariyer planlamaları ile ilgili destek birimlerinin çalışmalarının izlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (UNESCO, 1999). Buna göre üniversiteler, her öğrencinin bireysel öğrenme taleplerini karşılamanın yanı sıra iş sektörünün ihtiyaç duyduğu elemanı yetiştirme sorumluluğu olan kurumlardır. Girişimci, problem çözme becerisine sahip, yetkin, sosyal yaşamda kişilerarası ilişkilerde başarılı olan, en nihayetinde ise toplumun nitelikli insan gücünün oluşturulmasına hizmet etmektedirler. Bu nedenle özellikleri ne olursa olsun her öğrencinin yükseköğretime

erişimi, katılımı desteklenmeli ve bu süreçte görev alan personel yeterlikleri izlenmeli, program ve hizmetlerin niteliği değerlendirilmelidir (Baltaru, 2019, Hetzel, 2006; UNESCO, 1999).

1.1. Problem Durumu

Ülkemizde engelli öğrencilerin eğitimleri akranları ile birlikte devam ettikleri genel eğitim okulları ile özel eğitim hizmeti verilen ayrı eğitim ortamlarında yürütülmektedir. Bu okullardaki eğitim öğretim ve destek hizmetlerin planlanması Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 7 Temmuz 2018 tarihinde 30471 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ve son değişiklikler ile birlikte 11 Haziran 2020 yılında 31152 sayılı Resmi Gazete yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine göre yürütülmektedir (MEB, 2018, 2020a). Yönetmeliğe göre özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim öğretim planlamaları; Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ile temel ilkelerine göre yürütülmektedir. Bireyin var olan performansı, ilgileri, yeterlikleri belirlenerek, Bireyselleştirilmiş Eğitim Planlarının hazırlanması, destek eğitim hizmetlerinin sağlanması, aile katılımı ve iş birliğini dikkate alarak; var olan performanslarının geliştirilmesi, üst öğrenim, meslek yaşamı ve içinde yaşadıkları topluma tam katılımları hedeflenmektedir. Özel gereksinimleri olan bireylerin kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları kapsamında okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve ortaöğretim düzeyinde akranları ile birlikte eğitimlerine devam etmeleri esastır. Tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak özel eğitim sınıflarında yürütülen kaynaştırma/bütünleştirme eğitim uygulamalarında en önemli öğelerden biri destek hizmetlerin varlığı ve niteliğidir (Sucuoğlu ve Kargın, 2006). Dolayısıyla ister genel eğitim okullarında birlikte eğitim, ister özel eğitim okullarında ayrı eğitim uygulamalarında özel gereksinimleri olan öğrenciler için nitelikli destek hizmet, iyi yetişmiş personel, yasal dayanaklar ve etkili öğretim sürecinin varlığı önerilmektedir (Wood, 2007). Çünkü her öğrencinin gereksinimleri farklılık göstermekte, bu farklılıklar ise eğitim kademelerine göre öğretimsel uyarlamaları gerektirmektedir. Örneğin görme alanında özel gereksinimi olan bir öğrenci ile işitme yetersizliğinden etkilenmiş bir öğrenci için sınıf içi ve sınıf dışı öğretimsel planlamalar değişkenlik gösterebilir. Sonuç olarak engelli öğrencilere okul öncesinden itibaren her kademedeki sağlanacak eğitimin niteliği; özel gereksinimi olan öğrencinin bağımsız yaşamını destekleyici, kademeler arası geçişini kolaylaştırıcı bir rol oynayacak; yükseköğretime yerleşme ve iş-istihdam anlamında bağımsızlığa erişmesinde de etkili olacaktır.

Yükseköğretim yaşamı iş ve istihdam ile yakından ilişkilidir. Son yıllarda iş ve istihdam arasındaki ilişki irdelenmekte; 21. Yüzyıl becerilerine göre çalışanların ne tür

yeterliklere sahip olması gerektiği tartışılmaktadır. OECD (2008) raporuna göre 21. Yüzyılda eğitim öğretim süreçlerinde kazanılması beklenen en öncelikli beceriler ana dil becerileri, sanat, tarih, coğrafya, bilim, sivil toplum çalışmaları, dünya dilleri iletişim gibi temel alanların yanı sıra; küresel farkındalık, finansal okuryazarlık, ekonomi, iş ve girişimcilik, okuryazarlık, teknoloji, bilim, sağlık, eğitim alanlarında sosyal duyarlılığı konu alan temalar olduğu ifade edilmektedir. Özellikle yükseköğretim mezunlarının bu becerileri kazanmalarında programların yenilikçi, esnek ve bireyin öğrenme gereksinimlerini temel alarak tasarlanması gerekliliği ifade edilmektedir. Çünkü her öğrencinin eğitim sürecinde tam katılıma dayalı öğrenmeyi gerçekleştirmesi, eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık, iletişim ve iş birliği alanlarında beceri kazanması ancak bireysel farklılıklarına dayalı bütüncül bir öğrenme tasarımı ile mümkündür (Ananiadou ve Claro, 2009; OECD, 2008). İş, emek, ustalık gerektiren bir şey elde etmek için amaca dayalı gösterilen çaba olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda geçim sağlamak için bir alanda yapılan her türlü çalışma, meslek olarak adlandırılmıştır. İstihdam ise bir işte, görevde kullanılmak anlamına gelmektedir (TDK, 2020). Dolayısıyla iş sahibi olmak için çaba gösteren, eğitim öğretime devam ederek belirli ölçütleri karşılayarak yetkinlik kazanan her bireyin; yasal olarak istihdam hakkına da eşit ölçüde erişim hakkı bulunmaktadır. Eğitim öğretim ve bilgi, beceri yeterlikler bağlamında gerek ülkemizde gerekse uluslararası alanda istihdam oranları incelendiğinde birtakım önemli farklılıklar dikkati çekmektedir. Örneğin hiç okuma yazma bilmeyen bireylerin Türkiye’de istihdam edilme oranları %8,5 iken yükseköğretim mezunu olan bireylerin istihdam edilme oranları %41 seviyesine çıkmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2011). Bu veriler eğitim düzeyi yükseldikçe, istihdam edilme olasılığının arttığı yönünde güçlü bir kanıt oluşturmaktadır. Engelli bireyler ile ailelerinin katılımı ile gerçekleşen bir araştırmada engelli bireylerin çalışma yaşamları incelenmiştir. Araştırmaya 722 engelli birey ve 367 aile üyesi katılmıştır. Sonuçta yayımlanan İhtiyaç Analizi Raporu’nda aile üyelerinin %72,5’i engelli bireylerin yaşamlarını çalışarak sürdürmeleri gerekliliğini belirtmişlerdir. Ancak araştırmaya katılan ailelerdeki engelli bireylerden istihdam edilenlerin oranı incelendiğinde yalnızca %15,1’inin bir işe yerleştiği veya istihdam edilebildiği dikkati çekmektedir. Bu çalışma sonucunda engelli bireylerin istihdam oranlarının istenilen yeterlikte olmadığı; engeli olmayan bireylerle eşit eğitim düzeyinde mezun olsalar dahi işe yerleşme bağlamında aynı imkânlarla sahip olmadıkları görülmektedir. Raporun sonuç bölümünde ise eğitim ve istihdam ilişkisinin önemine dikkat çekilmiş, ayrıca engelli bireylerin eğitim kademelerine geçişlerinin bir hayli güç olduğuna vurgu yapılmıştır (İhtiyaç Analizi Raporu, 2017). Dolayısıyla engelli öğrencilerin gereksinimleri doğrultusunda düzenlemeler yapılarak eğitim almaları tam bağımsız bir yaşam

sürmeleri bakımından önem arz etmektedir. Bu amaçla eğitim öğretim ortamlarında birtakım iyileştirici politikalar izlenmesi gerekmekte, özel gereksinimleri olan bireylerin hem sosyal yaşamları açısından hem de mesleki ve kariyer hedefleri açısından yaşam boyu eğitim faaliyetleri içerisinde yer alması sağlanmalıdır. Zorunlu eğitim çağındaki özel gereksinimleri olan öğrenciler kadar yükseköğretim döneminde eğitime devam eden öğrenciler için de hak temelli ve nitelikli eğitime erişimlerini sağlayacak düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir (Piştav Akmeşe, 2018).

Engellilik ve yükseköğrenim üzerine yapılan uluslararası çalışmalar, engelli öğrencilerin, engeli olmayan öğrencilere kıyasla yükseköğretimde önemli zorluklarla karşılaştıklarını göstermektedir (Richardson ve Roy, 2002; Rioux ve Pinto, 2010; Vickerman ve Blundell 2010). Yılmaz (2015), engelli bireylerin özellikle ortaöğretim ve sonraki eğitim hizmetlerine erişimlerinin önünde ciddi kısıtlamalar olduğuna dikkat çekmiş; engelli bireylerin önemli bir kısmının henüz ortaöğretim düzeyinde eğitimlerini yarıda bıraktıklarını vurgulamıştır. Engelli bireylerin eğitim öğretim hizmetlerine katılımlarını içeren yasal düzenlemelere bakıldığında; Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 42. maddesinde kimsenin eğitim, öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı ve devletin durumları sebebiyle özel eğitime gereksinim duyan bireyleri topluma yararlı kılacak tedbirler almakla yükümlü olduğu belirtilmiştir (TBMM, 2018). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 26. maddesinde ise “*Herkes eğitim hakkına sahiptir. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim yeterliliklerine göre herkese açık olmalıdır.*” ifadelerine yer verilmektedir. 2005 yılında TBMM’de kabul edilen Engelliler Hakkında Kanun’un 15. maddesinde “*Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır.*” hükmüne yer verilmiştir (Engelliler Hakkında Kanun [EHK], 2005). Bu kanun engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını kapsayıcı eğitim yoluyla ele almayı amaçlayan bir reform olarak düşünülebilir. Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nde de belirtildiği gibi özel gereksinimli öğrencilerin akranlarından tecrit edilmeden, hak ve adalet temelli eğitime etkin katılımlarının desteklenmesi gerekmekte, ancak bu amaç için birtakım önleyici, iyileştirici politikalar hayata geçirilmelidir (MEB, 2018). Dolayısıyla tüm bu yasal düzenlemelerin zorunlu eğitim çağındaki öğrencileri yükseköğretime erişebilmesini sağlayacak olan ilke, hesap verilebilirlik anlayışıdır. Çünkü yapılan her uygulama ve alınan her kararın gerekçesi ile sonuçları, özel gereksinimleri olan öğrenci, ailesi ve eğitim öğretim kademelerindeki görev alan personeli de ilgilendirmektedir. Nitekim zorunlu eğitime ve yaşam boyu öğrenmeye ilişkin düzenlemeler, her düzeyde eğitim için çok önemlidir.

Bu kapsamda, engelli öğrencilerin akademik ve sosyal ihtiyaçları ile ilgili nitelikli düzenlemelerin yapılması büyük önem taşımaktadır. Sart (2015), engelli bireylerin eğitimlerine yönelik gerekli kanunların yürürlükte olmasına rağmen, bu bireylerin eğitim olanaklarından tam ve etkin bir şekilde yararlanamadığını, hatta ayrımcılıkla karşı karşıya olduklarını dile getirmiştir. Engelli bireylerin eğitime erişim gibi çeşitli durumlarda dezavantajlı hale gelmelerinde, kaynakların yokluğu, kaynakların ulaşılmaz oluşu, toplumsal bakış açıları, sosyal politikalar, kurum temelli uygulamalar ve sosyal şartlar etkili olabilmektedir (Mayer, 2003). Kayhan, Şen, ve Akçamete (2015) ise yaşam hakkı kadar temel kabul edilen eğitim hakkının, eğitim programlarına, personele ve öğrenim ortamına bağlı olarak kısıtlanabileceğini dile getirmişlerdir. Oysa engelli öğrenciler için ilkokul ve ortaokulda okullaşma oranının fazla olmasına rağmen çok az bir kısmının yükseköğrenim için ön koşul kabul edilen ortaöğretimi tamamlayabildiği rapor edilmiştir (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [UNESCO], 2015). Bununla birlikte ülkemizde MEB ve Yüksek Öğretim Kurumu 2019 yılı istatistikleri incelendiğinde engelli öğrencilerin eğitime katılım noktasında kademeler arası geçişlerde ve yükseköğretime erişimleri anlamında ciddi farklılıklar olduğu gözlenmektedir (MEB, 2020, YÖK, 2020). Örneğin 4 Eylül 2020 tarihinde yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı istatistikleri Örgün Eğitim Raporuna göre, 2019 yılında okul öncesi düzeyde kaynaştırma eğitimine devam eden öğrenci sayısı 789 iken, 2388 öğrenci özel eğitim anaokuluna devam etmektedir. Özel özel eğitim anaokulunda eğitim alan öğrenci sayısı ise 54 kişidir. 119.307 öğrenci ilkokul düzeyinde kaynaştırma eğitimine devam ederken; özel eğitim örgün eğitim toplam öğrenci sayısı 425.774'tür. İlkokul düzeyinde özel eğitim öğrenci sayısı 159.542 iken bu sayı içerisinde 708 işitme engelli öğrenci, 495 görme engelli öğrenci, 248 bedensel engelli öğrenci ilkokul düzeyinde eğitime devam etmektedir. 159.542 öğrenci özel eğitim gereksinimi olan ilkokul düzeyinde eğitime devam etmektedir. Özel eğitim öğrencilerinin ortaokul düzeyindeki sayıları incelendiğinde 179.877 öğrencinin ortaokul düzeyinde eğitim gördüğü; bu grupta 42.670 öğrencinin akranları ile birlikte kaynaştırma eğitimine devam ettiği dikkati çekmektedir. Ortaokul düzeyinde görme engelliler ortaokulunda eğitim göre öğrencilerin sayısı 648'dir. Ortaöğretim açısından bakıldığında ise 55.534 öğrencinin kaynaştırma eğitimine devam ettiği; özel eğitim gereksinimi olan orta öğretim düzeyindeki öğrenci sayısının ise (kaynaştırma eğitimi dâhil) 81.482 öğrenci olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda genel eğitim okullarında akranları ile birlikte eğitime devam eden özel gereksinimli öğrenci sayısı kademelere göre yoğun olarak ilkokul düzeyinde en az ise ortaöğretim düzeyindedir (MEB, 2020b). Yükseköğretim verileri incelendiğinde ise ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim programlarındaki engelli öğrenci sayılarının geçmişten günümüze önemli derecede arttığı

görülmektedir (YÖK, 2020). Örneğin; Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi 2019-2020 verilerine göre 3.002.964 öğrenci ön lisans düzeyinde, 4.538926 öğrenci lisans, 297001 Yüksek lisans ve 101.242 öğrenci ise doktora düzeyinde eğitime devam etmektedir. Bu öğrenciler 129 devlet, 74 vakıf üniversitesi ile 4 vakıf meslek yüksekokuluna kayıtlıdır. Aynı veri tabanında engelli öğrencilerin sayıları ve engel türlerine göre dağılımları incelendiğinde 2017-2018 eğitim öğretim yılında devlet ve vakıf üniversitelerinde 27332'si erkek 11.911'i kadın olmak üzere toplam 39.243 engelli öğrenci kayıtlı olup, bu öğrenciler arasında 651 erkek 363 kadın toplam 1014 öğrencinin görme engelli olduğu; 496 erkek 339 kadın toplam 835 öğrencinin ise işitme engelli olduğu dikkati çekmektedir. 2018-2019 verileri incelendiğinde ise devlet ve vakıf üniversitelerinde işitme, görme, bedensel engel, zihinsel engelliler, otizm, öğrenme güçlüğü gibi toplam 12 farklı özel gereksinim alanında 32.944 erkek 14.807 kadın öğrenci olmak üzere toplam 47.751 öğrenci eğitime devam etmektedir. Bu öğrencilerin 1371 erkek, 660 kadın toplam 2031'i görme engelli öğrencidir. 58 erkek, 33 kadın öğrenci olmak üzere toplam 101 öğrenci ise dil ve konuşma problemi olan öğrenci grubunu oluşturmaktadır (YÖK, 2020). Ancak okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim düzeyinde eğitime devam eden engelli öğrencilerin kaçının yükseköğretime erişebildiği ve erişimleri sürecinde yaşadıkları zorluklar ile bu olumsuzlukların aşılmasına yönelik mevcut düzenlemelerin incelenmesi önemli görülmektedir. Nitekim engelli öğrenciler yükseköğretime geçişleri sırasında birtakım güçlüklerle karşılaşmakta; sınava hazırlık, materyal, sınava giriş, sınav yerine erişim ve sınavların gerçekleşmesi aşamalarında destek gereksinimleri bulunmaktadır. Ayrıca her gencin hayali olan yükseköğretime erişimleri sonrasında da gerek akademik, gerekse sosyal ve kültürel tam katılımları açısından destek gereksinimleri mevcuttur. Bu bağlamda engelli öğrencilerin üniversite yaşamında gereksinimleri, akademik, sosyal kültürel katılımları ile ilgili düzenlemelerin yasal mevzuatlara uygunluğunun değerlendirilmesi kadar bir diğer önemli konu; okudukları fakülte, program, yaşadıkları sosyal çevre, kütüphane, bilgi iletişim teknolojileri ile akademik süreçte aldıkları zorunlu ve seçmeli derslerde öğretimsel uyarlamalar, sınavlar, ölçme değerlendirme bakımından ne derece uygun düzenlemelerle karşılaştıklarıdır. Dolayısıyla engelli öğrenciler için her bir eğitim kademesi arasında geçişin hala zor sayıldığı günümüzde, şüphesiz yükseköğretime katılım olumlu bir adımdır. Ancak engelli bireylerin bir yükseköğretim kurumuna dâhil olmaları eğitim sürecini tamamlayabilmeleri için yeterli değildir. Araştırmalar engelli öğrencilerin; öğrenmelerinin, öğrenme-öğretme uygulamalarına bağlı olarak önemli kısıtlamalarla karşılaşabileceğini göstermiştir (Rioux ve Pinto, 2010; Vickerman ve Blundell, 2010). Buna göre yükseköğretime yerleşen öğrencilerin engel türüne özgü gereksinimlerinden kaynaklı öğretimsel uyarlamaların ne olduğu ve bu uyarlamaların

gerçekleşmesinde etkili olan faktörlerin incelenerek çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Öğretim süreçlerinin niteliği yalnızca program veya öğrencinin özellikleri ile ilgili değil, aynı zamanda dersin sorumlusu, öğretmenler, materyaller, fiziki ortam, bilgi teknoloji yeterliği gibi birçok faktörler ilişkilidir. Dolayısıyla engelli öğrencilerin de yükseköğretime devamları konusunda, dersi veren öğretim üye/elemanlarının dersi hazırlık-planlama, uygulama, ölçme değerlendirme bağlamında yeterliklerinin desteklenmesi, gereksinimlerinin karşılanması; engelli öğrencilere adil ve fırsat eşitliğine dayalı bir öğretim sunulması anlamında katkı sağlayıcı olacaktır.

2010 yılında Başbakanlık Özürsüzlür İdaresi Başkanlığınca yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan engelli bireylerin %40'ından fazlası eğitimcilerin engelli bireyler konusunda bilgili olmadığını ve bu durumun ayrımcılığa sebep olduğunu bildirmişlerdir. Aynı araştırmada eğitimciler tarafından engelli bireylerin eğitimine uygun iletişim araçlarının ve destek teknolojilerinin kullanılmamasının en temel gereksinimlerinin karşılanmasında bir sorun olduğu paylaşılmıştır (ÖZİDA, 2010). şüphesiz görme engelli öğrenciler de eğitim-öğretim sürecinde özellikle akademik anlamda birçok engelle karşılaşılabilmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte 32 görme engelli üniversite öğrencisi ile yapılan boylamsal çalışmada, uygun akademik düzenlemelerin eksikliğinin; görme engelli öğrencilerin üniversite öğrenimlerini zorlaştırdığı bulgularına ulaşılmıştır (Hewett, Douglas, McLinden ve Keil, 2017). Ayrıca görme engelli öğrencilerin yükseköğretim kurumlarında daha çok sosyal ve beşeri bilimler ile ilişkili bölümleri tercih ettikleri, sayısal bölümlerde (mimarlık, mühendislik vs.) daha az temsil edildikleri belirtilmektedir. Görme engeli olan öğrencilerin yükseköğretime tam ve adil bir biçimde katılımı, ancak yasal düzenlemelere göre hazırlanan kapsayıcı ve uygulanabilir yönetmelikler ve yönergeler ile mümkündür. Powell (2003), yasal düzenlemelerdeki ilerlemelerin, üniversitelerde görme engelli öğrencilerin daha fazla bölümde temsil edilebilmesine fırsat tanıdığını ifade etmiştir. Bolt (2004), kütüphanelerde bulunan materyallerin sadece %5'inin görme bozukluğu olanlar için erişilebilir bir formda olabileceğini belirtirken; Özyürek (1995) öğrenilen bilgilerin yaklaşık %85'inin görme duyusu yoluyla edinildiğine vurgu yapmıştır. Reynolds ve Fletcher-Janzen, (2007) ise engelli öğrencilerin öğretim amaçlarına ulaşabilmeleri önündeki fiziksel, bilişsel ve duyuusal engellerin onların gereksinimlerini temel alan uyarlamalar ile azaltılabileceğini ifade etmiştir. Bu uyarlamaların engelli öğrenciler ile öğretim programı arasında bir köprü olacağına vurgu yapmış; engelli öğrencilerin genel eğitim ortamlarına katılımlarını artırdığını böylelikle kademeler arası geçişlerinin de daha düzenli ve nitelikli hale geleceğini belirtmişlerdir. Ulusal Engelli

Öğrenciler Eğitim Derneği, (NEADS-2012) yükseköğretim düzeyinde yapılan uyarlamaları engelli öğrencilerin akademik, kampüs ve toplumsal yaşama tam ve etkin katılmalarını sağlayacak hizmet, uyum veya destek mekanizması olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte engelli üniversite öğrencilerine ihtiyaçları doğrultusunda uyarlamaların sağlanmasının eğitim öğretim faaliyetlerine eşit erişim ve hayali kurulan bir üniversite deneyimi için gerekli olduğunu bildirmişlerdir. Piştav Akmeşe (2018) ise öğrencilerin yanı sıra bir yükseköğretim kurumunda çalışan engelli personelin görüşlerini de incelediği araştırmasında gerek öğrencilerin gerekse engelli personelin hak temelli eğitim vurgusu yaptığını, pozitif ayrımcılık değil gereksinimlerine yönelik düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiğini ve bu durumun da kişisel tutumlara isteklere bırakılmaması, bir hak olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Çalışmada öne çıkan bir diğer sonuç; engelli öğrenciler ile engelli personelin erişilebilirliğe ilişkin olumsuz deneyimleridir.

Sonuç olarak, engel türüne özgü öğretimsel uyarlamalar öğrencilerin akranları ile fırsat eşitliği bağlamında adil bir eğitim alabilmelerinin temelini oluşturmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (MEB, 2018) göre görme gücünün kısmen ya da tamamen kaybından dolayı destek hizmetlere, özel eğitim hizmetlerine gereksinimi olan görme engelli öğrencilerin de, erken çocukluk döneminden itibaren eğitim sürecinin her kademesinde yasal haklarına bağlı gereksinimlerinin karşılanması esastır. Dolayısıyla gerek Yükseköğretim Kurumları Sınavına (YKS) erişim, kayıt olma ve üniversite yaşamlarında öğrencilerin bu süreci başarı ile yürütmeleri, eğitim kurumlarından aldıkları desteklerin niteliği ile ilişkilidir. Yükseköğretim eğitimi, zorunlu eğitim çağını tamamlamış her bireyin hayalini kurduğu bağımsız yaşama katılım anlamında üretken, iş dünyasına ve istihdama yönelik sosyal statüler elde edilebilecek bir yaşamdır. Bu eğitim yaşantısının öznesini ise öğrenciler oluşturmaktadır. Yükseköğretime devam eden görme engelli öğrencilerin akademik yaşamına ilişkin öğretimsel uyarlamaların görme engelli öğrenci ve görme engelli öğrencilere ders verme deneyimi bulunan öğretim üye/elemanlarının görüşleri doğrultusunda incelenmesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırmada, akranlarına göre özel gereksinimleri olan öğrencilerin yükseköğretime devamları sırasında akademik anlamda ne tür öğretimsel uyarlama gereksinimleri olduğu ile bu uyarlamaların daha etkili bir biçimde sunulması adına önerileri irdelenmiştir. Çalışmada görme engeli olan öğrencilerle görüşmeler yoluyla veriler toplanmış, öğrencilerin yanı sıra derslerine giren öğretim elemanlarının da görüşleri eş zamanlı olarak irdelenmiştir. Dolayısıyla eğitim-

öğretim sürecinin her iki paydaşının da görüşlerine yer verilmiş olması bu çalışmanın ayırt edici bir yönü olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların bizzat eğitim yaşamlarındaki deneyimleri içeren görüş ve önerilerinin, yükseköğretimde engelli öğrencilerle ilgili düzenlemelere katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Üniversite eğitimine erişimin önündeki engellerin önlenmesi ve kapsayıcı uygulama örneklerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan bu araştırmanın sonuçları; eğitim kurumlarının Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu çalışmaları ile uyumlu bir biçimde engelsiz üniversite olma yolunda engelli öğrenciler için yapılacak eğitim planlamalarına yol göstereceği olabilir. Ayrıca bir dersin hem o dersi alan görme engelli öğrenci, hem de dersi veren öğretim üyeleri tarafından değerlendirilmesi araştırmanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Araştırma, yöntem bakımından derinlemesine betimleme ve eleştirel bakışı temel alan nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir, bu durumda sonuçlar öğretimsel uyarlamalar anlamında somut ve uygulanabilir çözüm önerileri geliştirilmesine katkı sağlayıcı olabilir. Farklı eğitim kurumlarında ve farklı düzeydeki programlardan katılımcılarla görüşülmesi yönü; araştırmanın akademik uyarlamada önemli etmenlerden olan bilgi iletişim teknolojilerine yer verilmesi, programların içerik, amaç, süre bakımından uyarlanması, ölçme değerlendirme süreçlerinde fırsat eşitliğini temel alan örnek düzenlemeler açısından ayırt edici bir yanı olarak düşünülmektedir. Bir anlamda var olan bir durumun katılımcı yaşantılarına bağlı derinlemesine irdelendiği bu araştırma, üniversite eğitiminde fırsatlara erişimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve kapsayıcı uygulama örneklerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, görme engelli üniversite öğrencilerinin akademik süreçlerine yönelik öğretimsel uyarlamaları; öğretimi planlama, uygulama, değerlendirme ve bireysel başarılarının izlenmesi boyutunda değerlendirmektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır;

Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim elemanlarının ve eğitim alan görme engelli öğrencilerin;

1. Yükseköğretim kurumlarında üniversite yaşamının önemine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Kendilerine sunulan hizmetlere ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Eğitim öğretim hizmeti sürecinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Sunulan hizmetlerin niteliğinin artırılmasına yönelik önerileri nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Engelli öğrenciler gerek eğitim ortamları gerekse sosyal yaşamda, erişilebilirlik konusunda çeşitli problemlerle karşı karşıyadır. Yalnızca kampüse veya binaya erişim dışında eğitimin kendisine erişim süreci, engelliler için önemli problemler teşkil etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2016 yılında yapılan Türkiye Sağlık Araştırması sonuçlarına göre; engelli bireylerin yalnızca %4,3'ünün bir yükseköğretim kurumundan mezun olduğu ifade edilmiştir (TÜİK, 2017). Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı'nın (ÖSYM) yayınladığı istatistiklerde ise 2017 yılında Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) ve Lisans Yerleştirme Sınavları (LYS) ile yükseköğretime girmek için 6857 engelli adayın Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS)'ne başvuru yaptığı belirtilmiştir. Başvuran adaylardan herhangi bir yükseköğretim kurumuna yerleşenlerin oranı %39 olarak paylaşılmıştır. ÖSYS ile herhangi bir yükseköğretim kurumuna yerleşen engelli öğrencilerin %66'sının örgün eğitim programlarına %34'ünün ise açıköğretim veya uzaktan eğitim programlarına yerleştiği görülmektedir. 2017 yılında Açıköğretim veya uzaktan eğitim programlarını tercih eden engelli öğrencilerin oranının (%34); 2011 verilerine göre (%46) daha düşük olması sevindiricidir. Örgün eğitime katılımı yansıtan veriler engelli bireylerin yükseköğretimde daha aktif katılabilmeleri yönünde sevindiricidir. Ancak, herhangi bir yükseköğretim kurumuna yerleşemeyen engelli bireylerin oranının %61 olması, açık veya uzaktan eğitim programlarını tercih eden engelli öğrencilerin oranının %34 olması; halen yükseköğretim kurumlarının erişilebilirlik veya ulaşılabilirlik ölçütlerini ne derece karşıladıkları konusunda kaygı vericidir (ÖSYM 2018b; Güneş vd. 2013). Eğitim hizmetlerine etkin katılmadıkları gerekçesi ile engelli bireylerin önemli bir kısmı yükseköğretim kurumlarındaki eğitimlerini yarıda bırakmakta ya da lise sonrası eğitimi hiç tercih etmemektedirler (EC, 2017). Bu sorunlar öğrencilerin mesleki yeterlikleri kazanmaları, iş, istihdam ve kariyer planlama süreçleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu nedendir ki eşitlik, tam katılım ve sosyal bütünleşme gibi prensiplere dayalı hak temelli bir eğitim yaklaşımı; engellilerin yükseköğrenime daha fazla entegre olması açısından önem arz etmektedir. Powell, (2003) görme engelli üniversite öğrencilerini dinlemenin gerekliliğini vurgulamış, okulda veya okul dışında doğrudan öğrenme ve sosyal yaşamlarına ilişkin kendi

deneyimlerine ulaşmanın önemine dikkat çekmiştir. Farklı çalışmalarda da engelli öğrenciler kendileri adına yapılacak düzenlemelerde görüşlerinin dikkate alınması gerekliliğini belirtmişler; yapılacak değişikliklerin gereksinimlerine dönük olabilmesi ve engellilerin ihtiyacı karşılaması adına deneyimleri temel alan bir anlayışla gerçekleştirilmesini önermişlerdir (Kayhan, Şen ve Akçamete 2015; Piştav Akmeşe, 2018).

Bu çalışmada yükseköğretime devam eden görme engelli bireylerin ve görme engelli öğrencilerin derslerini yürüten öğretim üye/elemanlarının akademik süreçte öğretimsel uyarlamalar ile ilgili görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Şüphesiz öğretim sürecinin birinci muhattapları olan görme engelli öğrenciler ve onların derslerini yürüten akademisyenlerin deneyimleri ve bakış açılarına ulaşmak önemlidir. Bu çalışma; farklı birimlerde halihazırda süren etkili uyarlamaların neler olduğu, görme engeli olan öğrencilerin devam ettikleri fakülte, yüksek okul ve dersler kapsamında ne tür öğretimsel uyarlama gereksinimlerinin olduğu, bunlara yönelik ne tür önleyici ve iyileştirici çözümlerin getirildiğine dair bütüncül bir sonuç ortaya koymaktadır. Öğrencilerin ve akademisyenlerin seslerine kulak vermenin, onların eşsiz deneyimlerini dinlemenin; yükseköğretim kurumlarındaki politika, uygulama ve araştırmaların şekillenmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Gerek akademisyenlerin gerekse görme engeli olan öğrencilerin paylaşımları, yükseköğretim kurumlarında engelsiz eğitim adına yapılacak düzenlemelere katkı sağlama noktasında önemli bir detaydır. Ayrıca yalnızca görme engeline yönelik öğretimsel uyarlamalarının ele alınmış olması, katılımcı kitlesinin de öğrencinin doğrudan kendisi ve görme engelli bireylerin derslerini yürüten öğretim elemanı/üyeleri olması görüşleri daha derinlemesine bir bakışla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bulgular, bireysel farklılık kadar gereksinim türü ve derecesinin de öğretimsel uyarlamalarda önemini ortaya çıkarmak, farkındalık oluşturmak, ayrıca etkili uygulamaların belirlenmesi, izleme değerlendirme verilerinin elde edilmesi amacına katkı sağlayacaktır. Son olarak bu çalışma görme engelli veya farklı engel türlerindeki bireylerin yükseköğrenim düzeyindeki akademik katılımlarına ilişkin diğer araştırma alanlarına bir öngörü oluşturabilir. Ayrıca engelli bireylerin ve özelde görme engellilerin yükseköğretimde akademik başarı ve tam katılımları üzerine yeni araştırmalar yapılmasına olanak sağlayabilir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Öncelikle katılımcıların kişisel görüşlerine dayanan her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevap temel alınmıştır. Ancak yine de katılımcıların görüşmeler sırasındaki akademik durumları, en son erişilebilirlik problemleri,

önceki öğrenme deneyimleri gibi faktörlerin öznel gerçekliklerine etki edebileceği, bunun da görüşmenin yanıtlarını etkilemiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu araştırmada katılımcıların görüşme sorularına içtenlikle cevap verdiği varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, dokuz devlet ve bir vakıf olmak üzere toplam 10 farklı üniversitede öğrenim gören öğrencilerin ve üniversitelerde görev yapan öğretim üye/elemanlarının görüşleri ile sınırlıdır. Yükseköğretim kurumlarının dağılımı incelendiğinde İç Anadolu Bölgesinde iki farklı ilde üç devlet üniversitesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir devlet, bir vakıf üniversitesi, Akdeniz Bölgesinde bir devlet üniversitesi ile Marmara Bölgesinde 4 devlet üniversitesi ile sınırlıdır.

Araştırma, 9 görme engelli öğrenci ve yükseköğretim kurumlarında görme engelli öğrencilerin en az bir dönem derslerine girmiş veya 2018-2019 eğitim öğretim döneminde girmekte olan 10 öğretim üye/elemanı ile sınırlıdır. Veri toplama aracı olarak kullanılan görüşme formu soruları ve bu sorulara verilen cevapların, katılımcıların kişisel görüş ve önerilerinden oluşması da bir sınırlılık olarak düşünülebilir.

1.6. Tanımlar

Öğretimsel Uyarılama: Öğretimin içeriğinde yapılan program uyarlamaları ile öğretimin sunumunda yapılan çevresel ve materyal uyarlamalarıdır (Batu, Kırcaali- İftar, 2006).

Erişilebilirlik: Engelli bireylerin eşyalara, hizmetlere, yardımcı cihazlara erişiminin sağlanmasıdır (European Commission [EC], 2017).

Görme Engelli: Görme gücünün kısmen ya da tamamen kaybindan dolayı özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan bireydir (MEB,2018).

Yükseköğretim: Ortaöğretime dayalı ve en az dört yarıyıllık kapsayan her kademedeki eğitim-öğretimin tümüdür (ÖSYM, 2018).

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK

2.1. Engelliliğin Tanımı, İstatistikler ve Engelli Mevzuatı

Toplumunu oluşturan her bireyin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimi ve bu hizmetlerden yararlanma hakkı yasal olarak bulunmakta iken; bireyin özellikleri, ebeveyn bakımından yoksun olma durumu, sosyoekonomik düzeyi gibi faktörler içinde yaşadığı topluma tam katılım noktasında bir takım farklılıklara neden olmaktadır. Dezavantajlı durumda olduğu ifade edilen akranlarına göre gelişimsel farklılıkları bulunan, engeli olan, mülteci ve çalışan çocuklar için bu bağlamda; eğitim sağlık ve diğer hizmetlere erişim anlamında yasal düzenlemelerin varlığı kaçınılmazdır (UNICEF, 2018). 2006 yılında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 80 ülke tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinde engelli kavramı; *“diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir”* şeklinde açıklanmaktadır (BM, 2009: M2). Tanımdan da anlaşılacağı üzere engelli bireylerin topluma tam ve etkin katılımlarının desteklenmesi için bazı özel gereksinimlere ihtiyaçları olabilmektedir, bu ihtiyaçlar doğrultusunda engelli terimi alan yazında *“özel gereksinimli birey”* olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel gereksinimli bireyler Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2018), *“özel eğitim gerektiren birey”* terimi altında *“Çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey”* olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018).

Günümüzde engelliliğe bakış açısını ve tanımları etkileyen farklı anlayışlar mevcuttur. Bunlardan ilki *‘tıbbi model’* dir. Tıbbi model veya medikal model engelliliği, bireyin kişisel bir durumu olarak ele almaktadır. Tıbbi modele karşı olarak ortaya çıkan *‘sosyal model’* ise engellilik durumunun toplumun bireysel farklılıkları dikkate almayan bakış açılarının, ayrımcılığın ve dışlanmanın bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Aslında engellilik durumunu fiziksel çevrenin ve toplumun oluşturduğunu düşünmektedir. *‘Biyopsiko-sosyal yaklaşım’* da ise engelliliğin anlaşılmasında hem bireysel hem de toplumsal faktörlerin hesaba katılması gerektiği vurgulanmış, bütüncül ve ayrıntılı bir anlayış benimsenmiştir. Bu üç modelden hariç engelliliğe ve engellilik çalışmalarına yaklaşımları etkileyen birçok farklı görüş bulunmaktadır. Ancak yukarıda, en sık rastlanan modellere kısaca değinilmiştir (Yardımcı, 2015).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2011 yılındaki raporuna göre dünya genelinde bir milyardan fazla insanın bir çeşit engelle yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu rakam dünya nüfusunun yaklaşık %15'ine karşılık gelmektedir. Bu oran Dünya Sağlık Örgütü'nün 1970'lere dayanan %10 tahminlerinden daha yüksektir. Dünya Sağlık Örgütü 2018 yılı verilerine göre ise 110-190 milyon arasında bir rakam olduğu tahmin edilen yetişkin birey grubunun günlük yaşamlarını bağımsız devam ettirmede önemli sınırlılık yaşadıkları; engele eşlik eden kronik rahatsızlıkları olduğu ifade edilmektedir. Engellilerin dünya genelinde en büyük zorluk yaşadıkları alan sağlık hizmetlerine erişim olduğu ifade edilmektedir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde engellilik oranlarının daha yüksek olduğu, 2050 yılına kadar ise 2 milyardan fazla insanın engellilik ile karşı karşıya kalacağı belirtilmektedir. Dünya genelinde engellilerin en yoğun olarak görme becerilerini destekleyici cihazlar, işitme cihazları ile tekerlekli sandalye gereksinimleri olduğu dikkati çekmektedir. Sonuç olarak, tahminler engelli birey sayısının her geçen gün arttığını göstermektedir. Avrupa Komisyonu, (2017) raporuna göre Avrupada engelli insanların sayısının çoğaldığı; 2020 yılına gelindiğinde yaklaşık 120 milyon engelli Avrupalının olacağı ön görülmektedir (European Commission [EC], 2017). Ülkemizde ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde planlanan Nüfus ve Konut Araştırması (2011) sonuçlarına göre; en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) birey sayısının Türkiye nüfusuna oranı %6,9 dur. Bu araştırma sonucuna göre ülkemizde bulunan engelli sayısı yaklaşık 4.876.000 kişidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2002 yılında yapılan araştırmada ise ülkemizde süregelen hastalığı hariç herhangi bir engeli bulunan birey sayısının Türkiye nüfusuna oranı %2,58 dir (TÜİK, 2002). Bu oran ülkemizde de engelli birey sayısının Dünya ve Avrupa'ya benzer şekilde artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu artış engellilerin haklarına ilişkin birtakım yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. 2005 yılında TBMM'de kabul edilen Engelliler Hakkında Kanun ile engellilere toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlayıcı birtakım haklar sağlanmıştır (EHK, 2005). TÜİK (2019) verileri incelendiğinde ise Türkiye'nin 83.154.997 toplam nüfusa sahip olduğu bu oran içinde 41.721.736'sı erkek 41.433.861'inin ise kadın nüfus dağılımı olduğu belirtilmiştir. 2010 yılındaki nüfus oranları incelendiğinde ise 73.722.988 toplam (37.043.182 erkek, 37.679.806 kadın) olduğu ifade edilmiştir. TÜİK tarafından 2010 yılına ait bir araştırmada engellilerin sorun ve beklentileri konulu araştırma verileri incelendiğinde nüfusa kayıtlı olan bireylerin cinsiyet, engel türü, yerleşim birimi, engel oranı eğitim durumu, yaş durumu incelenmiş bu oran içinde görme engellilerin oranı %8.4 olarak

belirtilmiştir. %5.9'u işitme engelli, %0.2'si dil ve konuşma engelli, %8.8'i ortopedik engelli, %29.2'si zihinsel engelli %25.6'sı ise süreğen hastalık, %18'i çoklu engellilik raporuna sahip bireyler olarak rapor edilmiştir. Dolayısıyla 2010 yılında nüfusa kayıtlı olan engellilerin büyük bir oranı zihinsel engel ve süreğen hastalıklar ile çoklu yetersizlik tanı grubunda olup; görme engellilerin yaş grupları dağılımları incelendiğinde %16.1'i 15-24 yaş, %36.2'si ise 25-44 yaş aralığındadır. Bu oranlar eğitim kademeleri açısından baktığımızda ortaöğretim ve yükseköğretim çağındaki görme engelli bireylerin, kayıtlı olan görme engelli bireyler arasında ciddi bir kısmı oluşturduğunu göstermektedir. Eğitim durumları açısından 2010 yılı görme engelli bireylerin dağılımı incelendiğinde ise ortaya oldukça ciddi bir bulgu çıkmakta grubun %32.1'isinin okuryazar olmadığı, okuryazar olup bir okul bitiremeyen görme engellilerin %11.8'lik bir dilime karşılık geldiği belirtilmektedir. Aynı veri grubunda görme engelli bireylerin %29'unun ilkokul düzeyinde, %12.5'lik dilimin ilköğretim ortaokul ve dengi okullarda eğitim almakta olduğu; %14.6'sının ise lise ve üzeri kademedede eğitim almakta olduğu belirtilmiştir (TÜİK, 2010). Dolayısıyla görme engelli bireylerin kendi içerisinde %11.8'inin herhangi bir eğitim kurumunu tamamlamış olması, eğitime devam oranların ilkokul ve ortaokul çağlarında yüksek iken lise ve sonrası düşüş gösterdiği düşündürücü bir sonuç olarak ele alınmalıdır.

Hak temelli gelişen yeni yaklaşımlar sayesinde engelli bireylerin önündeki engeller azalmaktadır ancak tamamen ortadan kalkmış değildir. Örneğin erişilebilirliğin önündeki sorunların azaltılması konusu ciddi bir mücadele gerektirmektedir. Çünkü erişilebilirlik, engellilerin topluma ve ekonomiye katılımı için bir ön şarttır (EC,2017). Engelli bireylerin topluma tam katılımlarını sağlamak ancak erişilebilir bir toplumsal yaşamla mümkün olabilir. Erişilebilirlik; engelli bireylerin binalar, yollar, ulaşım gibi tüm yaşam alanından hizmetlere, eğitim, bilişim ve iletişim teknolojilerine kadar her alanda güvenli ve bağımsız bir şekilde erişim olanaklarının sağlanmasıdır (Dursun ve Aytaç, 2017). Ülkemizin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde;

Taraf devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır (BM, 2009). Maddesi ile erişilebilirlik hizmetlerin uygulaması ve gerekliliği güvence altına alınmıştır.

Engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımlarının sağlanmasına yönelik kamusal alanlarda iyileştirmelerin yapılması, onların çalışıp kazanan ve kendilerine yetebilen bireyler olmaları için desteklenmeleri toplumsal yaşamın bir gereğidir (Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011-2013 yılında isim değişikliği yapılmış, günümüzde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 17. maddesinde geçen “herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” hükmü ve 49.maddesinde belirtilen; “çalışma herkesin hakkı ve ödevidir” hükmü ile yalnızca engeli olmayan bireylerin değil engelli bireylerin de çalışma hakkının olduğu, anayasal bir hak olarak güvence altına alınmıştır. Tüm bu sayılan yasal düzenlemeler, farklı engel gruplarına yönelik erişilebilirlik mevzuatının oluşmasına ve uygulanmasına olanak tanımıştır. Bu engel gruplarından biri de görme engelidir. Aşağıda görme engelinin tanımı ile görme engelli bireylerin eğitsel değerlendirme süreçleri, eğitim öğretime yönelik değişkenlere yer verilmiştir.

2.2. Görme Engeli

2.2.1 Görme Engelinin Tanımlanması

Görme engelinin tanımı eğitsel veya yasal açıdan olmak üzere farklılaşabilmektedir (Gürsel, 2009; O’Dwyer ve Bayar, 2019; Özokçu, 2010; Özyürek, 1998; Tuncer, 2003). Yasal tanıma göre; “Gerekli olan tüm düzenlemeler sonrasında tabii görme gücünün 1/10’ine yani 20/200’lik görüş keskinliğine veyahut daha azına sahip olan ya da görüş açısı 20 dereceyi aşmayan kişilere “kör”, görme keskinliği 20/70 ile 20/200 arasında olan kişilere ise “az gören” denilmektedir”. Farklı bir deyişle olağan görme gücüne sahip bir kişinin 6 m. den görebildiği büyüklükteki bir şeyi yaklaşık olarak 60 cm. den ya da daha kısa bir mesafeden gören, ya da hiçbir mesafeden göremeyen kişi yasal tanıma göre kördür (Tuncer, 2003).

Eğitsel tanıma göre ise; Görme keskinliği kaybından ileri düzeyde etkilenmiş, öğretimini dokunsal ve işitsel materyaller (kabartma alfabe, sesli kitap vb.) yardımıyla sürdürmeye ihtiyaç duyan bireyler kördür ve görme duyusunu öğrenme amaçlı kullanamaz. Az gören ise; büyüteçler, gözlükler gibi çeşitli araç-gereçler yardımı ile görme duyusunu öğrenme amaçlı kullanabilecek derecede görme engelinden etkilenen kişilerdir (Gürsel, 2009; Tuncer, 2003). Yasal olarak kör kabul edilen bireylerin çok azı görme yetisinden tamamıyla yoksundur, büyük bir kısmı görme yetisinden belirli oranlarda yararlanabilir (Ataman, 2012)

Ancak Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde (2018) görme engeline sahip bireyler eğitsel ve yasal tanımlamalar olarak ayırım gözetmeksizin; “*Görme*

gücünün kısmen ya da tamamen kaybindan dolayı özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere görme kaybının derecesine bakılmaksızın görme engelli bireyler hayatlarının her aşamasında birtakım desteklere ihtiyaç duymaktadırlar. İlgili literatür incelendiğinde görme gücündeki kayıpların nedenlerinin farklılaştığı dikkati çekmektedir. Görme engeli doğum sırası ve doğum öncesi birtakım nedenlerle karşımıza çıkabilirken bazı bireylerde de kalıtsal nedenlerle ilişkili olabilmektedir. Bateman (1983), görememenin nedenlerinin yarısının genetik olabileceği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte beyin tümörleri, geçirilen ateşli ve enfeksiyonlu hastalıklar da görme duyusunun azalmasına ya da tamamen ortadan kaybolmasına neden olabilmektedir. Öte yandan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yetersiz koşullar, kötü beslenme alışkanlıkları, gelenekler ve adetlerin de görme engelli olma riskini artırabileceği bilinmektedir (Diken, 2014; Sucuoğlu ve Kargın, 2016).

2.2.2 Görme Engelli Bireylerin Özellikleri

Görme engeline sahip olan öğrenciler sahip olunan özellikler açısından heterojen bir grup oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte alan yazın incelendiğinde bu bireylerin birçoğunun zihinsel işlevlerinin normal gelişim gösteren bireylerinki gibi olduğu görülmektedir (Gürsel, 2014; Howard vd. 2011; Sucuoğlu ve Kargın, 2006.). Ancak çevrelerinden görsel uyarıları ve bilgileri alamamaları ve anlayamamaları bu bireylerin bilişsel, sosyal ve dil becerilerinde sınırlılıklara yol açabilmektedir (Gürsel, 2014; Sucuoğlu ve Kargın, 2006). Araştırmalar, duyu organlarının hepsinin öğrenme üzerindeki etkisinin eşit düzeyde etkili olmadığını göstermektedir. Gözümüz ile aldığımız uyarılar diğer duyu organlarına nazaran daha güçlü bir dilimi temsil etmekte (Selimoğlu, 2019:152), dış dünyadan alınan bilgilerin yaklaşık %85’i görme kanalıyla alınmaktadır (Özyürek,1995).

2.2.2.1 Bilişsel Özellikler

Bilişsel gelişim bağlamında körlüğün ve az görmenin etkileri üç alanda önemli derecede sınırlılıklarla karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; (a) yaşantı düzeyi ve türünde sınırlılıklar, (b) çevrede hareket etme becerilerinde sınırlılıklar ve (c) çevreyle etkileşimdeki sınırlılıklar (Turnbull, Turnbull, ve Wehmeyer, 2010) Aşağıda bu sınırlılıklar kısaca açıklanacaktır.

2.2.2.2. Yaşantıların Düzeyi ve Türündeki Sınırlılık:

Görme engeline sahip bireyler deneyimlerini, yaşantılarını işitme ve dokunma duyularını kullanarak elde etmektedirler. Dolayısıyla bu duyular bilgileri bütünüyle ve hızlı şekilde bireye aktarmada yetersiz kalabilmektedir. Bununla ilişkili olarak özellikle boyut, renk ve uzaysal kavramları öğrenmekte de zorluklar yaşayabilmektedirler. Bu nedendir ki görme engelli bireylerin alamadıkları çevreye ilişkin bilgi, onlara alternatif yollarla sunulmalıdır (Gürsel, 2009; Özokçu, 2010; Sucuoğlu ve Kargın, 2006).

2.2.2.3. Çevrede Hareket Etme Becerilerinde Sınırlılık

Görme engeline sahip bireylerin buldukları ortamda bağımsız olarak hareket etme kabiliyetleri sınırlıdır. Dolayısıyla bu sınırlılık bireyin bilgi ediniminden sosyal ilişkilerine birtakım sınırlılıkları beraberinde getirmektedir. Bu durum onların bağımsız yaşam becerilerini öğrenmelerini zorunlu kılmaktadır (Gürsel, 2009).

2.2.2.4. Çevreyle Etkileşimdeki Sınırlılık

Görme yetisindeki sınırlılık bulunulan ortam hakkında bilgi edinmeyi ve harekete geçmeyi zorlaştırmaktadır. Bu da ortam kontrolünü ve ona uygun hareket etmeyi güç kılmaktadır. Örneğin; görme engelli birey sesin kaynağını görme duyusuyla tanımlayamadığı için duruma uygun bir eylemde bulunamayabilir (O'Dwyer ve Bayar, 2019). Dolayısıyla görme engeli, bireyin fiziki ortama ilişkin bağımsız hareket yeteneğini destekleyici birtakım fiziksel, teknolojik uyarlamalar gerekmektedir. Örneğin; sesli yönlendirmeler, fiziksel mekânı tanıtıcı bilgilendirmeler gibi.

2.2.2.5. Akademik Başarı

Görme engeli bilişsel becerileri etkilemekle birlikte özellikle okuma ve yazma alanı başta olmak üzere akademik becerileri de olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla görme engelli öğrenciler, okuma-yazma ve matematik alanlarında akranlarından daha az akademik başarı sergileyebilirler. Braille alfabesi ile okuyabilmelerine rağmen, okuma hızı bu yöntemle daha yavaş seyretmektedir (Özokçu, 2010). Bazı araştırmalar görme engelli öğrencilerin gören akranlarından akademik anlamda geride kaldıklarını söylese de bu farkın görme engelinin kendisinden değil de düşük beklentiler, Braille'e maruz kalmama gibi nedenlerden kaynaklı olabileceği bildirilmiştir (Hallahan, Kauffman ve Pullen, 2014). Görme engeline sahip bireylerin büyük çoğunluğu eğitimde işitme duyularından yararlanırken, grubun %10'luk kısmı

Braille alfabesinden yararlanmaktadır (Sucuoğlu ve Kargın, 2006). Bu bağlamda görme engeli olan öğrenciler için akademik uyarlamaların ne derece önemli bir bileşen olduğu ifade edilebilir.

2.2.2.6. Sosyal Beceriler

İnsanların sosyal davranışları gözlem ve taklit yoluyla öğrendikleri bilinmektedir (O'Dwyer ve Bayar, 2019). Dolayısıyla görme engelli çocuklara sosyal olarak uygun olan davranışların kasıtlı olarak öğretilmesi gerekmektedir. Çünkü göz temasını sürdürmek, karşındakine gülümsemek, yakınındaki birine dokunmak gibi sosyal beceriler göremeyen bir birey için doğuştan gelen beceriler değildir (Gargiulo ve Bouck, 2017). Sosyal becerilerin incelendiği araştırmalarda görme engeline sahip öğrencilerin, gören yaşlılarıyla daha az vakit geçirdikleri ve sosyal beceri gelişimlerinde gecikmeler olduğu görülmektedir. Görme engeline sahip çocuklar bu becerileri öğrenirken gören çocuklara nazaran daha fazla fırsata ihtiyaç duymaktadırlar (Gürsel, 2009).

2.2.2.7. Davranış Özellikleri

Görme engelli bireylerin bazıları stereotipik hareketler gösterebilir. Stereotipi terimi belirli bir amacı veya işlevi olmayan, yineleyici, çeşitli ve tekrarlayıcı davranışları veya sesleri tanımlamaktadır (Özkan, 2017). Başını veya vücudunu sallama, gözüne baskı yapma bu hareketlere örnek olarak verilebilir. Görme engelli bireylerde bu hareketlerin görme engelinin dolaylı sonuçları olan; duyuşal uyarın eksikliği, ortamda etkinlik ve hareketlerde sınırlılıklar ve sosyal yoksunluklar nedeniyle ortaya çıktığı düşünölmektedir (Gürsel, 2009).

2.2.2.8. Dil Gelişimi

Görme engeli, bireylerin gelişimlerini farklı şekillerde etkilediği bilinmektedir; dil gelişiminin ise görme engelinden daha az etkilenen alanlardan birisi olduğu düşünölmektedir (Perez-Pereira, 2000) Ancak Selimoğlu, (2019) çocukların dil ediniminin ilk evrelerinde görmenin çok önemli olduğuna vurgu yapmış, küçük çocukların görsel ağırlıklı, sözel olmayan iletişim kurduklarından söz etmiştir. Dolayısıyla görme engeline sahip çocukların dil gelişimi için önemli olan görsel bilgi kaynaklarına erişimlerinin kısıtlılığının dil gelişimiyle ilgili birtakım problemlere yol açabileceği düşünölebilir. Çocuklarda dil gelişimi için görsel uyarınların temel bir bileşen olduğu düşünöldüğünde, bu bilgilerin eksikliği görme engelli çocukların dil ediniminde gecikmelere yol açabilir (Selimoğlu, 2019).

2.2.3. Görme Engeli Olan Bireylerin Değerlendirilmesi

2.2.3.1. Görme Engelinin Varlığını Belirleme

Görme engeline sahip bireyleri tanımak, onların ihtiyacı olan hizmetleri ve eğitsel gereksinimlerini belirlemek açısından oldukça önemli görülmektedir (Ataman, 2012). Görme engelinin varlığı belirlenirken genellikle; (a) farkına varma (b) tarama ve gönderme (c) tanılama (d) özel eğitim kararı alınması ve okula yerleştirme süreci izlenmektedir (Avcıoğlu, 2015).

2.2.3.1.1. Farkına Varma

Çocuğunun ebeveynlerinin veya öğretmenlerinin çocuğun görsel uyarılara yeterli tepki vermediğini gözlemlemesi sonucu veya yeni doğanlarda tıbbi inceleme sonucu görme yetisindeki bozuklukların farkına varılabilir (Francis ve Clark, 2003). Dolayısıyla görme yetersizliğinin farkına varma aşamada öncelikle çocuğun ailesinin daha sonra da sınıf öğretmenin önemi büyüktür.

2.2.3.1.2. Tarama ve Gönderme

Tarama genel olarak görme engelinin kesin olarak belirlenmesi ve bireylerin eğitsel gereksinimlerinin karşılanması için öğretmenler tarafından gerçekleştirilen bir değerlendirme faaliyetidir. Gönderme ise tarama sonucunda elde edilen değerlendirme bulgularının ilgili kurumlarla paylaşılması ve ailenin yönlendirilmesi olarak özetlenebilir (Kargın, 2007).

2.2.3.1.3 Parmak Testi

Parmak testi görme bozukluklarının farkına varılması için tarama amacıyla kullanılan basit bir test olarak tanımlanmaktadır. Yetişkinin çocuğu karşısına alıp belirli bir mesafeden parmaklarıyla ona sayıları gösterir ve taklit etmesini ister, çocuğun başarılı olma durumu görme bozukluğunun varlığı veya yokluğu ile ilişkilendirilebilir (Choplin ve Russel, 1995).

2.2.3.1.4. Snellen Kartı

Snellen kartı görme keskinliğinin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Snellen kartının birçok çeşidi bulunmaktadır. Ancak genel olarak 11 satır ve her bir satırda farklı büyüklüklerdeki E harflerinden oluşmaktadır. Belirli bir mesafeden buradaki harfleri okumanız istenir, harfleri okumadaki başarı görme keskinliği hakkında bilgi vermektedir (Schwiegerling, 2004).

2.2.3.4. Okula Yerleştirilmesi

Yapılan eğitsel değerlendirmeler sonucu özel eğitim ihtiyacı olduğu belirlenen birey uygun olan eğitim ortamlarına kurul kararı ile yerleştirilir. Eğitim ortamları; görme engelliler okulları, özel eğitim sınıfları, genel eğitim sınıfları şeklinde öğrencinin gereksinimlerine göre farklılaşabilmektedir (MEB, 2018).

2.2.3.5. Eğitsel Değerlendirme

Eğitsel değerlendirme temelde görme engelli öğrencinin eğitim programının planlanabilmesi için, bireyin tüm gelişim ve disiplin alanlarındaki özelliklerinin belirlenip değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Kargın, 2007). Eğitsel değerlendirme süreci Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) tarafından yürütülmektedir. RAM'a yönlendirilen öğrenci formal değerlendirme araçlarıyla ayrıntılı değerlendirme sürecine tabi tutulmakta ve özel eğitime ihtiyacı olduğu düşünülen bireyler için "Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu" oluşturulmaktadır. Özel eğitime ihtiyacı olduğu düşünülen öğrencilerin sonraki aşamada özelliklerine ve eğitsel performansına uygun şekilde "en az kısıtlayıcı" olan eğitim kurumuna yerleştirilmesi sağlanır (Kargın, 2007; MEB, 2018).

2.2.4. Görme Engelli Bireylerin Eğitimi

Görme engelli bireyler sahip oldukları özellikler bakımından farklılaşsa da genel olarak öğrenmenin tesadüfi ve görsel boyutunda sınırlıklarda benzerlik göstermektedirler. İyi gören bireyler hayatlarının ilk dakikalarından itibaren görme duyusunu işlevsel olarak kullanabilmektedir. Görme duyusu ortamdaki nesnelere ve olayların anlamlandırılması, organize edilmesi ve sentezlenmesine olanak vermektedir. Görme engelli olmayan bireyler birçok olayı, olguyu, nesneyi ve kavramı doğrudan bir öğretim olmaksızın gözlemler yoluyla, günlük yaşantısı içerisinde öğrenebilirken görme engelli bireyler bu yaşantılara maruz kalamadığı için güçlük çekebilirler (Gürsel, 2014). Bu nedenle görme engelli bireylerin çevreye ilişkin bilgileri görerek ve rastlantısal öğrenme yoluyla kazanamadıkları düşünülürse, bu bilgilerin onlara alternatif şekilde sunulması doğru olacaktır. Görme engelli bireylerin çoğunun zihinsel işlevlerinin normal olmasına karşın çevreye ilişkin görsel bilgileri alamamaları ve anlayamamaları, bu bireylerin bilişsel becerilerini de etkileyebilir, dolayısıyla akademik bilgiye erişirken de bazı güçlükler yaşayabilecekleri için bu bilgilerin de onlara alternatif şekilde sunulması gerekliliği düşünülebilir (Sucuoğlu ve Kargın, 2006).

2.2.4.1. Öğretim Ortamları ve Programlar

Görme engelli öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim öğretim ortamları farklılaşabilmektedir. Temelde eğitim ortamları; özel eğitim okulları, görme engelli okulları, genel eğitim okullarında özel eğitim sınıfları, genel eğitim sınıflarında tam veya yarı zamanlı kaynaştırma biçiminde sıralanabilir (Castellano, 2004). Bununla birlikte son yıllarda ülkemizde benzer şekilde görme engelli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında akranları ile birlikte eğitim alma oranlarında artış gözlemlenmektedir. Görme engelli öğrenciler için programlar planlanırken grubun heterojen bir grup olduğu unutulmamalı ve her bireyin ihtiyaçları ile performanslarına göre planlamalar yapılmalıdır (Gargiulo ve Bouck, 2017).

2.2.4.2. Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Özokçu (2010); görme engelli öğrencilerin temel ve özel eğitim ihtiyaçlarına ilişkin alanlarını akademik, kavramsal, sosyal ve davranışsal beceriler, bağımsız yaşam becerileri, iletişim, günlük yaşam, eğlenme ve dinlenme becerileri, yardımcı teknolojiyi kullanma becerileri, görmeyi etkili kullanma becerileri ve iş ve mesleki beceriler olarak sıralamıştır. Bu öğrencilerin genel eğitim programlarında başarılı olabilmeleri için; aile, öğretmenler, uzmanlar ve okul yöneticilerinin iş birliğinin yanı sıra uygun öğretimsel kararlar alabilmek adına öğrencinin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmış Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarına (BEP) ihtiyaç vardır. Burada temel olarak görme kaybından etkilenen bireylerin eğitim ortamlarındaki temel bilgileri olağan yöntem ve tekniklerle elde edemedikleri için, eğitimcilerin bu bireylerin öğretim süreçlerinde birtakım uyarlamalar ve değişiklikler yapmaları gerektiği söylenebilir (Özokçu, 2010). Eğitsel veya öğretimsel uyarlamalar öğretimin içeriğinde yapılan program uyarlamaları ile öğretimin sunumunda yapılan çevresel ve materyal uyarlamalarını kapsamaktadır (Batu, Kırcaali- İftar, 2006).

2.2.4.2.1. Çevresel Uyarlamalar

Özel eğitim gereksinimi olan bireylerin akademik, sosyal ve diğer alanlarda gelişimlerini desteklenmesinin bir boyutu da çevresel uyarlamalardır. Görme engelliler için çevresel uyarlamalar yapılırken görme kaybının derecesine göre planlanmaktadır.

Bilgiç (2019); görme engelli öğrencilerin eğitim ortamlarındaki çevresel uyarlamalarının, öğrencinin bilgiye erişirken ağırlıklı olarak kullandığı duyu kanallarına göre farklılaşabileceğini vurgulamıştır. Görme engelli öğrencilerin bir kısmının görme kalıntısını kısmi olarak kullandığı, bir kısmının da görme kalıntısından hiçbir şekilde yararlanamayıp,

tamamıyla işitsel ve dokunsal duyu kanallarını işe koştugu düşünöldüğünde yapılacak olan uyarlamaların aynı olamayacağı sonucuna ulaşılabilir.

2.2.4.2.1.1. Az gören öğrenciler için yapılan çevresel uyarlamalar

Öğrenme süreçlerinde görme duyusunu kullanabilen öğrenciler için sınıf ortamında yapılan uyarlamalar aydınlatma, renkler ve zıtlık, büyüklük ve görsel karmaşıklık düzeyi ile ilgili uyarlamalar olarak sıralanmıştır (Cox ve Dykes, 2001; Şafak, Çakmak, Kan, O, Dwyer, 2013).

Aydınlatma Uyarlamaları

Az gören öğrencilerin görme duyularını işlevsel olarak kullanabilmeleri için yapılacak ilk düzenleme ortam ışığının düzenlenmesidir. Bazı görme engelliler iyi aydınlatılmış ortamlarda daha iyi görebilirken bazıları da daha loş aydınlatılmış ortamları tercih edebilmektedir. Bu durum görme engelinin derecesi ve türüne göre farklılaşabilir (Russotti, Show, Spungin, 2004; Şafak vd., 2013). Bilgiç (2019); bazı öğrenciler için dışarıdan gelen doğal ışığın veya tavan aydınlatmalarının yetersiz gelebileceğini, böyle durumlarda işlevsel görme değerlendirmesi yapılarak uygun yönde ve oranda aydınlatmalar yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. Işığın yoğunluğu kadar parlamamasının da önemli olduğu göz ardı edilmemelidir. Parlama koyu renk masa örtüleri ve perdelerle kontrol altına alınabilmektedir.

Renk ve Zıtlık Uyarlamaları

Renklik ve zıtlık düzeyine göre düzenlemeler, materyal üzerindeki şekil, nesne ve resimlerin zeminle zıt renklerde olmasını ifade etmektedir. Bu tür uyarlamalar görmeyi daha kolay hale getirmektedir. Örneğin; beyaz zemin üzerindeki koyu renklerin, diğer renklere oranla görülebilirliği çok daha fazladır (Tuncer, 2003). Renkler az görenlerin çevreyi anlamlandırmasında etkilidir. Materyaller seçilirken soluk renkler yerine parlak renkler tercih edilmedi (Cox ve Dykes, 2001). Dolayısıyla Sınıf içerisinde renk ve zıtlık uyarlamalarının gerçekleştirilmesi az gören öğrencilerin daha kolay okuyabilmesi veya görebilmesini sağlayacak bu da uygun öğrenme ortamlarına zemin hazırlayacaktır.

Büyükklük Uyarlamaları

Görme engeline sahip olan bireylerin görme işlevleri birtakım optik ve optik olmayan araçlarla desteklenebilmektedir (Tuncer, 2003). Bununla birlikte basılmış materyallerin

puntosunda herhangi bir değişiklik yapılmadan okunabilmesi için büyüteçler kullanılmaktadır. Bazı durumlarda ise öğrencilerin daha iyi görebilmeleri adına yazı veya resimlerin yakınlaştırılması için okuma stantları ve daha büyük puntolu basılı materyaller de kullanılabilir (Bilgiç, 2019)

Görsel Karmaşıklık Düzeyi Uyarlamaları

Alan yazında görme engeline sahip öğrencilerin eğitim ortamlarına daha aktif ve etkin katılımları için çevre ve materyallerin görsel karmaşıklıklardan arındırılması gerekliliği vurgulanmıştır (Bilgiç, 2019; Tuncer, 2003). Dolayısıyla eğitim ortamının görsel olarak daha sade hale getirilmesi, materyallerin daha belirgin ve karmaşıklıktan ve ayrıntıdan uzak olması gerekliliği düşünülebilir.

2.2.4.2.1.2. Görme Engelinden Etkilenmiş Öğrenciler İçin Yapılacak Çevresel

Uyarlamalar

Görmeyi işlevsel olarak kullanamayan öğrenciler için önerilen çevresel uyarlamaların başında bağımsız hareket becerilerini geliştirme ve işitme-dokunma duyularını kullanabilecekleri öğretim materyalleri (kabartma yazı, üç boyutlu materyaller, kabartma grafikler vb.) vardır. Bu doğrultuda öğrencilerin bağımsız olarak rahat hareket edebilecekleri, karmaşıklık ve tehlikeden uzak eğitim ortamları oluşturulmalı, işitsel ve dokunsal materyallerden sıklıkla yararlanılmalıdır. Bağımsız hareket becerilerinin desteklenebilmesi için dokunsal işaretlerden yararlanılmalı, bu işaretler ve anlamları hakkında önceden bilgilendirmeler yapılmalıdır. (Francis ve Clark, 2003; Şafak, 2013).

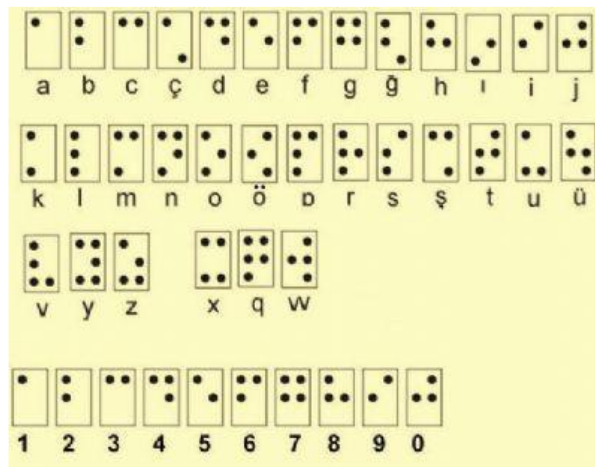
2.2.4.2.2. Öğretimsel Uyarlamalar

İlk olarak Glaser (1977) tarafından ortaya atılan “öğretimsel uyarlama” kavramı öğrencilerin, engeli olan öğrencilerin eğitim ortamında eğitsel etkinliklerden en üst düzeyde yararlanabilmesi için öğretim süreçlerinde yaptıkları değişiklikleri/düzenlemeleri içermektedir (Fuchs vd.,1993; Özmen, 2012). Tuncer (2003); Görme engeline sahip öğrencilerin akademik becerileri öğrenebilmeleri ve öğretim süreçlerinde aktif olabilmeleri için birtakım öğretimsel uyarlamaların yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. Aşağıdaki bölümde ise görme engelli bireylerin eğitim süreçlerinden en verimli şekilde faydalanması için kullanılan öğretimsel uyarlamalar ele alınmıştır.

2.2.4.2.2.1. Okuma Yazma Becerilerinde Yapılan Uyarlamalar

Görme yetisinden işlevsel olarak yararlanamayan bireylerin akademik becerilerin temelini oluşturan okuma yazma becerilerini kullanmaları için bazı desteklere ihtiyacı vardır. Öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda basılı materyallerde (Braille veya kabartma yazı) veya yazma gereçlerinde (punto büyütme, tablet kullanımı) uyarlamalar ve kullanımlar farklılaşabilmektedir (Turnbull, Turnbull, ve Wehmeyer, 2010).

Gürsel (2014); görme engelli bireylerden birincil duyu olarak dokunma duyusu kullanan bireylerin okuma yazma becerilerini Braille alfabesi veya basılı materyallerin alternatifleri ile geliştirdiklerini belirtmiştir. Görme engellilerin okuma yazması için kullanılan Braille Alfabesi; Louise Braille tarafından geliştirilen, temelde 6 noktanın kullanımıyla harf ve rakamların kabartma sembollere dönüştürüldüğü bir kabartma yazı sistemidir (Şafak, 2005). Braille yazı sistemindeki harfler altı noktanın kombinasyonundan oluşurken her noktanın ise bir Braille karşılığı bulunmaktadır. Örneğin; altı noktadan yalnızca bir noktanın seçilmesi “a” harfini ifade etmektedir (MEB, 2013) Kabartma yazılar, özel tabletler, kabartma daktiloları ve kabartma yazı kalemleri (çivi) yardımıyla yazılabilmektedir. Bununla birlikte teknolojinin ilerlemesiyle günümüzde kullanılan bilgisayar uygulamaları ve programları basılı olan materyalleri kabartma yazıya, kabartma olan materyalleri de basılı materyallere dönüştürebilmekte, özel tasarlanan klavyelerle ise Braille alfabesi ile bilgisayarda yazı yazılabilmektedir. Ancak kabartma materyallerin ağırlıkları ve boyutları taşınmalarını zorlaştırmaktadır, bununla bağlantılı olarak görme engelli öğrenciler bilgiye erişimde güçlükler yaşayabilmektedir (Aslan, 2013; Bilgiç, 2019).

Şekil 2. Braille Alfabesi

Kaynak: Aslan, 2016

Görme engelli öğrenciler, dokunma duyusunun yanı sıra işitme duyusunu da aktif kullanmaktadırlar. Bu nedenle okuma-yazma alanında yaşanan sınırlılıkların en aza indirilebilmesi için dinleme becerilerinden faydalanılmaktadır. İşitme duyusunun işe koşulmasıyla yapılan uyarlamalardan ders anlatımlarının ses kayıt cihazları ile kaydedilmesi ve sesli kitaplar (konuşan kitaplar) öğrencilerin bilgiye erişebilmelerini çok daha kolay hale getirebilmektedir (Cox ve Dykes, 2001).

Az gören öğrenciler ise var olan görme kalıntısı ile işlevsel olarak normal basılı materyallerden yararlanabilmektedir. Ancak görme keskinliği basılı materyallerin okunmasında sınırlılıklar oluşturabilmektedir. Az görenlerin basılı materyallerden daha etkin faydalanabilmeleri için renk-zıtlık, mesafe-büyüklik, yazı puntosu, yazı tipi, satır aralığı ve okuma pencereleri ile birtakım uyarlamalar yapılabilmektedir (Bilgiç, 2019; Karakoç, 2016). Renk ve zıtlık; sayfa üzerindeki yazı ve şekillerin görünürlüğü açık renk zeminde koyu yazılarla ya da koyu renk zemine açık renk yazı ve şekillerle artırılabilir. Büyüklik ve mesafe; basılı materyallerin optik araçlar yardımıyla veya fotokopi makineleri aracılığıyla büyütülmesi, okuma stantları kullanılması, az görenlerin okuma hızlarına yardımcı uyarlamalardandır. Yazı tipi ve puntosu; az görenler için okuma yazma materyallerinin sade yazı tipleri ve büyük puntolu şekilde hazırlanması okumayı kolaylaştıracaktır. Yazı tipi ve puntoda uyarlama yapılamadığı durumlarda daha rahat okuma için büyüteçler kullanılabilir (Çakmak, Karakoç, Şafak, Kan, 2014). Satır aralığı ve okuma pencereleri; satır aralarının çok geniş veya dar olması okuma akıcılığına etki edebilmektedir, bu nedenle satır aralıkları iyi ayarlanmalıdır. Ayrıca satırların okuma ve yazma sırasında yalınlığının sağlanması için yalnızca bir satırın görünmesini sağlayan okuma pencerelerinden faydalanılabilir (Bilgiç, 2019)

2.2.4.2.2.2. Matematik Becerilerinde Yapılan Uyarlamalar

Matematik becerileri doğası gereği görsel formüllere ve sembollere dayanır ve bu nedenle görme engelliler bu becerilerin öğrenilmesinde güçlükler yaşayabilmektedir. Ancak görme engellilerin matematiksel becerileri daha iyi öğrenebilmeleri ve bu alandaki sınırlılıklarını giderebilmek adına matematik öğretiminde de bazı uyarlamalar yapılmaktadır. Aşağıda bu uyarlamalara örnekler verilmiştir.

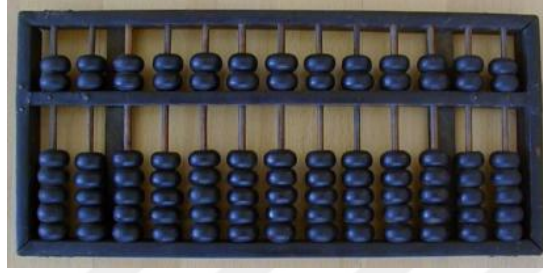
Matematik kabartma yazı sistemi

Türkçe Braille Matematik sistemi de aynı Braille alfabesinde olduğu gibi içerisinde altı nokta ve bu noktaların kombinasyonlarından oluşan rakam ve sembolleri içermektedir.

Matematikte kullanılan birçok ifadenin bu sistemde karşılığı vardır ve görme engelli bireylere matematik öğretiminde aktif olarak kullanılmaktadır (Şafak, 2005).

Matematik becerilerinin öğretiminde kullanılan araçlar

Abaküs; görme engelli öğrencilerin çeşitli hesaplamalar ve sayı ifadeleri için kullandığı pratik ve taşınabilir bir araçtır (Bağrıaçık, 2017). Şekil 3'te görme engelli öğrencilerin kullandığı abaküs görüntüsüne yer verilmiştir.

Şekil 3. Abaküs

Kaynak: Aslan, 2016

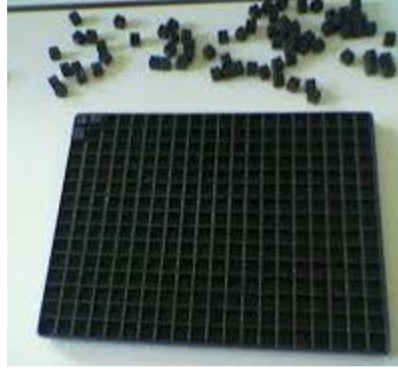
Braille cetvel, iletke, pergel; görme engelli bireylerin çeşitli ölçme işlemlerini yapmasını sağlayan bu araçlar aynı normal görenlerinkine benzemektedir ancak üzerindeki rakam ve semboller kabartma olarak yer almaktadır. Bu araçlarla kabartma şekiller de çizmek mümkün olmaktadır (Şafak, 2005). Şekil 4'te Braille Cetvel görseline yer verilmiştir.

Şekil 4. Braille Cetvel

Kaynak: Aslan, 2019

Küptaş kasa; bir levhanın üzerinde kare çukurlar ve bu çukurlara girebilecek zar şekline benzer küplerden oluşan materyaldir. Bu küplerin yüzlerinde kabartma semboller bulunmakta ve istenilen yüzey dışa gelecek şekilde yerleştirilerek matematiksel işlemler yapılmaktadır (Aslan, 2016) Şekil 5'te küptaş kasa görseline yer verilmiştir.

Şekil 5. Küptaş Kasa ve Küp Taşlar

Kaynak: Aslan, 2016

Taylor kasa; bu materyal de temelde şekil olarak küp taş kasayla benzer olarak matematiksel işlemlerin yapılmasına yardımcı olmaktadır.

2.2.4.2.2.3. Sosyal Bilgiler-Fen ve Teknoloji Becerilerinde Yapılan Uyarlamalar

Sosyal bilgiler, hayat bilgisi, fen ve teknoloji gibi dersler bireylerin sosyal ve fiziki çevreleriyle olan ilişkilerini etkileyen, onlara yaşam boyunca edinilecek alışkanlıklar ve geliştirecekleri tutumlarda yol gösterici nitelikte olduğu için önem arz etmektedir. Bu nedenle görme engelli bireylerin birtakım uyarlamalarla bu derslerin hedeflerine ulaşmaları gerekmektedir (Aykut, Özmen-Güzel 2010). Gören bireyler çok erken yaşlardan itibaren sosyal ve fen bilimlerine temel oluşturacak çevre ve doğa olaylarını gözlemleyerek deneyimler elde edebilmektedir ancak görme engelli bireyler bu somut yaşantılardan faydalanamadıkları için bu derslerde sınırlı bir birikime sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bu becerilerin onlara olabildiğince somut materyaller ve gerçek yaşantıları da içerecek şekilde uyarlamalar yapılarak aktarılması önem arz etmektedir (Aykut, Özmen-Güzel 2010; Bilgiç, 2019). Aşağıda fen ve sosyal bilgiler becerilerinin öğretiminde kullanılan araçlara yer verilmiştir.

Dokunsal haritalar, grafikler ve küreler; coğrafi bilgiler için oluşturulan dokunsal harita ve küreler sayesinde görme engelli öğrenciler çeşitli kavramları öğrenebilmektedir. Bununla birlikte kabartma haritalar ve haritalardaki semboller yardımıyla çevrelerindeki bina, cadde, sokak vs. yerlerin konumlarını belirleyebilir ve istenilen yere giderken rota oluşturabilmektedirler (Doğan, 2018). Şekil 6 ve 7’de kabartma harita, yeryüzü şekli ve kabartma kroki görsellerine yer verilmiştir.

Şekil 6. Kabartma Harita, Yeryüzü Şekli Örneği

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü, Erişim tarihi: 16.03.2020 (<https://www.harita.gov.tr/u-24-yardimci-dokumanlar.html>)

Şekil 7. Kabartma Harita (Kroki) Örneği

Kaynak: Aslan, 2016

Tarih ve zaman şeritleri; öğrencilerin zaman kavramını, geçmişten günümüze kadar yaşanan sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik olayları bir dizi halinde anlamalarına yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır. Burada önemli olayların görme engelli öğrenciler açısından daha kolay anlaşılabilmesi için kabartma sembollerle belirginleştirilmesi önerilmektedir (Bilgiç, 2019).

Üç boyutlu hücre ve DNA modelleri; Görme engelli öğrencilerin farklı hücre modelleri ve DNA hakkında bilgi sahibi olabilmeleri için modellenmiş materyallerdir (Aslan, 2016) Şekil 8’de hücre modeli görseline yer verilmiştir.

Şekil 8. Hücre Modeli

Kaynak: Aslan, 2016

Dokusal anatomi atlasları ve vücut-organ modelleri; kabartma atlaslar ve takıp çıkarılan organ modelleri görme engellilerin vücuttaki sistemleri etkili biçimde öğrenebilmelerine yardımcı olmaktadır.

2.2.4.3. Görme Engellilerin Eğitiminde Kullanılan Diğer Uyarlamalar ve Yardımcı Teknolojiler

2.2.4.3.1. Bilgisayarlar ve Bilgisayar Teknolojileri

Bilgisayarlar ve bilgisayarlara entegre teknolojiler ile görme engellilerin bilgiye erişimleri, kitap okuyabilmeleri, interneti kullanabilmeleri mümkündür. Ekran okuyucu programlar, normal yazıyı Braille alfabesine çeviren yazılımlar, basılı materyalleri tarayıp seslendiren teknolojiler ve Braille yazıcılar bu teknolojilere örnek verilebilir (Aslan, 2016).

2.2.4.3.2. Ekran Okuma (Seslendirme) Programları

Ekran okuyucu programlar sayesinde bilgisayardaki yazılı metinler seslere dönüştürülür ve görme engelli bireylerin kolaylıkla bilgisayar kullanmaları ve kitap okumalarına olanak sağlanır. Günümüzde kullanılan ekran okuyucu programlara JAWS, Window-Eyes, NVDA, GVZ örnek olarak gösterilebilir (MEB, 2013).

2.2.4.3.3. Sesli (Konuşan) Kitaplar

Sesli kitaplar genel anlamıyla bir kitabın sesli olarak okunması ve ses kaydının alınmasıyla oluşturulan kitaplardır. Sesli kitaplar, görme engelli öğrencilerin herhangi bir yere

bağlı olmadan veya başkalarının yardımı olmadan her durumda ve her zaman kullanabilecekleri eğitim materyalleridir (Fansury vd. 2019).

2.2.4.3.4. Yazılı Metin Okuma Araçları

Yazılı metin okuma araçları, basılı (yazılı) materyalleri seslendirmektedir. Okunması istenen materyal bu araç tarafından taranarak içerisindeki metinler algılanıp seslendirilmektedir. Ayrıca dinlenen seslerin çeşitli formlarda kaydedilmesine imkân sağlamaktadır (O'Dwyer vd., 2014). Şekil 9'da yazılı metin okuma cihazı görseline yer verilmiştir.

Şekil 9. Yazılı Metin Okuma Cihazı

Kaynak: MEB, 2013

2.2.4.3.5. Kabartma Klavyeler ve Ekranlar

Kabartma ekranlar bilgisayar ekranındaki yazılı metinleri kabartma metinlere dönüştüren araçlardır, görme engelli bireyler bilgisayarın ekranındaki yazıları bu sayede okuyabilmekte ve kabartma klavyeler sayesinde bilgisayara yazı ve komut gönderebilmektedir ancak bu araçlar resim ve grafikleri kabartma sembollere dönüştürememektedir (Aslan, 2016). Şekil 10'da kabartma ekran görseline yer verilmiştir.

Şekil 10. Kabartma Ekran

Kaynak: MEB, 2013

2.2.4.3.6. Braille Daktilolar

Braille daktilolar görme engellilerin temelde yazı yazmak için kullandıkları araçlardan biridir. Bu daktilolar basit ve pratik kullanımlarıyla Braille alfabesindeki altı noktanın yazıya geçirilmesini sağlamaktadır (Bağrıaçık, 2017). Şekil 11’de Braille Daktilo görseline yer verilmiştir.

Şekil 11. Braille Daktilo

Kaynak: MEB, 2013

2.2.4.3.7. Braille (Kabartma) Yazıcılar

Bu yazıcılar bilgisayar ortamında yazılan yazıları ve harita, grafik, tablo gibi görsel formdaki şekilleri görme engellilerin okuyup anlayabileceği şekilde kabartma baskılara dönüştürmeye yaramaktadır (MEB, 2013). Şekil 12’de Braille (kabartma) yazıcı görseline yer verilmiştir.

Şekil 12. Braille Yazıcı

Kaynak: MEB, 2013

2.2.4.3.8. Elektronik Braille Not Defterleri

Bu cihazlar temelde Braille daktilolara benzemekle birlikte görme engellilerin yazı yazma amaçlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Elektronik not tutucular ses sentezleyici programlar veya kabartma ekranlarla uyumlu olarak çalışabilmektedir (O'Dwyer vd., 2014). Şekil 13'de elektronik Braille not defteri görseline yer verilmiştir.

Şekil 13. Braille Not Tutucu

Kaynak: Aslan, 2016

2.2.4.3.9. Konuşan (Sesli) Hesap Makinesi

Temelde normal hesap makineleri ile benzer görünüme sahip olan bu cihazların özelliği seçimleri ve sonuçları seslendirmesidir. Bu sayede görme engelli bireyler hesaplama işlemlerini kolaylıkla yapabilmektedirler.

2.2.4.3.10. Konuşan (Sesli) Şerit Metre

Görme engelli bireylerin bağımsız olarak ölçüm yapabilmelerini sağlayan bu cihaz normal şerit metrelerle aynı görünüme sahip olup üzerlerindeki tuşlar sayesinde mevcut

uzunlukları sesli olarak söyleyebilmektedirler. Şekil 14’te koşuşan şerit metre görseline yer verilmiştir.

Şekil 14. Konuşan (Sesli) Şerit Metre

Kaynak: Aslan, 2016

2.2.4.3.11. Konuşan (Sesli) Renk Tanıma Cihazı

Görme engelli bireylere farklı zeminler üzerindeki renkleri algılayıp sesli olarak söyleyen bu cihaz çok sayıda renk tanıma kapasitesine sahiptir (Aslan, 2016). Şekil 15’te sesli renk tanıma cihazı görseline yer verilmiştir.

Şekil 15. Konuşan (Sesli) Renk Tanıma Cihazı

Kaynak: Aslan, 2016

2.2.5. Bağımsız Hareket ve Yönelim Becerileri

Görme duyusu çevremizi algılamamızda önemli bir role sahiptir. Gören bireyler çevrelerini bu duyuyla anlamlandırarak bağımsız şekilde hareket edebilirler. Ancak görme engelli bireyler bu duyunun yoksunluğuyla bağlantılı olarak, bağımsız hareket becerilerinde birtakım sınırlılıklar yaşayabilmektedirler. Bağımsız yaşam becerilerindeki sınırlılıklar öğrenmeyi, sosyal etkileşim ve sosyal becerileri ve günlük yaşam becerilerini de etkilemektedir (Turnbull, Turnbull ve Wehmeyer, 2010). Görme engelli bireyler bastonlar, rehber köpekler ve gören rehberler ile seyahat edebilirler ancak bu becerilerin de oryantasyon eğitimleri ile

kazandırılması gerekmektedir (Gargiulo ve Bouck, 2017). Aşağıda görme engellilerin bağımsız hareket becerileri ve yönelim becerilerini destekleyici tekniklerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.2.5.1. Rehberle Yürüme Becerisi

Görme engelli bireylerin gören bir yardımcı eşliğinde yürümesidir. Ancak görme engelli bireylerin, rehberlerin hareketlerini daha anlaması için doğru tutuş pozisyonun ve yarım adım geriden yürüme gibi koşulların sağlanmış olması yarar sağlayacaktır (Bilgiç, 2019).

2.2.5.2. Korunma Teknikleri

Görme engelli bireyler yaşadıkları çevrelerde bağımsız şekilde hareket ederken birçok farklı engelle karşılaşmaları mümkündür. Hatta bu engeller onlar için tehlikeli olabilmektedir. Bu engellerden korunmak amacıyla yüksek ve alçak kol korunma adında iki tekniğin bilinmesi gerekmektedir. Yüksek kol korunma tekniği eli omuz hizasında tutarak baş bölgesini tehlikelerden koruma, alçak kol tekniği ise diğer eli göbek hizasında tutarak vücudun alt kısımlarını engellerden koruma tekniği olarak ifade edilebilir (Şafak,2005)

2.2.5.3. İzleme

Görme engelli bireylerin daha rahat hareket edebilmek adına etrafta bulunan yapılara (duvar, korkuluk vs.) veya nesnelere dokunarak takip etmesidir.

2.2.5.4. Bastonla Yürüme

Bastonlar görme engelli bireylerin bağımsız şekilde hareket edebilmesi için uzun zamandır kullandıkları temel araçlardan birisidir. Baston, görme engelli bireylerin engelleri fark etmesi ve kendi başlarına bağımsız olarak hareket edebilmeleri açısından önem arz etmektedir (Hersh ve Johnson, 2008). Günümüzde bastonların titreşimli, sesli, lazerli, ultrasonik, kameralı veya tekerlekli gibi çeşitleri vardır. Şekil 16'da düz beyaz baston görseline yer verilmiştir.

Şekil 16. Beyaz Baston

Kaynak: Aslan, 2016

2.2.5.6. Rota Öğretimi

Görme engelli bireylere rota öğretimi öncelikli olarak sık kullandıkları alanlarda, bağımsız olarak ilerleyebilmeleri için gereken bağımsız hareket ve yönelim becerileri ile birlikte rota bilgilerinin (dönüşler, işaretler vb.) rotanın sonuna kadar belirlenmesiyle yapılmaktadır (Bilgiç, 2019).

2.3. Yükseköğretim ve Engellilik

Eğitim ile engelli bireylerin topluma bağımsız ve her açıdan tam katılımlarının sağlanması arasında ilişki olduğu açıktır. Öte yandan bireyleri güçlendirici bir hak olarak kabul edilen eğitim; işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele açısından önemli bir araç olarak karşımıza çıkar (Yurttagüler, 2007). Piştav Akmeşe (2018), yaş grubu açısından düşünüldüğünde iş ve sosyal yaşama tam katılımı destekleyen yükseköğretim eğitimini, her gencin hayallerinde olan bir süreç olarak tanımlamıştır. Türkiye Özürlüler İdaresininin 2002 yılında yaptığı araştırmaya göre engelli bireylerin iş gücüne katılım verilerine bakıldığında engellilerin yaklaşık olarak %22'sinin iş gücüne katıldığı buna karşılık %78'inin ise iş gücüne dâhil olmadığı görülmektedir. İş gücüne dâhil olan %22'lik oranın ise ancak yaklaşık %20'sinin istihdam edilebildiği sonucuna ulaşılmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB], 2011). Dünyada ise bu oran Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 yılında yayınladığı Dünya Engellilik Raporunda (2011), yaklaşık %44 olarak belirtilmiştir. Araştırmalar dikkate alındığında ülkemizdeki engelli istihdamı oranının dünya ortalamasına göre anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu söylenebilir. Bu durum engellilerin üretime katılmadıklarını çoğunlukla başkalarına bağımlı şekilde yaşadıklarını göstermektedir. T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2018 ekim ayına dair yayınladığı istatistik verilerinde ise kamu ve özel kurumlarda toplam 105.000'e yakın engelli işçi çalışmaktadır. Ayrıca aynı raporda 2018 yılı itibari ile kamu kurumlarında engelli kotasında istihdam edilen engelli memur sayısı 51.814'tür,

bu rakam 2011 yıl sonu itibari ile istihdam edilen 20,829 engelli memur sayısından oldukça fazladır. 2018 yılı eylül sonu itibariyle kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından başvuru yapan işsiz ve daha iyi şartlarda iş arayan engelli birey sayısı toplamı 144.495'tir. Bu bireylerden 2018 yılı içerisinde ancak 10,390'ı istihdam edilebilmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB], 2019). İstihdam edilen engelli memurların eğitim eğitim durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında 51,814 memurdan yaklaşık 27,00'i ön lisans, lisans ve lisans üstü eğitim mezunudur. Bununla birlikte Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı'nın 2019 mayıs ayında yayınladığı "Engellilik ve Yaşlı İstatistik Bülteni" raporlarına göre 2012-2019 yılları arasında EKPSS ile kamu kurumlarına yerleşen memurlar öğrenim durumlarına göre incelendiğinde %43,19 ortaöğretim mezunu personele karşın, %44,23 toplam oranı ile ön lisans-lisans mezunu olanların işe yerleştirilme oranı kısmen daha fazladır. Dolayısıyla kamu kurumlarında istihdam edilen engelli memurların çoğunluğun yüksek öğretim kurumlarından mezun olduğunun söylenmesi yanlış olmayacaktır (Devlet Personel Başkanlığı, 2019).

Engelli bireylerin istihdamı birçok değişkene göre farklılaşabilir ancak bireylerin eğitim düzeyi de istihdam edilebilirlik açısından önemli bir değişkendir. Eğitim düzeyi, bireylerin işgücü niteliklerinin doğrudan etkileyicisi olduğu için istihdam edilebilirlik yönünden bu görüşü desteklemektedir (İhtiyaç Analizi Raporu, 2017). Bununla birlikte düzenli olarak istatistiki veri elde edebilen ülkelere bakıldığında, eğitim ve istihdam edilebilme arasında güçlü ilişkiler olduğu görülmekte, eğitimin işsizlik oranlarını düşürmede önemli bir araç olduğu vurgulanmaktadır (Kavak, 1997). Capella-McDonnall (2005), yaptığı araştırmada eğitim seviyesinin bireylerin istihdam edilebilirliği açısından yordayıcı bir değişken olduğunu ancak bu durumun görme engelli bireyler için ancak bir yükseköğretim kurumunu tamamladıklarında geçerli olacağını vurgulamıştır. Yükseköğretim kademesindeki eğitim, bireylerin yaşamlarında bu denli önemli olmasına, engelli bireylerin eğitim hakları ulusal ve uluslararası yasalarla garanti altına alınmasına karşın engelli bireylerin eğitim haklarından yararlanmaları ve kaliteli eğitime erişimlerinde problemlerin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla engelli bireylerin de iş gücü nitelikleri ve iş gücüne dâhil olma oranlarının artırılması, toplumsal yaşamda bağımsız olarak yer alabilmeleri için yükseköğretime tam ve etkin katılımlarının sağlanması gerekliliği öngörülebilir.

2.4 Türkiye’de Engelli Bireylerin Yükseköğretime Geçiş Süreçleri ve Yasal

Düzenlemeler

Ülkemizde 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 45. maddesi kapsamında yükseköğretim kurumlarına öğrenci seçme ve yerleştirme işlemleri Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), tarafından merkezi olarak yapılan “Yüksek Öğretim Kurumları Sınavı” (YKS) sonuçlarına göre yapılmaktadır. YKS sınavlarında engelli öğrenciler ihtiyaç duydukları takdirde engel durumların göz önünde bulundurulduğu “Engelli Salonları” nda sınav olabilmektedir. Engelli Salonları; sınava girecek bireyin engel durumuna uygun donanımına sahip sınav salonlarıdır. Bununla birlikte ÖSYM 2020 yılında yayınladığı YKS Kılavuzu’nda engelli bireylerin engel durumlarından dolayı sınav anında ihtiyaç duyabileceği özel araç gereç ve cihazların kullanımı serbest kılmıştır. Aynı kılavuzda görme engelli adaylar için; engel durumlarına göre okuyucu-işaretleyici yardımı, şekil, grafik ve tablo içeren soruları sormama, ek süre ve büyük puntolu sınav kağıdı, işitme engelli adaylar için; işitme cihazının kullanılması ve ek süre, bedensel engelli adaylar için okuyucu-işaretleyici desteği, zihinsel engelli, otizmli ve özgül-özel öğrenme güçlüğü olan adaylar için ise; okuyucu-işaretleyici desteği, ek süre gibi uyarlamalardan yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Şüphesiz merkezi sınavlardaki bu uyarlamalar engelli öğrenciler için önemlidir ancak sınavlardaki uyarlamalara rağmen engelli öğrencilerin yükseköğretime erişimde problemler yaşadıkları bilinmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2017-2018 yılına ilişkin yayınladığı istatistiklerde ülkemiz genelinde örgün eğitime devam eden toplam 353.610 öğrenci olduğu belirtilmiştir (MEB, 2018). Bu öğrencilerin yaklaşık 255.000’i kaynaştırma eğitimi kapsamında normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte öğrenim görmektedirler. 2019 yılında örgün eğitime devam eden özel eğitim öğrencisi toplam sayısı 425.778 kişi iken bu oran içerisinde 789 öğrenci okul öncesinde kaynaştırmaya, 119.307 si ilkökul düzeyinde kaynaştırmaya devam etmektedir. İlkokul düzeyinde 18 farklı eğitim kurumunda toplam 495 görme engelli öğrenci eğitim almaktadır. Öte yandan ÖSYM’nin paylaştığı verilere göre 2018 yılında 7.865 engelli birey Yükseköğretim Kurumları Sınavı’na (YKS) girmiştir. Ancak 2017-2018 eğitim öğretim yılında üniversiteye yerleşen engelli öğrenci sayısı yalnızca 2823’tür (ÖSYM, 2018). YÖK, 2018 verilerine göre ülkemiz genelindeki devlet ve vakıf üniversitelerinde toplam 39.243 engelli öğrenci öğrenim görmektedir. Aynı yıllar içerisinde MEB (2019) verilerine göre örgün eğitim içerisindeki özel gereksinimli öğrencilerin sayısı toplamda 353.610 ve bu sayının yaklaşık 258.000’ini temel eğitim okullarındaki kaynaştırma öğrencileri oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, engelli öğrenciler için yükseköğretim öncesi kademelerde okullaşma oranının bir

hayli yüksek olmasına karşın, yükseköğretim dengi kademelerde bu oranların bir hayli düştüğüdür. İstatistikler incelendiğinde hukuksal olarak bir engel olmamasına karşın aslında üniversitelerin engelli öğrencilere çok da açık olmadığı ve toplam nüfusa oranla çok az sayıda engelli bireyin üniversite eğitimine katılabildiği sonucuna ulaşmak yersiz olmayacaktır. Yılmaz, (2015) engelli bireylerin ortaöğretim sonrası seviyelerde eğitim hizmetlerine erişirken ciddi engellerle karşılaştıklarını, hatta birçok öğrencinin ortaöğretim düzeyinde eğitim sisteminden ayrıldığını, bu durumun sonucu olarak ise yükseköğretim seviyesindeki engelli öğrencilerin toplam öğrencilerle kıyaslandığında oranlarının bir hayli düşük olduğunu vurgulamıştır. Gerçekten de Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) 2018-2019 yılları için yayınladığı istatistiklere bakıldığında yükseköğretime devam eden engelli öğrencilerin sayısının tüm öğrencilerin sayısına oranı yaklaşık %0,62'dir.

Bu nedenle engelli bireylerin eğitim öğretim ortamlarına tam ve eksiksiz katılmasını sağlayacak bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Piştav Akmeşe (2018) özellikle yapılacak düzenlemelerden eğitim-öğretim alanındaki düzenlemelerin engelli bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerini kazandırma ve bağımsız yaşamlarını destekleme açısından bir zorunluluk olduğunu dile getirmiştir. Avrupa Komisyonu (EC), eşitlik ilkesine dayalı düzenlemelerin sadece zorunlu eğitim çağındaki öğrencilere değil, aynı zamanda yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilere ve mezun olanlara da uygulandığını belirtmektedir. Bu nedenle, eşitlik, tam katılım ve sosyal bütünleşme gibi prensiplere dayalı düzenlemelerle, yükseköğretim standartları iyileştirilmeli ve herkes için eğitim temel ilke olarak belirlenmelidir (Kayhan, Şen, ve Akçamete, 2015). Yükseköğretime erişim, ekonomik bağımsızlık ve sosyal kabulün ayrılmaz bir parçasıdır ancak engelli bireylerin yükseköğretime katılma ve tamamlama olasılıkları engeli olmayanlara göre daha düşüktür. Öte yandan engelli öğrencilerin yükseköğretimde başarılı olma potansiyelleri vardır ve kurumlarından aldıkları destekler bu başarıda büyük rol oynayabilir (National Educational Association of Disabled Students [NEADS], 2012). Öyle ki yapılan araştırmalar görme engelli öğrencilerin gerekli akademik desteklerin eksikliği, yetersiz rehberlik gibi sebeplerle akademik anlamda başarısız olduklarını hatta öğrenim hayatlarını yarıda bıraktıklarını göstermektedir (Bishop ve Rhind, 2011; Richardson ve Roy, 2002). Ülkemizde üniversiteye devam eden engelli öğrencilerin öğrenim hayatlarını kolaylaştırmak, eğitim-öğretim süreçlerine tam ve etkin katılımlarını desteklemek ve uygun eğitim öğretim koşullarını sağlamak amacıyla birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Engelli bireylerin üniversitelerdeki eğitim haklarını güvence altına alan ve akademik düzenlemelerin en önemli yasal dayanağı olan bu yönetmelik “Yükseköğretim

Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği” olarak 14.08.2010 tarihinde revize edilmiş haliyle 27627 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğin kapsamı şu şekilde tanımlanmıştır;

“Bu Yönetmelik, Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu, Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ile ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ve yükseköğretim kurumları bünyesinde oluşturulacak engelli öğrenci birimlerinin görev ve faaliyet alanlarına ilişkin hükümleri kapsar.”

Ayrıca bu yönetmelik kapsamında engelli öğrencilerin akademik hayatlarındaki ihtiyaçları ve sorunlarına yönelik tedbirler almak amacıyla Yüksek Öğretim Kurumu kapsamında “Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu” ve üniversiteler bünyesinde “Engelli Öğrenci Birimleri” kurulmuştur. Engelli Öğrenci Birimleri bir rektör yardımcısı başkanlığında, engelliler veya özel eğitim alanlarına yakın alanlarda uzmanlaşmış koordinatör öğretim elemanları ve ilgili daire başkanlıklarının, fakültelerin, enstitülerin görevlendirdiği temsilcilerden oluşmaktadır. Bu birimler engelli üniversite öğrencilerinin, üniversite içerisindeki her türlü (akademik, sosyal, barınma, fiziksel vs.) alandaki ihtiyaçlarını belirleyip gerekli çözümleri sağlamak için kurulmuştur. Birçok üniversitede bu birimler faaliyetlerini benzer şekilde yürütmektedir. Bununla birlikte birim doğrudan rektörlüğe bağlı olduğu için bütçeleri buradan sağlanabilmektedir (Madde-11).

2.5. İlgili Araştırmalar

Ulusal alan yazın incelendiğinde görme engelli öğrencilerin devam ettiği kurumlardaki öğretimsel uyarlamalarının incelenmesini içeren araştırmaların çoğunlukla zorunlu eğitim çağındaki öğrenciler ile yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Türkiye’de görme engelli üniversite öğrencilerinin erişilebilirlik, eğitim yaşamı, sosyal katılım, mevcut uygulamalar hakkında görüşlerinin incelendiği çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda kısmen öğretimsel uyarlamaları da içeren yükseköğretimde kapsayıcılık, erişilebilirlik ve engelli öğrencilerin deneyimleri üzerine sınırlı sayıda araştırma göze çarpmaktadır.

Sarı, (2005) yaptığı çalışmada Selçuk Üniversitesi’nde öğrenim gören bedensel ve görme engelli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ile bu sorunlara çözüm önerilerini ele aldığı araştırmasını nitel yöntemlerle gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada 10 görme engelli ve 10 bedensel engelli öğrenci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda iki öğrenci

grubunun da hem psiko-sosyal hem de akademik konularda sorunlar yaşadığı vurgulanmıştır. Özellikle derse katılabilme, ders kaynaklarına ulaşma, sınavlar, görme becerisi gerektiren dersler, kütüphane ve personelle ilişkili sorunlara ait temalar ortaya çıkmıştır.

Aydın (2011) araştırmasında görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgiye erişim sorunlarını incelemiştir. Görme engelli 25 katılımcı ile anket ve görüşmelerin bir arada kullanıldığı karma desenli çalışmada ülkemiz kütüphanelerinin ve kütüphane web sitelerinin görme engelli bireyler için yeterince erişilebilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Pirgon ve Babacan (2013), çalışmalarında görme engelli öğrencilerin piyano eğitimini, üniversitede öğrenim görmekte olan bir görme engelli öğrenci ve piyano derslerini yürütmüş iki akademisyen katılımıyla gerçekleştirmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmaya göre görme engelli öğrencilerin piyano eğitimindeki en temel sorunlarının; akademisyenlerin görme engellilere yönelik eğitim almamış olmaları, öğrencinin kaynaklara ulaşmada yaşadığı güçlükler, teknolojik imkânların yetersizliği ve görme engelinin fiziksel sonucu olarak piyano eğitimlerinin olumsuz etkilendiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sakız ve Sarıcalı (2017) yaptıkları çalışmada görme engelli öğrencilere yönelik üniversite eğitimin kapsayıcılığının artırılması için gerekli adımları incelemiştir. 24 üniversiteden 73 öğrencinin katıldığı araştırma nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma desene gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucuna göre engelli bireylerin üniversite eğitimlerine ilişkin düzenlemelere rağmen, eğitime erişebilmeleri için çok çaba sarf etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Kapsayıcı ve iş birliğine dayalı bir politikanın yükseköğretim kurumlarında uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır.

Şenel, (2015) çalışmasında görme engelli öğrencilerin üniversite giriş sınavına ilişkin deneyimlerini ortaya çıkarmıştır. Öğrencilerin üniversiteye geçişlerinde en önemli basamak olan bu sınavda neler yaşadıkları, neler hissettiklerini amaçlayan araştırma, 6 görme engelli öğrencinin katılımıyla nitel yöntemlerden fenomenoloji deseniyle kurgulanmıştır. Araştırma bulgularında görme engelliler için yapılan sınav düzenlemelerinin öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı ancak uygulamalar arasında farklılıklar olduğu üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak uygulama farklılıklarının en aza indirilebilmesi için sınavların belirli standartları taşıması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Kayhan, Şen ve Akçamete (2015) yaptıkları çalışmada engelli üniversite öğrencilerine yönelik yükseköğretimdeki akademik, sosyal düzenlemeler ve bu düzenlemelere ilişkin yasal

mevzuatı incelemeyi amaçlamışlardır. Derinlemesine nitel görüşmelerle gerçekleştirilen araştırmaya 6 engelli üniversite öğrencisi dâhil olmuştur. Araştırma sonucunda yasal düzenlemelerin olmasına rağmen çoğu zaman engelli öğrencilerin akademik ve sosyal ihtiyaçların istenen düzeyde karşılanmadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda engelli öğrenci birimlerinin niteliklerinin artırılması ve daha fazla sorumluluk alması gerekliliği vurgulanmıştır.

Piştav Akmeşe (2018) araştırmasında Ege Üniversitesi'ndeki engelli öğrenciler ile engelli personelin sorunlarını ve yükseköğretim engelliler danışma ve koordinasyon yönetmeliğine ilişkin görüşlerini incelemiştir. Nitel yöntemlerle desenlenen araştırmaya 10 engelli üniversite öğrenci ve 10 engelli idari personel katılmıştır. Araştırma sonucunda yükseköğretime erişim, tam katılım ve hak temelli eğitim kavramları sıklıkla vurgulanmış ve engeli olsun olmasın tüm öğrencilerin eşit imkânlarla eğitim alması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte bireylerin engeline yönelik yapılan etkili akademik ve sosyal düzenlemelerin eğitim yaşamından alınan doyuma katkısı çok önemli bulunmuştur.

Kamış ve Demir (2018) araştırmalarında görme engelli lisans öğrencilerinin sınıf içi ölçme değerlendirme süreçlerini incelemiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseniyle gerçekleştirilen çalışmaya 17 görme engelli öğrenci ve 3 öğretim elemanı katılmıştır. Araştırma sonucunda görme engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik ölçme uyarlamaları yapılması gerektiği, öğrencilerin gerçek akademik başarılarını gösterebilmeleri için ölçme-değerlendirme uygulamaları önündeki engelleri giderici nitelikli önlemlere ihtiyaç duyulduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Adıyaman (2020) çalışmasında müzik eğitimi alan görme engelli öğrencilerin flüt eğitiminde karşılaştıkları zorlukları incelemiştir. Betimsel temelli nitel yöntemle kurgulanan araştırmaya beş görme engelli üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda dudak duruş ve tutuş problemlerinin yanı sıra Braille nota bilgisi yetersizliği, kaynaklara ulaşamama ve engelli öğrencilere ders veren akademisyenlerin özel eğitim alanında yeterli bilgiye sahip olmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Özsökmen (2019) yaptığı araştırmada görme engelli öğrencisi olan konservatuvar eğitimcilerinin ve görme engelli konservatuvar öğrencilerinin, profesyonel müzik eğitim sürecine yönelik görüşlerini incelemiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı araştırmaya 10 farklı üniversiteden 28 eğitimci ve 14 görme engelli öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucunda eğitimcilerin görme engelli öğrencilerin eğitimine yönelik bilgilerinin yeterli

olmadığı, okulların fiziki şartlarının görme engelli öğrenciler için uygun olmadığı, kaynak yetersizliği, iletişim problemleri gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Eğitimcilerin görme engelli öğrencilere yönelik olumlu tutum içerisinde olması ancak özel eğitim yetkinlikleri uyarlama yapmalarının önünde sorun oluşturduğu bulgusu dikkat çekmektedir.

Almog (2018) çalışmasında görme engelli üniversite öğrencilerinin akademik deneyimlerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden hikayeleştirici (narrative) analiz tekniği kullanılarak boylamsal olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya İsrail’de 4 ayrı üniversitenin 16 görme engelli öğrencisi katılmış ve öğrencilerle iki yıl boyunca görüşmeler yapılmıştır. Almog, çalışma sonucunda fakülte, personel veya üniversiteden aldıkları desteklerin görme engelli öğrencilerin üniversite öğrenimlerinde farklar yarattığını ve öğretimsel uyarlamalara ilişkin destek hizmetlerin çok önemli olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca hizmetlerin başarılı olabilmesi için yeterli altyapıya sahip engellilik çalışmalarıyla gerçekleşebileceği vurgulanmıştır.

Hewett vd. (2017) araştırmalarında görme engelli üniversite öğrencileri için üniversitelerde uyarlamaların nasıl yapıldığını incelemiştir. Araştırma 32 görme engelli üniversite öğrencisinin katılımıyla, boylamsal olarak nitel yöntemde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda özellikle ders içeriğine erişimde yaşanan problemler göze çarpmakta ve öğretimsel uyarlamaların önemine dikkat çekilmektedir. Bulgular katılımcıların devam ettikleri yükseköğretim kurumlarının birçoğunun gerekli akademik düzenlemeleri yaptıklarını bildirmelerine rağmen eksikliklerinin olduğunu ve bu eksiklerin engeller yarattığını göstermektedir. Bununla birlikte akademisyenlerin engellemeyle ilgili yetersiz bilgileri ve sınırlı kaynaklar da, görme engellilerin üniversite öğrenimlerini olumsuz etkileyen önemli sonuçlar arasında yer almıştır.

Cassells ve Weber (2018) yaptıkları çalışmada bir yükseköğretim kurumundaki görme engelli öğrencilerin akademik bilgiye erişimlerini zorluklar ve imkânlar açısından değerlendirmiştir. Araştırmanın katılımcıları üniversite bünyesindeki engelli birim personeli ve 5 görme engelli öğrencidir. Araştırmacılar birim personeli ile yarı yapılandırılmış görüşmeler öğrenciler ile de odak grup görüşmesi gerçekleştirmiştir. Araştırma nitel yöntemle desenlenmiştir. Araştırma sonucunda engelli öğrenci birim personellerinin yeterli bilgiye sahip olduğu aynı zamanda gereken teknolojik ve akademik destekleri de sağladıkları bulunmuştur. Son olarak görme engelli öğrencilerin gereksinimlerinin farkında olduğu daha iyi bir akademik

ortam için yayınevleri, üniversite ve görme engelli öğrencilerin iş birliği içinde çalışması gerektiği vurgulanmıştır.

Bishop ve Rhind (2011) yükseköğretim kurumlarındaki görme engelli öğrencilerin eğitime katılımlarındaki engelleri ve destekleri inceledikleri araştırmalarının katılımcılarını 9 görme engelli üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma nitel yöntemle kurgulanmış ve verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda görme engelli öğrencilerin yükseköğretime katılımlarına etki eden özellikle dört ana tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; öğrencinin tutumu, kurumsal destekler, kurum dışı destekler ve diğer insanların tutumlarıdır. Araştırmanın en önemli bulgularından birisi öğrencilerin kendi tutumlarına yönelik olup tüm katılımcılar yalnızca engelli veya görme engelli olarak değil de bağımsız bir birey olarak var olmak, görülme isteklerini dile getirmişlerdir. Görme engelli öğrencilerin kendi kişisel tutumları ve kabullerinin, diğer insanların engellilik algılarının değişmesine ve aldıkları desteğin niteliklerinin artmasına yol açtığı çalışmanın önemli bir bulgusu olarak ifade edilmiştir.

Reed ve Curtis (2012) araştırmalarında görme engelli öğrencilerin yükseköğretim deneyimlerini incelemişlerdir. Kanada'da çeşitli üniversitelerden 70 görme engelli öğrenci ve 50 engelli birim personeli ile görüşmeler ve anketler yoluyla veriler toplanmıştır. Araştırma karma desenle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda görme engelli öğrencilerin mezuniyet oranlarının yüksek bulunmasına rağmen yükseköğretim kurumlarını tamamlamaları dört yıldan fazla sürdüğü gözlemlenmiştir. Öğrenciler yükseköğretim kurumlarına girmeden önce, yükseköğretimde daha az akademik ve sosyal destek bulunduğunu ve bu algının görme engelli diğer öğrencileri yükseköğretimden kaçınma davranışın yönelttiği görüşünü bildirmişlerdir. Eğitim sürecinde en sık zorlandıkları konuların, ders materyallerinin okunması olduğunu ve bu durumun kendileri için bir güçlük oluşturup, akademik hızlarında yavaşlamaya neden olduğunu bildirmişlerdir. Bununla birlikte öğrenciler sosyal olarak grup etkinliklerine katılmakta zorlandıklarını ve engelli olmayan öğrencilerin sosyal çevrelerine katılım konusunda, kendilerini gergin hissettikleri belirtmişlerdir.

Scott (2009) görme engelli 15 üniversite öğrencisinin lisans eğitimlerinde sürece katılımlarını ve üniversite eğitimini nasıl algıladıklarını araştırmıştır. Eğitim kurumları, öğretim üyeleri, personel tutumları ile diğer faktörlerin akademik başarı üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmıştır. Nitel desende durum çalışması yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen araştırma bulgularında katılımcılar; olumlu eğitim deneyimlerinin gerçekleşmesi sağlayan çeşitli

faktörleri bildirmişlerdir. Eğitim yaşantılarının olumlu yönleri yeni bir şehirde yaşama başlama, akran desteği, üniversite içerisinde destek hizmet birimlerinin varlığı, olumlu tutum sergileyen öğretim üyeleri, finansal fırsatlar ve kampüs yaşamı sosyal katılım olarak bildirmişlerdir. Öte yandan öğrenciler; ayrımcılık, dışlanmışlık, kampüsün erişilebilir olmaması ve akran etkileşimi gibi konularda da olumsuz deneyimler yaşadıklarını bildirmiştir. Çalışma sonunda gerçekten iyi bir akademik iletişimin öğrencilerin başarılı olma olasılıklarını artırdığı personel ve yöneticilerin tutumlarının da, görme engelli öğrencilerin üniversite deneyimini etkileyen önemli değişkenler arasında olduğuna dikkat çekilmiştir.

Ostrowski, (2016) yaptığı araştırmada görme engelli üniversite öğrencilerinin nitelikli akademik düzenleme ihtiyaçlarına yönelik mevcut politika ve uygulamaların sınırlılıklarını incelemiştir. Araştırma sonucunda uyarlamaların niteliği, zamanında yapılmaması gibi eğitim öğretimi engelleyici birtakım güçlükler olduğu bildirilmiştir. Devlet ve kurum temelli kapsayıcı politikaların erişilebilirlik sorunlarını çözebileceği vurgulanmıştır.

Malone, (2017), çalışmasında görme engelli üniversite öğrencilerinin kurumlarındaki teknoloji deneyimleri, teknolojiye ilişkin sınırlılıklarını ve başarılarını incelemiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile kurgulanan bu araştırmaya 4 görme engelli üniversite öğrencisi dâhil olmuştur. Araştırma sonucunda hala yardımcı teknolojilerin erişilebilirliği özellikle yüksek maliyetler yüzünden güç bulunmuştur. Üstelik bu maliyetleri kimin üstleneceği halen açık değildir. Çalışma gerçekten de nitelikli bir destek sistemine duyulan ihtiyacı, üniversite personelinin görme engeli konusundaki mesleki yeterliklerinin eksikliği ve destek hizmetlerinin sağlanması için görme engelli öğrencilerin de girişimci olması gerekliliği gibi önemli bulgulara ulaşmıştır.

Butler vd. (2017) görme engelli öğrencilerin üniversitelerde karşılaştıkları zorlukları incelerken grafiksel zorlukları tercih etmişlerdir. 71 görme engelli üniversite öğrencisi ve 44 eğitim paydaşıyla (akranlar, akademisyenler, engelli birim personelleri, erişilebilir grafik sağlayıcılar) ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmışlardır. Veriler, grafik materyale erişim konulu 32 sorundan oluşan görüşme sorularıyla edilmiştir. Araştırma sonucunda grafikte aktarılan her türlü bilginin görme engelli öğrenciler tarafından erişilebilir olmadığı ifade edilmiştir. Bu konu eşitlik tartışmasını beraberinde getirmiş ve görme engelli öğrencilerin akranlarıyla eşit şartlarda eğitim alamadıkları bulguları paylaşılmıştır. Avustralya'daki birçok üniversitenin Engelli Ayrımcılık Yasası kapsamındaki düzenlemelere ilişkin yükümlülükleri yerine getirmediği vurgulanan araştırma sonucunda grafik materyallere erişmedeki güçlüklerin,

görme engelli öğrencilerin çalışma ve kariyer seçeneklerini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır. Akademide fırsat eşitliğinin sağlanmaması durumu görme engelli öğrencilerin işe yerleşmelerinin önündeki engellerden biri olarak belirtilmiş, dolayısıyla toplumun belirli kısımlarında daha az temsil edilmelerine sebep olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca araştırma uygun fırsatlar sağlandığında görme engelli öğrencilerin gerçekten başarılı olduğuna dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmaların bulguları erişilebilir materyallerin görme engellilerin eğitiminde ne kadar önemli olduğunu, akademik düzenlemelerin iş birliği esasına dayalı gerçekleştirilmesi gerekliliğini, görme engellilerin eğitimi ile ilgili pedagojik bilgilerin önemi gibi pek çok ortak olguyu açıklamaktadır.

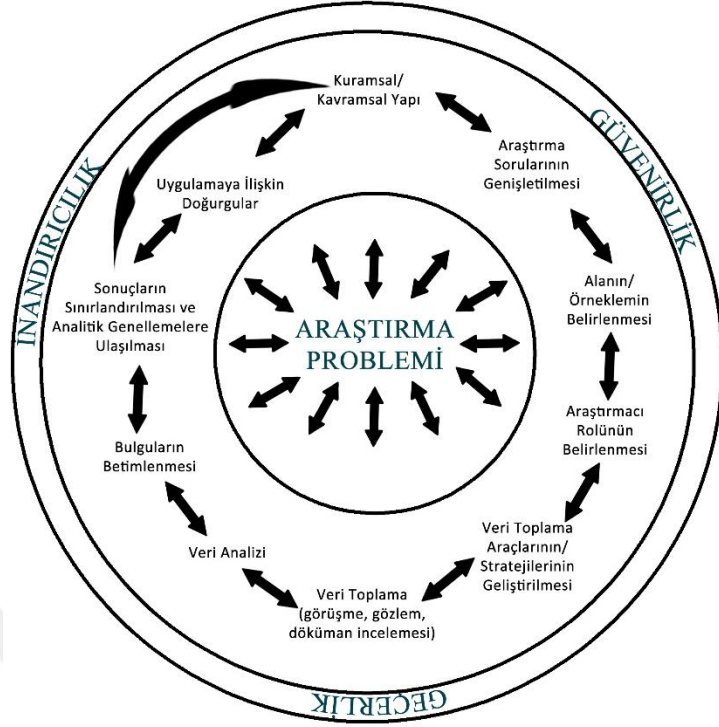
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni ve özelliklerine, araştırmanın katılımcılarına, veri toplama tekniği, veri toplama araçları ve süreçte yapılan işlemlere, verilerin analiz edilmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Yükseköğretim kurumlarında öğrenime devam eden görme engelli öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamaların, görme engelli öğrenciler ve öğretim elemanlarının görüş ve önerileri bağlamında değerlendirilmesini amaçlayan araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden elde edilen verilere dayalı olgubilim (fenomenoloji) deseni tercih edilmiştir. Böylelikle araştırmanın amaçlarına istinaden katılımcı görüşlerinin ve olayların anlaşılmasına odaklanılabileceği düşünülmüştür (Denzin ve Lincoln, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Fenomenolojik yöntemde bir olgu ya da kavramla ilişkili olarak farkında olunan ancak ayrıntılı bilgi sahibi olunmayan durumlarda kullanılan, bireylerin algıları ve deneyimlerine odaklanılır (Creswell, 2015). Başka bir ifadeyle bu araştırmalarda bireylerin ilgili olgulara ilişkin deneyimleri, metodolojik, derinlemesine ve özenli bir şekilde betimlenmeye çalışılır (Patton, 2014). Strauss ve Corbin (1990; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016), nitel araştırmalardan bahsederken, nicel çalışmalardaki istatistiksel yöntemlerin aksine daha detaylı verilerle katılımcılara yöneltilen soruların irdelenmesine olanak sağlayan bir araştırma yöntemi olduğunu vurgulamış ve böylelikle verilerin daha detaylı olarak ortaya konulduğunun altını çizmiştir. Yine Van Maanen (1979); nitel araştırmaları olayların ya da olguların azlığı, çokluğu veya sıklıklarını değil de anlamlarını açıklamayı, tercüme etmeyi, hatta yorumlamayı içeren bir araştırma olarak açıklamıştır. Merriam ve Tisdell'a (2015) göre ise bu tür çalışmalardaki sonuçların, betimleyici olduğu vurgulanmıştır. Mevcut araştırmanın fenomenolojik yaklaşımla desenlenmiş olması ile yükseköğretimde görme engellilere yönelik öğretimsel uyarlamalara ilişkin akademisyen, öğrenci görüşlerinin ve bakış açılarının derinlemesine anlaşılabilmesi, elde edilen sonuçların niteliği arttırmaya yönelik somut önerilerin oluşturulmasına hizmet edebileceği söylenebilir. Şekil 17'de nitel araştırma sürecini simgeleyen araştırma döngüsü modeli gösterilmiştir.

Şekil 17. Nitel Araştırma Döngüsü Modeli

Kaynak: Yıldırım ve Şimşek, 2016:82

3.2. Veri Toplama Tekniği

Yükseköğretim kurumlarında öğrenime devam eden görme engelli öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamaların, görme engelli öğrenciler ve öğretim elemanlarının görüş ve önerileri bağlamında değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme; araştırmanın amacına uygun olarak görüşme sorularının önceden hazırlandığı, görüşme sürecinin daha esnek, katılımcıdan derinlemesine, zengin ve doğal veriler elde edilmesini sağlayan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılmasıyla, araştırmanın amacı doğrultusunda yükseköğretime devam eden görme engelli öğrencilerin, öğretimsel uyarlamalarına ilişkin katılımcıların görüşlerinin betimlenebileceği, görüşler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konabileceği düşünülmüştür. Seidman (2006); derinlemesine görüşmelerle ilgili olarak görüşmelerin asıl amacının bir hipotezi test etmek ya da sorulara cevap almak değil de insanların deneyimlerini anlamak ve anlamlandırmakla bağdaşan bir süreç olduğuna dikkat çekmiştir. Bu kapsamda katılımcılara yöneltilmek üzere yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır.

3.2.1. Veri Toplama Araçları

Bu tez çalışması ülkemizde devlet ve vakıf olmak üzere yükseköğretim kurumlarına ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitime devam eden farklı düzeylerde görme yetersizliği olan görme engelli veya tamamen görme kaybı (kör) olan öğrenciler ile görme engelli öğrencilerin derslerine girmekte olan öğretim elemanı veya öğretim üyelerini kapsamaktadır. Akademik uyarlamaların sorumluluğu dersin öğretim üyesinde olduğu için çalışma sürecinde gönüllülük esasına dayalı olarak öğretimsel uyarlama mektubu varsa bir örneği veya dersin öğretim üyesinin hazırlamış olduğu ders izlencelerinin bir örneğinin hazırlanması, dersin uygulanması ve değerlendirilmesi hakkında derinlemesine bilgi istenilmiştir. Görüşme öncesi öğretim üye/elemanları ortam, süreç hakkında görme engelli öğrencileri de içinde alan bir derisi için hazırlamış olduğu örnek ders izlencesi, materyal, değerlendirme formu gibi dökümanlar hakkında bilgilendirilmiştir. Gönüllü olarak görüşlerini ve yaptığı uygulamaları paylaşmayı kabul eden veya görüşme sırasında sözel olarak veya herhangi bir şekilde üçüncü kişiyle paylaşılmaması koşulu ile örneklendiren katılımcıların bu belgeleri, döküman analizi ile ikincil veri olarak değerlendirilmiş, yaptıkları uyarlama örnekleri olarak bulgulara yansıtılmıştır. Nitekim yükseköğretime devam eden engeli olan bireylerden yalnızca görme engeli olan bireyleri içerecek çalışma, diğer engel gruplarındaki öğrenciler ve bu öğrencilere yönelik akademik uyarlamaları dışarıda bırakmaktadır. Özellikle çalışmada katılımcıların görüş ve önerilerini yalnızca öğretimsel uyarlamalarla ilgili alınacak olması ölçütü, öğretimsel uyarlamaların bireyin normal gelişim gösteren akranları ile eşit fırsatlarda eğitim öğretime devam etmesi, hak temelli bir eğitim alması ve tercih ettiği bölüm fakültede mesleki yeterlikleri kazanarak mezun olmasından en üst düzeyde etkiyi yapabilecek bir değişken olma nedeni ile açıklanabilir. Öğretimsel uyarlamaların niteliği ve etkililiğinin incelendiği bir çalışmada dersin sorumlusunun görüşleri alınmadan, gerçek bulgulara ulaşılmasının zor olacağı düşünüldüğünden, katılımcılarda öğretim görevlisi ve öğretim üyelerinin verdiği ders çeşitliliği dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada veri toplama aracı nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine bağlı olarak, 5 farklı alan uzmanının görüşleri alınarak revize çalışmaları yapılmış yarı yapılandırılmış görüşme formudur (Ek 1, Ek 2). Görüşme formu öncelikle alan yazında yükseköğretimde bireysel farklılıklara bağlı yasal düzenlemeler, Engelsiz Birim Çalışmaları ile akademik, sosyal ve fiziksel uyarlamaların incelenmesi, düzenlenmesini içermektedir. Taslak form şeklinde hazırlanan görüşme formlarının Ekim 2018 de uzman görüşüne sunulması, Kasım 2018 de ilk görüşlerin gelmesi ve Ocak 2019 düzeltmeler

yapıldıktan sonra tekrar son şeklinin verilmesi ile tamamlanmıştır. Görme engeli olan öğrencilerin görüş ve önerilerinin alınmasına yönelik geliştirilen Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunda 15 Demografik Bilgi 10 Yarı Yapılandırılmış görüşme sorusu yer alırken, bu öğrencilerin derslerine giren akademik personelin görüş ve önerilerini almak amacıyla benzer şekilde 15 demografik bilgi ile 10 görüşme sorusu hazırlanmıştır. Gönüllü katılımcıların ses kayıtları alınmış, aynı zamanda araştırmacı tarafından eş zamanlı saha gözlemi şeklinde yazılı notlar ile tutulmuştur (Ek 4)

Görüşme soruları hazırlanırken öncelikle araştırmanın amaçlarına bağlı kalınarak ilgili alan yazın taranmış ve görme engelli üniversite öğrencilerinin öğretimsel uyarlamalarına ilişkin akademisyen ve öğrenci görüşlerini yansıtması planlanan iki farklı görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formları öncelikle alan yazında yükseköğretimde bireysel farklılıklara bağlı yasal düzenlemeler, Engelsiz Birim Çalışmaları ile akademik, sosyal ve fiziksel uyarlamaların incelenmesi, düzenlenmesini içermektedir. Görüşme formları nitel araştırmalar konusunda deneyimli, farklı üniversitelerde görev yapan birisi eğitimde ölçme değerlendirme, üçü özel eğitim alanından olmak üzere; profesör, doçent ve doktor öğretim üyelerinden oluşan beş uzmana görüşleri alınmak üzere e-posta aracılığı ile bir uzmana ise elden verilmek kaydıyla ulaştırılmıştır. Uzmanların geri bildirimleri neticesinde bazı sorular formlardan çıkarılmış, bazı sorular birleştirilmiş ve bazı yeni sorular eklenmiştir. Örneğin akademisyenler için hazırlanan formun düzenlenmemiş halinde bulundan 4. Soru; “*Görme engelli öğrenciniz dersinizi almadan önceki süreçte ne tür işlemler yapılıyor, açıklar mısınız?*” şeklindeyken bir uzman ‘*Sorunun anlaşılabilirliğini artırmak için ders öncesi süreci daha iyi tanımlamak gerekebilir.*’ şeklindeki önerisi doğrultusunda düzenlenmiştir. Yeni soru; “*Görme engelli öğrenciniz, dersinizi almadan önceki süreçte planlama ve hazırlık açısından ne tür işlemler yapılıyor, açıklar mısınız?*” olarak değiştirilmiştir (Ek1-2).

Nitel araştırmalar konusunda deneyimli, beş alan uzmanı hakkında tanıtıcı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Uzman 1: Bir devlet üniversitesinde özel eğitim alanında profesör olan uzman, öğretmen eğitimi, özel gereksinimleri olan bireyler için öğretimsel uyarlamalar, etkili kaynaştırma uygulamaları ve destek eğitim hizmetleri ile nitel araştırma, eylem araştırmaları konularında alan uzmanıdır. Uzman, görme engeli olan öğrenciler ve öğretim üyeleri/elemanları için hazırlanan sorularda aynı amaca hizmet edebilecek soruların azaltılması,

ifadelerin anlaşılabilirliği ve yönlendirici olmaması açısından değerlendirmiş, önerilerde bulunmuştur.

Uzman 2: Bir vakıf üniversitesi ölçme değerlendirme bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmakta olan uzmanın çalışma alanları arasında, görme engelli öğrenciler için ölçme değerlendirme materyalleri hazırlama, sınavların uygulanması, teknoloji destekli öğretim ortamlarında ölçme değerlendirme dayalı uyarlamalar ile nicel ve nitel araştırmaya dayalı araştırma deseni oluşturma, yürütme, analiz etme yer almaktadır. Uzman2, özellikle görme engelli öğrencilerin sınavlarda erişilebilirlik anlamında ne tür öğretimsel uyarlamalara gereksinim duyduklarını incelemekte, buna yönelik yenilikçi teknoloji çalışmalarında bulunmaktadır

Uzman3: Bir devlet üniversitesi özel eğitim bölümünde Doç. Dr. ünvanı ile çalışan öğretim üyesinin çalışma alanları incelendiğinde engelsiz üniversite faaliyetleri, akademik, sosyal ve kültürel tam katılıma dayalı sosyal sorumluluk çalışmaları, özel gereksinimleri olan çocukların değerlendirilmesi, eğitim programlarının tasarlanması konuları yer almaktadır.

Uzman4: Bir vakıf üniversitesinin özel eğitim bölümünde Dr. Öğretim Üyesi ünvanı ile çalışan öğretim üyesinin çalışma alanları incelendiğinde okuma yazma öğretimi, işitme engelli okuyucuların değerlendirilmesi, yükseköğretime devam eden engelli öğrenciler için farklılaştırılmış ders planları oluşturma özel gereksinimleri olan öğrenciler için etkili öğretimsel düzenlemeler konuları yer almaktadır.

Uzman5: Bir devlet üniversitesinin uzaktan eğitim ve teknoloji alanında alan uzmanı koordinatör olarak çalışmaktadır. Erişilebilirlik alanında teknolojiye dayalı yazılım geliştirme, etkililiğini test etme, geribildirimleri alarak kullanıcı deneyimlerini temel alan uyarlanmış ortam geliştirme konularında çalışmalar yapmaktadır. Uzmanın, destekleyici teknolojilere dayalı birçok ödülü bulunmaktadır.

3.3. Araştırmacı

Bu tez çalışmasında araştırmacının kendisi aynı zamanda ortama tam katılım gösterip, tüm görüşülen bireylerle etkileşim kurarak, onlara soruları yöneltme ve yanıtlarını gerek ses kaydı, gerekse yazılı saha notu anlamında kayıtlar olarak yüzyüze yürütmüştür. Bir anlamda araştırmacı sürecin hem bir katılımcısı hem de verilerin toplanmasında araştırmacının üyesidir.

İç Anadolu Bölgesinde bir devlet üniversitesi İşitme Engelliler Öğretmenliği Bölümünden mezundur. Mezuniyet sonrası Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir il merkezinde

bağlı ilçede özel eğitim sınıf öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Mesleki kıdemi 5 yıl olan araştırmacı, lisans ve yüksek lisans anlamında almış olduğu dersler bakımından nitel araştırmayı desenleme, uygulama ve analiz etme yeterliklerini sağlamıştır.

Yüksek lisans döneminde almış olduğu dersler; Sosyal Beceri Öğretimi, Otizmde Dil Becerileri, Özel Eğitim Araştırmaları ve Etik, Özel Eğitim Araştırmaları ve Etik II, Nitel Araştırma Yöntemleri, Eğitim İstatistiği, Birlikte Öğretim Uygulamaları, Gelişim ve Zeka'dır.

3.4. Katılımcılar

Bu bölümde araştırmanın katılımcıları seçilirken kullanılmış kartopu örnekleme yöntemi açıklanmış ve araştırmanın katılımcıları olan görme engelli üniversite öğrencileri ve onların derslerine giren öğretim üye/elemanları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

3.4.1. Katılımcıların Belirlenmesi

Sudman (1976) karmaşık problemlerin derinlemesine incelendiği araştırmalarda küçük gruplarla çalışmanın daha uygun olduğunu söylemiştir. Creswell (2015) ise nitel araştırmalarda büyük gruplarla çalışmak yerine, araştırmanın amaçlarına uygun, detaylı veri sağlayabilecek örneklemlerin seçilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Araştırmanın çerçevesi oluşturulurken katılımcıların görme engelli üniversite öğrencileri ve yine en az bir dönem görme engelli bireylerin derslerine girmiş ve uyarlamalar yapmış olan akademisyenlerin seçilmesi gerekliliği belirlenmiştir. Bu nedenle araştırmaya dâhil olacak katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yönteminde; araştırmacı, araştırmanın problemi doğrultusunda zengin veri sağlayabilecek katılımcı veya katılımcılarla ilk görüşmelerinin ardından benzer özellikteki katılımcıları onların önerileri ile öğrenir, sonrasında yine süreç ilerledikçe aynı bir kartopu gibi isimler ve durumlar çoğalarak elde edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Örneklemin oluşturulması sürecinde araştırmacı danışmanının yönlendirmesi ile kendisi görme engelli üniversite öğrencisi olan Derya'ya ulaşmış, yapacağı araştırmanın amacı, araştırma yöntemi ve sürecini açıkladığı bir bilgilendirme oturumu düzenlemiş ve Derya'ya araştırmaya katılıp katılmak istemediğini sormuştur. Derya araştırmaya katılmayı kabul etmiş ve uygun olduğu bir tarihte Derya ile pilot görüşme yapılmıştır. Derya ile gerçekleştiren pilot görüşme verileri araştırma verileri arasına dâhil edilmemiştir. Daha sonra araştırmacı Derya'ya araştırmaya katılabilecek başka görme engelli öğrenciler için önerilerini sormuştur. Araştırmacı Derya aracılığı ile Sefa ve Eylül ile iletişime geçmiş ön görüşmeler telefon ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma amacı, yöntemi ve

süreci katılımcılara ön görüşmede anlatıldıktan sonra Sefa ve Eylül’de araştırmaya katılmayı kabul etmişler ve araştırmacıyı yeni katılımcılara yönlendirmişlerdir. Ayrıca araştırmacı ve danışmanı yükseköğretim kurumları engelli öğrenci birimlerinde görevli akademik ve idari personel ile görüşmüş, bu görüşmelerden sonra katılım konusunda olumlu görüş bildiren kişilere eposta-telefon-çevrimiçi uygulama (mobil uygulamalar, Skype gibi) görüşmeleriyle; çalışmanın amacı ve süreç açık şekilde açıklanmıştır. Katılımcılardan yalnızca araştırmaya katılmayı kabul eden gönüllü katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yükseköğretimde engelli öğrencilerin akademik, sosyal ve kültürel tam katılımları noktasında yaklaşık 12 yıldır idari görevde bulunan danışmanın araştırmacıyı yönlendirdiği akademisyenler ve önerileri, Eğitimde Görme Engelliler Derneği (EGED) ve Türkiye Körler Vakfı’nın destekleriyle araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir. Katılımcılar arasında 2018-2019 öğretim yılı itibariyle halihazırda devlet ve vakıf üniversitelerine ön lisans ve lisans düzeyinde devam eden 9 görme engelli öğrenci ve görme engelli öğrencilerin en az bir dönem derslerine girmiş 10 akademisyen bulunmaktadır.

3.4.2. Katılımcıların Özellikleri

Bu bölümde araştırmanın doğrudan katılımcıları olan görme engelli üniversite öğrencileri ve görme engelli öğrencilerin derslerine girmiş akademisyenler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden akademisyenlerin bilgileri katılımcı bilgi formu ile elde edilmiş (Ek 1-2) ve katılımcılara ait bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan bireylerin eğitim aldıkları/verdikleri üniversitelerin tümünde engelli öğrenci birimi faaliyet göstermektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bilgiler (Akademisyen)

Akademisyen No	Kod İsim	Yaş	Cinsiyet	Akademik Unvan	Çalışılan Fakülte-Bölüm
01	Hüseyin	39	Erkek	Doç. Dr.	Eğitim Fak- Sos.Bilg.Öğrt.
02	Ersoy	40	Erkek	Dr. Öğrt. Üyesi	Eğitim Fakültesi-PDR
03	Ömer	59	Erkek	Dr. Öğrt. Üyesi	Eğitim Fak- Müzik
04	Özgür	34	Erkek	Dr. Öğrt. Üyesi	Eğitim Fak-Özel Eğt.
05	Oğuz	34	Erkek	Dr. Öğrt. Üyesi	Eğitim Fak-Özel Eğt.
06	Yaşar	40	Erkek	Dr. Öğrt. Üyesi	Eğitim Fak- Eğitim Bil.
07	Feridun	30	Erkek	Arş. Gör. Dr.	Eğitim Fak-Özel Eğt.
08	Zeynep	46	Kadın	Dr. Öğrt. Üyesi	Yabancı Dil. İng.Hazırlık
09	Pelin	42	Kadın	Dr. Öğrt. Üyesi	Eğitim Fak- İng. Öğrt.
10	Eylül	28	Kadın	Öğrt. Görevlisi	Adalet MYO-Adalet

01 numaralı katılımcı Hüseyin Bey, 39 yaşında olup bir devlet üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Hüseyin Bey Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde sosyal bilgiler eğitimi, teknoloji entegrasyonu ve dezavantajlı gruplara sosyal bilgiler öğretimi konularında çalışmalar yaptığını belirtmiştir ve lisans, lisansüstü eğitimi boyunca özel eğitimde öğretimsel uyarlamalarla ilgili bir ders almadığını vurgulamıştır. Hüseyin Bey'e ait demografik veriler incelendiğinde, son dönemde 2 görme engelli öğrencinin dersine girdiği daha çok teknoloji destekli uyarlamalara sıklıkla yer verdiği bilgilerine ulaşılmaktadır.

02 numaralı katılımcı Ersoy Bey, 40 yaşında ve bir devlet üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Ersoy Bey; Eğitim Fakültesi PDR bölümünde çeşitli dersler vermektedir. Bununla birlikte görme engelli bireylere elektronik kütüphane ve teknoloji entegrasyonu alanlarında çalışmalar yapmakta, engelli öğrenci çalışmaları yürütmektedir. Ersoy Bey, engelli hakları ve erişilebilirlik ile ilgili faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarında aktif rol aldığını dile getirmiştir. Ersoy Bey'e ilişkin demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler almadığı, son dönemde iki görme engelli öğrencinin dersine girdiği, derslerinde çeşitli uyarlamalara yer verdiği görülmektedir.

03 numaralı katılımcı Ömer Bey, 59 yaşında, bir devlet üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Ömer Bey, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim dalında uzun yıllardır; müziksel işitme-okuma-yazma, harmoni, müzik biçimleri, eser çözümleme, müziksel yaratıcılık, müzik teorisi gibi lisans ve lisansüstü düzeyde birçok ders yürüttüğünü dile getirmiştir. Ayrıca çok sayıda yüksek lisans ve doktora düzeyinde tezlere danışmanlık etmiştir. Ömer Bey'e ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler almadığı, son dönemde 2 görme engelli öğrencinin dersine girdiği, derslerinde notlar, sunu hazırlıkları ve teknoloji destekli uyarlamalara yer verdiği görülmektedir.

04 numaralı katılımcı Özgür Bey; 34 yaşında, Dr. Öğretim Üyesi olarak bir devlet üniversitesinin Özel Eğitim Bölümü'nde çalışmaktadır. Özgür Bey, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini görme engellilerin eğitimi üzerine tamamlamıştır. Çeşitli bölümlerde özel eğitim alan derslerini yürüttüğünü dile getiren Özgür Bey, görme engellilerin eğitimi üzerine akademik çalışmalar yürütmektedir. Özgür Bey'e ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler aldığı, son dönemde 3 görme ve 1 bedensel engelli öğrencinin dersine girdiği, derslerinde ders notu-sunu, ölçme değerlendirme, teknoloji desteği gibi birçok uyarlamaya yer verdiği görülmektedir.

05 numaralı katılımcı Oğuz Bey; 34 yaşında olup bir devlet üniversitesinin özel eğitim bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Oğuz Bey, akademik çalışmalarını Otizm Spektrum Bozukluğu, OSB olan çocukların sosyal becerileri üzerine yoğunlaştırdığını, eğitim fakültesi dâhil çeşitli fakültelerde özel eğitim dersleri yürüttüğünü dile getirmiştir. Oğuz Bey'e ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler aldığı, son dönemde 2 görme 1 işitme ve 1 bedensel engelli öğrencinin dersine girdiği, derslerinde ders notu-sunu, ölçme değerlendirme uyarlamaları gibi çeşitli uyarlamalara yer verdiği ve engelli öğrenci biriminden destek aldığı görülmektedir.

06 numaralı katılımcı Yaşar Bey; 40 yaşında ve bir devlet üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Yaşar Bey, Eğitim Fakültesinde Eğitim Bilimleri derslerini yürüttüğünü akademik çalışma alanının ise eleştirel düşünme becerileri ve öğretimi olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca 14 yıl süreyle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli okullarda üstün yetenekliler ve özel gereksinimli bireylerle de çalıştığını belirtmiştir. Yaşar Bey'e ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler aldığı, son dönemde 2 görme engelli öğrencinin dersine girdiği, derslerinde teknoloji

kullanımı, ölçme değerlendirme uyarlamaları gibi çeşitli uyarlamalara yer verdiği görülmektedir.

07 numaralı katılımcı Feridun Bey; 30 yaşında olup bir devlet üniversitesinde Öğretim Elemanı olarak çalışmaktadır. Lisans ve yüksek lisans eğitimini özel eğitim bölümü, görme engellilerin eğitimi üzerine tamamlayan Feridun Bey, özel eğitim bölümünde doktora eğitimini tamamlamıştır. Görme engellilerin eğitimleri üzerine akademik çalışmalar yapan Feridun Bey, Eğitim Fakültesinde Özel Eğitim derslerini yürütmektedir. Feridun Bey'e ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler aldığı, son dönemde 2 görme engelli öğrencinin dersine girdiği, derslerinde notlar, sunu hazırlıkları, uygulamalı projeler ve ölçme değerlendirme ve teknoloji kullanımı gibi çeşitli uyarlamalara yer verdiği görülmektedir.

08 numaralı katılımcı Zeynep Hanım; 46 yaşında ve bir devlet üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Akademik çalışmalarını Yabancı diller üzerine yapan Zeynep Hanım Yabancı diller yüksekokulu, İngilizce hazırlık eğitiminde derslere girmektedir. Bununla birlikte idari olarak üniversitede engelli öğrenci birim koordinatörlüğü görevini yürütmektedir. Zeynep Hanım'a ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler almadığı, ancak uyarlamaları ve engelli öğrenci haklarını yakından takip ettiği, derslerinde sıklıkla çeşitli uyarlamalara yer verdiği görülmektedir.

09 numaralı katılımcı Pelin Hanım; 42 yaşında ve bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Aynı bölümde çeşitli lisans ve lisansüstü dersler vermekte ve İngilizce öğretmenliği bölümü engelli birim danışmanlığı görevini yürütmekte olduğunu dile getirmiştir. Pelin Hanım'a ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler almadığı, son dönemde 1 görme engelli öğrencinin dersine girdiği, derslerinde notlar, sunu hazırlıkları, uygulamalı projeler ve ölçme değerlendirme uyarlamalara yer verdiği görülmektedir.

10 numaralı katılımcı Eylül Hanım; 28 yaşında ve bir vakıf üniversitesinin Adalet Meslek Yüksekokulunda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. Eylül Hanım, Adalet programında kamu hukuku derslerine girmekte ve bu alanda çalışmalar yürütmektedir. Eylül Hanım'a ait demografik veriler incelendiğinde lisans-lisansüstü eğitiminde öğretimsel uyarlamalara ilişkin dersler almadığı, son dönemde 1 görme engelli öğrencinin dersine girdiği,

ders notu, sunu ve ölçme değerlendirme sürecinde uyarlamalar gerçekleştirdiği bilgilerine ulaşılmaktadır.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden görme engelli öğrencilerin bilgileri katılımcı bilgi formu ile elde edilmiş (Ek 1) ve katılımcılara ait bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Bilgiler (Görme Engelli Öğrenci)

Öğr. No	Kod İsim	Yaş	Cinsiyet	Fakülte-Bölüm	Sınıf	Tanı Yaşı- Derecesi	Kul. Yard. Cihaz
01	Buse	23	Kadın	Eğitim-PDR	4	Doğuştan- Total	Baston- Ekran okuyucu
02	Beste	24	Kadın	Spor YL- Antrenörlük	2	Doğuştan- %60	-
03	Sevgi	25	Kadın	Spor Bil. Fak.- Beden Eğt. Ve Spor Öğrt.	4	Doğuştan- %40	-
04	Ash	19	Kadın	Eğitim-Müzik Öğrt	2	8 Yaş- %90	Baston, Telefon, Bilg. Ses Kaydı
05	Emir	27	Erkek	Mühendislik- Makine	4	11 Yaş- %90	Mercek
06	Hasan	29	Erkek	Eğitim Bilimleri- Tarih	2	12 Yaş- %90	Büyüteç
07	Mehmet	19	Erkek	Mühendislik Fak.	1	Doğuştan- %59	Gözlük
08	Sefa	23	Erkek	Adalet MYO- Adalet	2	2,5 Yaş- %90	Gözlük
09	Çağatay	33	Erkek	AÖF- Sosyoloji	1	Doğuştan- Total	Baston- Ekran Okuma

01 numaralı katılımcı Buse; 23 yaşında bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesinde Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü 4. sınıf öğrencisidir. Aynı zamanda bir devlet kurumunda memur olarak çalışan Buse, doğuştan total görme kayıplıdır.

02 numaralı katılımcı Beste; 24 yaşında ve bir devlet üniversitesinin Spor Yüksekokulu'nda Antrenörlük 2. sınıf öğrencisidir. Bununla birlikte Beste atletizm dalında Avrupa'da derecelere sahip bir milli sporcudur. Beste doğuştan %60 oranında görme kaybına sahip olduğunu dile getirmiştir.

03 Numaralı katılımcı Sevgi; 25 yaşında, bir devlet üniversitesinin Spor Bilimleri Fakültesi'nde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde 4. sınıf öğrencisidir. Sevgi atletizm dalında milli sporcu olup, doğuştan %40 oranında görme engellidir. Spor alanında, dünyada ve ülkemizde birçok dereceye sahiptir.

04 Numaralı katılımcı Aslı; 19 yaşında ve bir devlet üniversitesi Eğitim Fakültesi, Müzik Öğretmenliği bölümünde öğrenim görmektedir. Doğuştan glokom hastası olan Aslı hastalığı sebebiyle 8 yaşında görme yetisinin %90'ini kaybetmiştir. Aslı lise eğitimine başlarken görme engeli sebebiyle normal eğitim veren liselerde başarılı olamayacağını düşünerek, güzel sanatlar lisesini tercih etmiş ve bunu şöyle dile getirmiştir; *“En kolay liseyi araştırdım çünkü o zaman göz kaybetmek ve alışmak gerçekten çok zordu. Ondan sonra güzel sanatlar lisesine gittim çok kolay diye, meğerse çok zor bir liseymiş...”* Aslı, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarında aktif üyedir. Golbol oynamakta, yüzme ve tiyatro ile ilgilenmektedir.

05 numaralı katılımcı Emir; 27 yaşında ve bir devlet üniversitesinin Mühendislik Fakültesi'nde Makine Mühendisliği Bölümü öğrencisidir. Aynı zamanda bir devlet kurumunda memur olarak çalışan Emir çocukluk çağında (10-11 yaş) yaşında görme duyusunun %90'ını kaybetmiştir. Bununla birlikte sporun farklı dalları ile ilgilendiğini, profesyonel sporcu olduğunu dile getirmiştir.

06 Numaralı katılımcı Hasan; 29 yaşında olup bir devlet üniversitesinin Eğitim Bilimleri Fakültesinde Tarih bölümü öğrencisidir, aynı zamanda yine bir devlet üniversitende uzaktan eğitim ile işletme ulaştırma alanında bir lisans bölümüne devam etmektedir. 12 yaşında görme yetisinin %90'ını kaybeden Hasan milli bir sporcudur. Bunun yanında şu anda yüzme ve atletizm dallarında yardımcı antrenörlük ve spor masörlüğü yaptığını söylemiştir.

07 Numaralı katılımcı Mehmet; 19 yaşındadır. Bir devlet üniversitesinin Mühendislik Fakültesinde öğrencidir. Mehmet bir yıl hazırlık öğrenimi görmüş ardından kendi

bölümünde birinci sınıfa başlamıştır. Mehmet doğuŖtan %59 görme kaybına sahiptir ve gözlük kullanmaktadır.

08 Numaralı katılımcı Sefa; 23 yaŖında ve bir vakıf üniversitesinin Adalet Meslek Yüksek Okulu'nda Adalet Programında öğrenim görmektedir. Doğuştan görme engelli olan Sefa görme kaybından çocukluk yıllarında daha az olumsuz etkilendiğini ancak ortaokul ve lise yıllarında kaybın derecesi ilerledikçe daha fazla zorlandığını dile getirmiştir. %90 oranında görme kaybına sahip olan Sefa gözlük kullanmaktadır.

09 Numaralı katılımcı Çağatay; 33 yaŖında ve Anadolu Üniversitesi AÖF, Sosyoloji programı 1. sınıfta öğrenim görmektedir. Doğuştan görme yetisinin tamamını kaybeden Çağatay lise sonrasında bir devlet kurumunda santral görevlisi olarak işe girmiş ve uzun süre orada çalışmıştır. Ardından bir devlet üniversitesinde çalışmaya başlayan Çağatay, Ŗu an o üniversitenin engelli öğrenci birim koordinatörlüğünde görevlidir. Önceki yıllarda profesyonel olarak müzikle ilgilendiğini dile getiren katılımcı, baston ve ekran okuyucu programlar kullanmaktadır.

3.5. Veri Toplama Süreci

Bu bölümde araştırma verilerinin toplanması sırasında kullanılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı günlükleri, akademisyen ve görme engelli öğrenci bilgi formları açıklanmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinde veriler; gözlemler (katılımcı gözlem, katılımcı olmayan gözlem, saha notları), görüşmeler (yapılandırılmamış görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme, yapılandırılmış görüşme, anket ve odak grup görüşme) ve kişisel belge ve resmi kayıtların incelenmesi (arşiv kayıtları, günlükler, video ve ses kayıtları vb.) şekillerinde ayrıntılı olarak toplanabilmektedir (Bogdan ve Biklen, 2007). Bu veri toplama yöntemlerinden yalnızca bir tanesi kullanılabilirdi gibi birden fazla veri toplama yöntemi de birlikte kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada veriler toplanırken yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır.

3.5.1. Görüşmeler

Araştırmacı araştırmacının amacına ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine bağılı olarak mümkün olduğunca detaylı veri alabilmeyi amaçlayan görüşme sorularını oluşturmuştur. Hazırlanan görüşme sorularıyla ilgili nitel araştırmalar, ölçme değerlendirme ve özel eğitim

alanlarında uzman 5 kişiden görüşleri alınmış ve uzmanların geri bildirimleri neticesinde sorularda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Soruların kullanılabilirliğinin test edilmesi ve forma son halinin verilmesi için iki pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmeler neticesinde sorularda gerekli düzenlemeler yapılarak formlar görüşmelere uygun hale getirilmiştir.

3.5.1.1. Pilot Görüşmeler

Görüşme sorularına son halinin verilmesi amacıyla görme engelli üniversite öğrencisi olan Derya ve bir devlet üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olan Serhat Bey ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derya ile yapılan görüşme 54 dk. sürmüştür. Pilot görüşme yapılan görme engelli üniversite öğrencisi Derya'ya ait demografik bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Pilot Görüşme Yapılan Görme Engelli Öğrenciye Ait Bilgiler

Öğrenci No	Kod İsim	Yaş	Cinsiyet	Fakülte-Bölüm	Sınıf	Tanı Yaşı-Derecesi	Kul. Yard. Cihaz
P1	Derya	19	Kadın	Eğitim-Özel Eğitim Öğrt.	1	7 Yaş-Total	-

Derya 19 yaşında olup bir vakıf üniversitesinin Eğitim Fakültesi'nde Özel Eğitim Öğretmenliği Programı Öğrencisidir. Doğumundan itibaren görme problemleri yaşayan Derya 7 Yaşından görme duyusunun tamamını kaybetmiştir. Öğretmenlik mesleğinin çocukluğundan beri hayali olduğunu söylemiştir.

Serhat Bey ile yapılan görüşme 20 dakika sürmüştür. Pilot görüşme yapılan akademisyen Serhat Bey'e ait demografik bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Pilot Görüşme Yapılan Akademisyene Ait Bilgiler

Ak. No	Kod İsim	Yaş	Cinsiyet	Akademi k Unvan	Çalışılan Fakülte-Bölüm	Akademik Çalışma Alanı
P1	Serhat	44	Erkek	Doç. Dr.	Eğitim Fakültesi-Sos.Bilg.Öğrt.	Sosyal Bilgiler

Serhat Bey 44 yaşında ve bir devlet üniversitesinin Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde İktisadi İdari Bilimler Bölümünde Dr. Öğretim. Üyesi olarak çalışmaktadır. Serhat Bey son dönemde aktif olarak derslere girmediğini söylemiş, uzaktan eğitim ve uzaktan eğitim teknolojileri ve erişilebilirlik alanlarında aktif çalışmalar yürütmektedir.

Pilot görüşmelere başlamadan önce her iki katılımcıya da görüşme yönergesi okunmuş ve görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınması için izinleri istenmiştir. Ses kayıtları araştırmacının kendisi ve nitel araştırmalarda deneyimli olan danışmanı tarafından dinlenmiştir. Görüşmelerin gidişatı danışman tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonrasında danışman, araştırmacıya yarı yapılandırılmış görüşme ilkelerini hatırlatmıştır. Görüşmeciye yanıtlar için fırsat verilmesi, araya girilmemesi ve yönlendirici olmaktan kaçınılması gerektiğini söylemiştir. Pilot görüşmeler ve yapılan değerlendirmeler neticesinde görüşme sorularında değişiklik yapılmamasına karar verilmiştir. Yapılan iki pilot görüşme de araştırma verilerine dâhil edilmemiştir.

3.5.1.2. Görüşme Süreci

Derinlemesine görüşmeler nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama türlerinden birisidir. Araştırmacı görüşmeleri yaparken görüşme sürecinin daha verimli ve etkili olabilmesi adına (a) soruları sorarken görüşmenin akışına göre değişiklikler yapma, (b) yönlendirici olmaktan kaçınma, (c) teşvik edici olma, konuşmayı bölmeme ve geri bildirim verme, (d) empatik ve yansız olma, şeklinde sıralanan görüşme ilkelerine dikkat etmelidir (Marshall ve Rossman, 2016). Araştırmacı görüşmeleri gerçekleştirirken yukarıda sıralanan ilkelere uymaya özen göstermiştir. Katılımcılara soruları görüşme formundaki sırayla sormuş, soruların anlaşılmadığını düşündüğü yerlerde soruyu daha açık ifadelerle tekrar sormuş, eğer sorulan sorunun cevabı başka bir soruda verildiyse; “Eklemek istediğiniz bir şey var mı?” diyerek soruyu tekrar sormuştur. Görüşmeler katılımcıların belirledikleri yerlerde araştırmacının kendisi tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Tablo 5'te akademisyenlerle yapılan görüşme takvimi yer almaktadır.

Tablo 5. Görüşme Takvimi (Akademisyen)

Sıra	Kod İsim	Tarih	Yer	Süre
01	Eylül	19.06.2019	Bir alışveriş merkezine bağlı çalışma salonlarında bağımsız bir ortam	19 dk. 1 sn.
02	Feridun	21.06.2019	Katılımcının kendi ofisi	30 dk. 38 sn.
03	Hüseyin	26.06.2019	Katılımcının kendi ofisi	37 dk. 7 sn.
04	Ersoy	03.07.2019	Katılımcının kendi ofisi	33 dk. 23 sn.
05	Özgür	09.07.2019	Katılımcının kendi ofisi	41 dk. 20 sn.
06	Yaşar	09.07.2019	Katılımcının kendi ofisi	37 dk. 3 sn.
07	Oğuz	10.07.2019	Katılımcının kendi ofisi	30 dk. 25 sn.
08	Ömer	07.08.2019	Katılımcının Çalıştığı Üniversite-Eğitim Fakültesi-Derslik	62 dk. 47 sn.
09	Pelin	07.08.2019	Katılımcının kendi ofisi	24 dk. 48 sn.
10	Zeynep	08.08.2019	Katılımcının kendi ofisi	47 dk. 46 sn.

Araştırmacı akademisyenlerle önce telefonla irtibata geçerek burada araştırma amaçlarını açıklamış, araştırma sorularından bahsederek her biriyle birer ön görüşme gerçekleştirmiştir. Akademisyenlerle yapılan görüşmelerin zamanını ve yerini kendi uygunluklarına göre belirlemeleri istenmiş ve Feridun Bey, Hüseyin Bey, Ersoy Bey, Özgür Bey, Yaşar Bey, Oğuz Bey, Pelin ve Zeynep Hanım ile yapılan görüşmeler katılımcıların çalıştıkları üniversiteler içerisinde bulunan ofislerinde katılımcı ve araştırmacıdan başka kimse olmadan gerçekleştirilmiştir. Eylül Hanım'la yapılan görüşme katılımcının kendi isteği üzerine bir alışveriş merkezinin içerisindeki bağımsız ve bireysel kullanıcılara ayrılan bir salonda gerçekleştirilmiştir. Görüşme diğer bireylerden uzak sessiz bir köşede yapılmış ve görüşmenin seyrini aksatacak durumlar en aza indirilmeye çalışılmıştır. Ömer Bey kendi odasının gürültülü olacağını söylemesi nedeniyle görüşme için en uygun yer olarak çalıştığı fakültenin bir dersliğini belirlemiştir, görüşme katılımcı ve araştırmacıdan başkası olmadan derslikte

gerçekleştirilmiştir. Tablo 6’da görme engelli üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmelere ait takvim yer almaktadır.

Tablo 6. Görüşme Takvimi (Görme Engelli Öğrenci)

Sıra	Kod İsim	Tarih	Yer	Süre
01	Sefa	20.06.2019	Bir gençlik merkezinin toplantı salonu.	40 dk. 09 sn.
02	Çağatay	03.07.2019	Katılımcının kendi ofisi	76 dk. 03 sn.
03	Buse	09.07.2019	Bir kafe	21 dk. 01 sn.
04	Aslı	10.07.2019	Bir derneğin toplantı odası	38 dk. 32 sn.
05	Mehmet	10.07.2019	Bir derneğin toplantı odası	14 dk. 38 sn.
06	Beste	23.08.2019	Bir misafirhane toplantı-çalışma salonu	16 dk. 03 sn.
07	Emir	23.08.2019	Bir misafirhane toplantı-çalışma salonu	43 dk. 06 sn.
08	Sevgi	23.08.2019	Bir misafirhane toplantı-çalışma salonu	22 dk. 45 sn.
09	Hasan	23.08.2019	Bir misafirhane toplantı salonu	17 dk. 32 sn.

Araştırmacı, katılımcılarla telefonda görüşerek araştırma ve araştırma hakkında bilgiler paylaşmış ve ön görüşme gerçekleştirmiştir. Katılımcıların belirledikleri tarih ve yerlerde görüşme için randevu planlamışlardır. Sefa ile planlanan görüşme katılımcının en uygun olacağını düşündüğü evine yakın bir gençlik merkezinin toplantı salonunda gerçekleştirilmiş, odaya katılımcı ve araştırmacıdan başkası girmemiştir. Çağatay ile yapılan görüşme katılımcının üniversitede çalıştığı ofisinde gerçekleştirilmiş ve odaya başka giren olmamıştır. Buse ile gerçekleştirilen görüşme katılımcının isteği üzerine bir kafede yapılmıştır, kafenin dış kısmında görüşmecisi ve katılımcıdan başka müşteri yoktur ancak kafe yol kenarında olduğu için ortam biraz gürültülüdür. Aslı ve Mehmet ile yapılan görüşmeler sessiz olacağı düşünüldüğü için katılımcıların üye oldukları bir derneğin toplantı salonunda gerçekleştirilmiştir. Beste,

Emir, Sevgi ve Hasan ile planlanan görüşmeler katılımcılar milli sporcu ve o tarihlerde kampta oldukları için konakladıkları misafirhanenin-otelin sessiz olacağı düşünülen toplantı salonunda gerçekleştirilmiştir. Ortam düzenlemeleri sırasında, görevli personelden içeriye kimsenin girmeyeceği teyit edilmiş, anayola bakan pencereler kapatılmış ve ortam görüşmeye uygun hale getirilmiştir.

Görüşmeler 19.06.2019-23.08.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı görüşmelerden önce çalışmanın amacını katılımcılarla paylaşmış ve görüşme formunda yer alan davet metnini de katılımcılara sesli olarak okumuştur. Ayrıca herhangi bir süre kısıtlamasının olmadığını, katılımlılarının tamamen gönüllük esasına bağlı olduğunu ve görüşme esnasında diledikleri yerde görüşmeyi sonlandırabileceklerini paylaşmıştır. Görüşme sırasında veri kaybı olmaması adına görüşmelerin bir ses kayıt cihazı ile kaydedileceği ve bu kayıtların güvenilirlik çalışmaları için sadece ikinci bir uzman tarafından daha dinleneceği/okunacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte araştırma yazıya geçirilirken katılımcıların bilgilerinin gizli tutulacağı, her birine birer kod isim verileceği ve araştırmaya bu kod isimlerin yazılacağı hatırlatılmıştır.

Görüşmeler Philips marka LFH0635 model numaralı ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Ses kayıt cihazı bir adet kalem pille çalışmakta ve 2gb hafızaya sahiptir. Dâhili mikrofon yanı sıra cihaza ek yaka mikrofonu da takılmaktadır. Araştırmacı görüşme kayıtları sırasında olası bir aksiliğe karşı görüşmeleri kendi cep telefonu ile uçak modu açık bir şekilde kaydetmiştir. Akademisyenlerle yapılan görüşmelerde formda yer alan 10 soru, görme engelli üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmelerde ise formda yer alan 11 soru katılımcılara sıra ile sorulmuştur. Görüşmelerden önce görüşme soruları katılımcılarla paylaşılmamış ama görüşme sırasında katılımcılara görüşme formunun bir kopyası paylaşmıştır. Katılımcılar soruları yanıtlarken başka soruların yanıtlarını da verdiyse yanıtlanan soru yine de tekrar sorulmuş ve “Ekleme istediğiniz bir şey var mı” diyerek cevaba katkılarına fırsat tanınmıştır. Katılımcı sorulan soruya farklı bir yanıt verdiyse o soru araştırmacı tarafından açıklanarak tekrar sorulmuştur. Araştırmacı cevabından emin olamadığı sorularda; “bunu mu demek istediniz?” diyerek cevapları katılımcıların teyit etmesini sağlamıştır. Toplamda 662 dk. 7 sn. ses kaydı alınmış ve görüşmeler ortalama 35 dk. sürmüştür. Kaydedilen sesler araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiş ve toplamda 285 sayfa görüşme verisi elde edilmiştir.

3.6. Araştırma Etiği

İnsanların içinde bulunduğu her türlü araştırma yapılırken uyulması gereken kurallar ve ihlal edilmemesi önemli olan etik ilkeler vardır. Yıldırım ve Şimşek (2016), bu etik kuralları;

bilinçli onay, gizlilik, aldatmama/yanıltmama, verilere sadık kalma olarak belirtmiştir. Bilinçli onay; araştırmaya başlamadan önce katılımcının araştırma hakkında bilgilendirilmesi ve gönüllü olarak araştırmaya katılmasını kapsar. Bu çalışmada görüşmeler öncesinde katılımcılar hem telefonda hem de görüşme öncesinde araştırma hakkında bilgilendirilmiş ayrıca görüşme formuna eklenen davet ve bilgi mektubu katılımcılarla yazılı olarak paylaşılmıştır. Görme engelli öğrenciler için formdaki bilgiler sesli olarak araştırmacı tarafından okunmuş ve araştırmaya katılım onayları hem ses kaydını başlatmadan hem de ses kaydını başlattıktan sonra sesli olarak alınmıştır. Gizlilik ilkesi adına katılımcıların her birine birer kod isim verilmiş ve kimliklerini deşifre edici bilgilere yer verilmemiştir. Aldatmama/yanıltmama ilkesine uygun olarak Görüşme formu EK 1-2 da belirtildiği gibi araştırma hakkında katılımcılarla, eksiksiz ve doğru bilgiler paylaşılmıştır. Bununla birlikte araştırmacı verilere sadık kalma ilkesini gözeterek verilerin analiz edilmesi kısmında katılımcılarının söylediklerinin dışında bir veriyi araştırmaya dâhil etmemiştir. Son olarak araştırmacı araştırmayı bilimsel ve insani etik kurallar çerçevesinde gerçekleştireceğini beyan ve taahhüt ederek Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul'una başvurmuş ve kurul araştırma için etik onayı (Ek 5) kararı vermiştir.

3.7. Verilerin Analizi

Veri analizi araştırmanın bulgularına ulaşmak için görüşme dökümleri, saha notları ve biriktirilen diğer verilerin sistematik olarak incelenmesi ve organize edilmesi anlamına gelmektedir (Bogdan ve Biklen, 2007). Araştırmanın verileri analiz edilirken Creswell ve Creswell (2018)'in vurguladığı altı adımdan oluşan içerik analizi tekniği referans alınmıştır. Bu aşamalar şu şekildedir:

1-Verileri analiz öncesinde hazırlamak ve düzenlemek.

Bu adım analizi yapılacak verilerin analize hazır hale getirilmesini amaçlamaktadır. Örneğin görüşme kayıtlarının kopyalanması, kayıtların dökümü, numaralandırılması gibi.

2-Tüm verilerin okunması ve incelenmesi.

Bu adımda araştırmacı tüm verileri gözden geçirir ve katılımcıların görüşleri hakkında genel olarak bilgi sahibi olur. Gerektiğinde notlar alınabilir.

3-Verilerin kodlanması.

Bu aşamada araştırmacı derinlemesine analize başlamıştır. Kodlama, araştırmacının okuduğu her bir birime (bu bir kelime olabileceği gibi bir paragraf da olabilir) o birimi en iyi karşılayan bir kavram belirlemesi işlemidir.

4-Kodlamalar sonucunda temalar ve alt temalara ulaşılması.

Bu aşamada araştırmacı kodlar sayesinde alt temalara alt temalardan da araştırmanın bulgularını oluşturacak ana temalara ulaşmıştır.

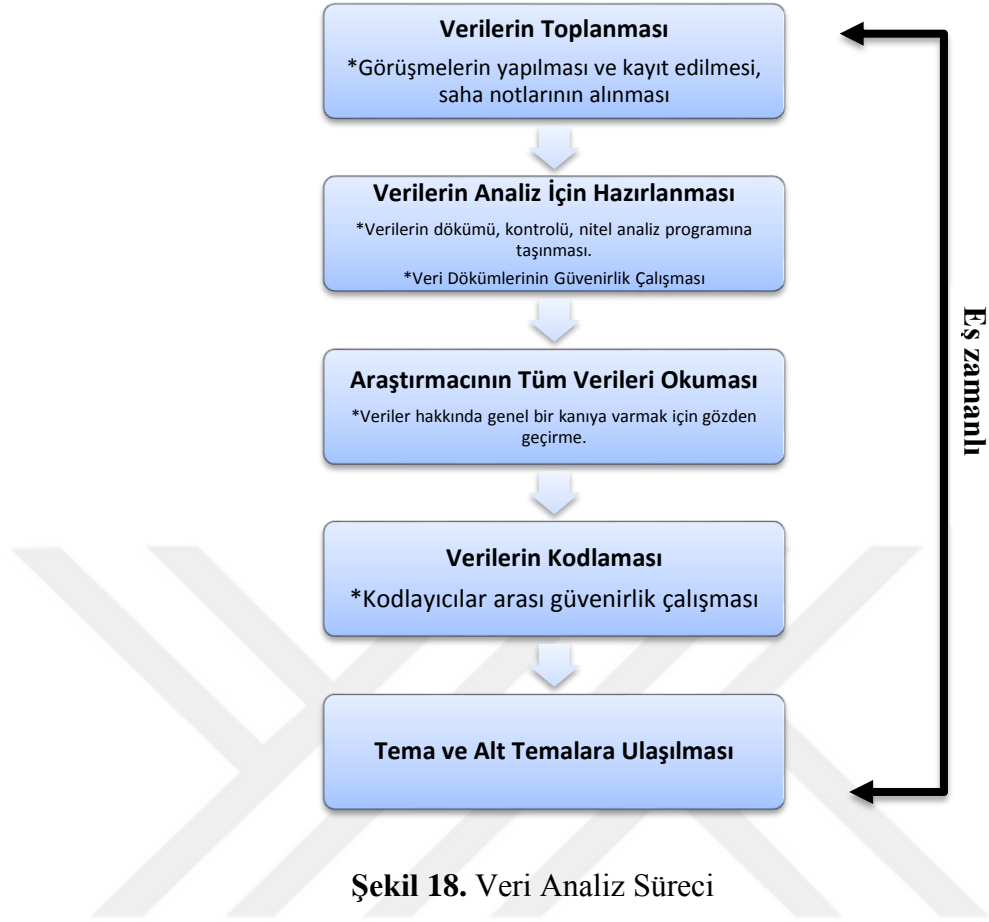
5-Temalar ve alt temaların araştırma içerisinde nasıl yer bulacağına karar vermek.

Bu adımda genellikle temalar ve alt temaların başlıkları altında paragraflar kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

6-Verilerin yorumlanması ve anlamlandırılması.

Bu adımda araştırmacı bulguları kendi deneyimleri, kültürüyle veyahut ilgili literatür veya araştırmalarla ilişkilendirerek sunmaktadır. Böylece araştırmacı kendi bulgularını geçmiş bulgularla karşılaştırma fırsatı bulur.

Nitel verilerin analizinde referans olacak çeşitli adımlar mevcuttur. Bununla birlikte araştırmacılar verilerin analizinin esnek bir süreç olduğunu ve mutlak doğrusal bir süreç olmayacağını belirtmektedir. Örneğin Marshall ve Rossman (2016), nitel araştırmalarda veri toplama ve veri analizinin eşzamanlı bir süreç olması gerektiğini savunmaktadır. Seidman (2006), ise veri toplama ve veri analizinin birbirinden tam olarak ayırlamayacağına vurgu yapmış ancak yine de verilerin tam olarak analiz edilmeye başlanmasının veri toplama işlemleri sona erdikten sonra yapılması gerektiğini söylemiştir. Yıldırım ve şimşek (2016)'in de belirttiği gibi her bir nitel araştırma kendi içerisinde farklı özellikler barındırdığı için veriler analiz edilirken birtakım farklı yaklaşımlar gerektirebilir. Bu nedenle araştırmacı veri analizini gerçekleştirirken kendi araştırmasının ve verilerinin özelliklerini dikkate almış, Creswell ve Creswell (2018)'in vurguladığı altı aşamayı referans alarak veri analiz planı geliştirmiştir. şekil 18'de veri analiz sürecinde uygulanan adımlara yer verilmiştir.

3.7.1. Analiz Öncesi Hazırlıklar

Bu bölümde araştırma verilerinin analiz edilmeden önceki süreçte; verilerin yedeklenmesi, dökümleri, yapılan dökümlerin kontrolleri ve dökümlere ilişkin güvenirlilik çalışmaları açıklanmıştır.

3.7.1.1. Araştırma Verilerinin Yedeklenmesi Dökümü ve Nitel Analiz Programına Aktarılması

Araştırmacı görüşmeleri tamamladıktan sonra araştırma verilerini güvence altına almak adına hem kendi bilgisayarına, hem harici bir diske hem de Google Drive bulut tabanlı depolama birimine yedeklemiştir. Ardından ses kayıtlarını dinleyerek hiçbir değişiklik yapmadan görüşmeci-katılımcı sırasıyla yazıya aktarmıştır. Ses kayıtlarının yazıya aktarılma işlemi Microsoft Office 2019 Word programı ve “Google Dökümanlar” eklentisinden “sesle yazma” aracı ile gerçekleştirilmiştir. Konuşmaların başlarında katılımcıların kod isimleri ve

araştırmacının kendi ismi eklenmiştir. Araştırmacı ve katılımcının konuşmalarını birbirinden kolay ayırt edebilmek için katılımcıların konuşmaları kalın, araştırmacının konuşmaları normal yazı tipi ile yazılmıştır. Verilerin dökümleri tamamlandıktan sonra dökümler daha pratik bir analize olanak sağlaması için MAXQDA 12 nitel veri analiz programına aktarılmıştır. Araştırma verilerinin yazıya geçirilmesi sonucunda toplamda 285 sayfa veri dökümü elde edilmiştir.

3.7.1.2 Verilerin Dökümlerine İlişkin Güvenirlilik Çalışması

Creswell ve Creswell (2018), bağımsız bir araştırmacı tarafından görüşme dökümlerinin gözden geçirilmesinin araştırmayı daha geçerli ve güvenilir kılacağını söylemişlerdir. Buna istinaden verilerin dökümlerinin güvenirlilik çalışması nitel araştırmalar konusunda deneyimli, özel eğitim alanında doktora öğrencisi olan ve şu anda bir vakıf üniversitesinin özel eğitim bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışan bir uzmanla gerçekleştirilmiştir. Toplamda 285 sayfa tutan verilerin %30'una karşılık gelen 86 dakikalık kısmı rastgele seçilmiş ve dökümleriyle birlikte ses kayıtları araştırmacı tarafından uzmana gönderilmiştir. Uzman gönderilen ses kayıtlarını dinlemiş dökümler ile karşılaştırmış ve farklılıkları Microsoft Office Word belgesi üzerinde vurgulayarak belirtmiştir. Bir görüşme haricinde (Eylül) ses kayıtlarının dökümlerinin %95 oranında tutarlı olduğu konusunda uzlaşmış ve uzmandan gelen dönütler doğrultusunda dökümlere son halleri verilmiştir.

3.8. Verilerin İçerik Analizi Tekniği ile Analiz Edilmesi

Bu araştırma içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi öncelikli olarak tüm verileri okuyup kodlamak, kodlardan alt tema ve temalara ulaşmak şeklinde tümevarımcı bir yaklaşımla gerçekleştirilir (Seidman, 2006). Creswell ve Creswell (2018) ilk adım olarak tüm verilerin okunmasını, genel hatlarıyla bir çıkarım yapmak ve ilk düşünceleri kaydetmek üzere gerekli görmüştür. Araştırmacı ilk olarak Word dosyası haline getirilmiş tüm verileri okumuş, veriler hakkında fikir sahibi olmuş ve kenarlarına çıkarımlarına ilişkin notlar almıştır. Creswell ve Creswell (2018), nitel araştırmalarda verilerin el ile kodlanmasının birkaç kişilik verilerde dahi zaman alıcı bir süreç olduğunu bildirmiş bununla birlikte nitel verilerin analizinde kullanılan bilgisayar programlarının verilerin düzenlenmesi, kodlanması, birleştirilmesi, kodlu bölümlere bütüncül bakılması gibi pek çok pratik uygulamaya olanak sağlandığını ifade etmiştir. Araştırmacı araştırma gurubunun 19 katılımcıdan oluşmasını ve nitel analiz

programlarının pratik yanlarını göz önünde bulundurarak araştırmasının analizini MAXQDA 12 nitel veri analiz programıyla gerçekleştirmiştir.

İlerleyen bölümlerde verilerin kodlanması, kodlardan tema ve alt temalara ulaşılması işlemlerinin nasıl gerçekleştirildiği açıklanmıştır.

3.8.1. Verilerin Kodlanması

Araştırmacı verileri tamamen okuyup bilgi sahibi olduktan sonra kodlama işlemine geçmiştir. Bu bölümde araştırmacı verileri tek tek okumuş, anlamlı bölümlere ayırmaya çalışmış araştırma problemiyle ilgili olan her veriyi en iyi ifade edecek olan kavramı bulmaya çalışmıştır. Bu araştırmada kodların doğrudan verilerden üretildiği, verilerden çıkan kavramlara göre kodlama yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmacı verileri satır satır okuyarak araştırma problemi çerçevesinde anlamlı bulduğu bölümleri (kelime, cümle, paragraf, sayfa) en iyi karşılayacak kavramı (Örn. Kurumlar arası farklılık, engellilik algısı, materyal eksikliği) düşünerek MAXQDA 12 programı üzerinde kodlamıştır. Şekil 19'da örnek bir kodlama sayfasına yer verilmiştir.

hazırlık açısından ne tür işlemler yapıyor. Yani öğrenciyi değerlendirme süreci de dahil olabilir buna. Dersinizi almadan önceki süreçte.

83 Feridun: öğrenci mi?

84 Ahmet: sizin yaptığımız planlama ve hazırlığı soruyorum dersinizi almadan önce bununla ilgili bir planlama ve hazırlık yapıyor mu?

85 Feridun: tabi tabi. Planlama ve hazırlık yapıyorum. Dedğim gibi öğrencinin nelere ihtiyacı var önce bir öğreniyorum o danışman hocadan. Daha sonra da öğrenciyle görüşüyorum. Öğrenciyle görüştükten sonra öğrencinin neye gereksinimi varsa, öğretimsel uyarlamaya mı gereksinimi var ya da ölçmede mi gereksinimi var ya da nasıl diyeyim sana hangi alanda neye gereksinim duyuyorsa öğrenci ile istişare ederek uyarlamaları yapıyorum. Tepeden inme değil öğrenciyle beraber karar veriyorum.

86 Ahmet: Evet, çocukla birlikte onun performansları ve ihtiyaçlarına yönelik bir şey belirliyorsunuz.

87 Feridun: aynen, mesela bir az görenlerde ya da total görme engelli, bir mail attı. Bu maili jaws denir program. Seslendirme programı kullanabiliyor mu? Bu benim için kritik düzeyde önemli. Eğer bilmiyorsa öğretmeye çalışırım. Eğer acil bir şekilde o nota ulaşması gerekiyorsa işte gönüllü öğrenciler yardımıyla onu sesletip, okutup CD'ye aktarıp onu veririm.

88 Ahmet: hocam değerlendirem sürecini peki nasıl yürütüyoruz görme engellilerde?

89 Feridun: değerlendirme sürecini nasıl yürütüyoruz, mesela bu dönemki bir öğrencimden ya da daha önceki bir öğrencimden bu dönemki değil daha

Şekil 19. MAXQDA 12 Kodlama Örneği

3.8.2. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik Çalışması

Kodlama güvenilirliğinde özel eğitim alanında uzman ve nitel araştırmalar konusunda deneyimli olan tez danışmanından destek alınmıştır. Araştırmacı kodlanmış verilerin tamamını danışmanına göndermiş danışmanı kodları inceledikten sonra online olarak bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Toplantıda fikir ayrılıkları, öneriler tartışılmış ve kodlar hakkında görüş birliği sağlanmıştır. Miles ve Huberman (1994) her görüşme sorusundaki kodlar için; “görüş birliği/(görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100” formülü ile güvenirlilik kat sayısının hesaplanabileceğini bildirmiştir. Güvenirlilik çalışması sonucu iki kodlayıcı arası görüş birliği oranı %92 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik çalışması öncesinde 65 olan kod

sayısı bazı kodların birbiriyle örtüşmesi üzerine birleştirilerek 47 ye düşürülmüştür. Kod listesinin son hali Ek 3. de gösterilmiştir.

3.8.3 Tema ve Alt Temaların Oluşturulması

Araştırmacı temalara ve alt temaları bir araya getirmeden önce anlam bakımından birbirleri ile benzerlik gösteren kodları bir araya getirmiştir. Bu süreç tematik kodlama olarak adlandırılmaktadır. Tematik kodlamada birbiri ile ilişkili kodlar bir araya getirilerek alt temalara, yine benzer alt temalar bir araya getirilerek de ana temalara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016) Araştırmacı ilgili alan yazını da dikkate alarak kodlardan alt temalara alt temalardan da ana temalara ulaşmıştır. Daha sonra kodlama güvenilirliğinde olduğu gibi Word üzerinde oluşturduğu tema dosyasını danışmanına yönlendirmiş, danışmanı üzerinde çalıştıktan sonra online olarak gerçekleştirilen toplantıda ana tema ve alt temalar üzerinde uzlaşarak son hali verilmiştir. Bu uzlaşma ve analiz sonrasında ortaya sekiz ana tema ve yirmi altı alt tema çıkmıştır.

3.9. İnandırıcılık ve Tutarlık

Nitel araştırmalarda katılımcıların algıları, bağlama ve doğal ortama duyarlılık gibi etmenler devreye girdiği için nicel araştırmalara benzer şekilde geçerlik ve güvenilirlik kavramları çerçevesinde değil de inandırıcılık ve tutarlık kavramlarını karşılayan stratejiler kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Nitel araştırmaların inandırıcılığını ve tutarlığını artırıcı birtakım stratejiler mevcuttur. Bu stratejiler; uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, çeşitleme, uzman incelemesi, katılımcı teyidi, tutarlık incelemesi olarak sıralanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmacı bu araştırmada inandırıcılık ve tutarlık ilgili koşulları sağlamak adına birtakım yöntemler kullanmıştır. Araştırmacı uzun süreli etkileşim ilkesine bağlı olarak araştırmanın katılımcılarıyla yüz yüze görüşmelerden önce telefonla ön görüşmeler gerçekleştirmiş görüşme sorularını sormaya başlamadan önce de güven ortamı oluşması adına belirtilen sürelerle sadık kalarak uzun etkileşimler içerisine girmiştir. Bununla birlikte her görüşme sonunda eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı istemeleri halinde ikinci bir görüşme talep edebilecekleri katılımcılara hatırlatılmıştır. Araştırmacı görüşmeler sırasında saha notları tutmuş ve bağlam özelliklerini de buraya kayıt etmiştir (Ek 4). Araştırmacı görüşmeleri mümkün olduğunca yansıtıcı dinleme yöntemi kullanarak gerçekleştirmeye çalışmış ve katılımcıları yönlendirmekten sakınmıştır. Bununla birlikte özel eğitim alanında uzman, ayrıca nitel araştırma yöntemleri konusunda deneyimli olan tez danışmanı Doç. Dr.

Nilay Kayhan ile düzenli olarak bir araya gelerek araştırma çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir. Bununla birlikte önceki bölümde aktarıldığı şekliyle araştırma verileri analiz edilmeden önce bir uzmanla güvenilirlik çalışmasına tabi tutulmuştur. Aynı zamanda araştırma verileri kodlanırken inandırıcılığı güçlendirmek adına tez danışmanı ve araştırmacı tarafından ham verilere ayrı ayrı kodlama yapılmış ve bu kodlamalar karşılaştırılıp, üzerinde uzlaşmıştır. Araştırmacının yaptığı betimlemeler, yorumlamalar tez danışmanı tarafından sıklıkla kontrol edilmiştir. Araştırmacı araştırma sürecini daha sağlıklı yürütebilmek adına nitel araştırma yöntemleri dersini almış ve nitel araştırma yöntemleri konulu seminerlere katılmıştır. Çalışmanın betimsel verileri ve kodlamaları sırasında özel eğitim alanında uzman iki farklı öğretim üyesinin de görüşleri ve katkıları alınmıştır. Bu uzmanlar veri dökümlerini okuma, kodlamalar, analiz ve bulgulara dönüştürülmesi konusunda görüş bildirmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Nitel araştırma yöntemlerinde veriler raporlaştırılırken araştırmanın doğası gereği standart bir yol izlemenin güç olacağı ve yine raporlaştırmanın standart hale getirilmesinin araştırmacıyı sınırlandırabileceği ifade edilmiştir (Maxwell, 2005; Wolcott, 2009). Bu bölümde, elde edilen tema ve alt temalar çerçevesinde araştırmanın bulguları betimsel bir anlatım ile sunulmaktadır.

TEMALAR VE ALT TEMALAR

1-Yüksek Öğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci

- Kademeler Arası Geçiş
- Olumsuz Deneyimler ve Etkileri
- Hazırbulunuşluk

2-Yasal Düzenlemeler

- Yasal Mevzuat Politikalar ve Denetim
- Eğitim Hakkı ve Dayanaklar
- Eğitimde Fırsat Eşitliği
- Evrensel Tasarım

3-Sorunlar/Engeller Zorluklar

- Öğrenme Sürecinde Ayrımcılıkla Baş Etme
- Olumsuz Tutumlar
- Sorun Kaynakları
- Soruna Neden Olan Önyargılar

4-Engelli Öğrenci Birimleri

- Engelli Öğrenci Birimleri ve Uyarlamalar
- Engelli Öğrenci Birimi ile İlgili Yaşanan Sorunlar

5-Öğretimsel Uyarlamalar

- İhtiyaç Belirleme
- Bilgi Gereksinimi ve Hazırlık
- Ders Materyallerine Erişim
- Eğitimde Teknoloji Kullanımı
- Öğretim Süreci ve İşleyiş
- Değerlendirme Süreci ve Uyarlamalar

6-Yükseköğretimde Erişilebilirlik

- Akademik Erişilebilirlik
- Fiziksel Erişilebilirlik
- Sosyal ve Kültürel Erişilebilirlik
- Kariyer Planlama Süreci

7-İş birliği ve Destek

- İş birliği ve Roller
- Destek Türleri ve Belirleyici Faktörler

8-Bütüncül Bakış ve Öneriler

- Öğretimsel Uyarlamalara İlişkin Öneriler
- ARGE Çalışmaları

4.1.Yüksek Öğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan ilk tema “Yüksek Öğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci” olmuştur. Bu ana tema Tablo 7’de görüldüğü gibi “kademeler arası geçiş”, “olumsuz deneyimler ve etkileri”, “hazırbulunuşluk” olmak üzere üç alt temayı barındırmaktadır

Tablo 7. Yüksek Öğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci Teması ve Alt Temaları

Ana tema ve alt temalar	f	f
1.Yüksek Öğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci	Akademisyen	Öğrenci
Kademeler Arası Geçiş	5	1
Olumsuz Deneyimler ve Etkileri	3	3
Hazırbulunuşluk	5	0

İlk ana temanın alt temaları incelendiğinde kademeler arası geçişe yönelik akademisyenlerden beşi, öğrencilerin biri, olumsuz deneyimler ve etkiler alt temasına ilişkin üç akademisyen ile üç öğrenci görüş bildirdiği görülmektedir.

4.1.1 Kademeler Arası Geçiş

Araştırmaya katılan akademisyenlerden beşi (Feridun, Ömer, Özgür, Zeynep ve Ersoy) görme engelli üniversite öğrencilerinin akademik uyarlamalara erişmesi ve daha nitelikli bir üniversite eğitimi deneyimi için üniversite öncesi eğitimin önemini vurgulamışlardır. Ancak bunun aksine öğrencilerden yalnızca bir kişi (Çağatay) üniversite deneyimlerinden bahsederken geçmiş yaşantılarının ve eğitim tecrübelerinin etkili olabileceğini dile getirmiştir. Feridun Bey üniversite öncesi eğitim ve yaşantıların yükseköğrenim sırasında etkili olduğunu ve uyarlamalar yapılırken muhakkak öğrencilerin geçmiş eğitim tecrübelerinin bilinmesi gerekliliğini söylemiş ve bu görüşü şu şekilde açıklamıştır;

“...Görme engeli, yani şimdi şu sayfayı göremiyorsa bilgiye erişemez, bilgisayarda JAWS programını bilmiyorsa, seslendirme programını bilmiyorsa bilgisayarda internete erişemez. İnternet yani hayatımızda en önemli artık şeylerinden birisi. Dolayısıyla burada birinci durum görme yetersizliği, ikinci bu görme yetersizliğinin üstesinden gelmedeki üniversite öncesinden kaynaklanan eğitim eksiklikleri...” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Çağatay ise üniversite öncesi eğitimin önemini; “...*Tabii üniversiteye gelinene kadar olan tarafı da var dediğin gibi. Sen kapsayıcı eğitimi sadece üniversitede verirsen kapsayamazsın kimseyi çünkü oraya işitme engelli adam geldiğinde sen onun şeyini ölçemezsin mesela...*” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek açıklamıştır. Araştırmaya katılan akademisyenlerin çoğu, üniversiteye yerleşen görme engelli öğrencilerin özellikle önceki eğitim kurumlarından donanımlı halde gelmesinin kapsayıcılık açısından kolaylaştırıcı etkisine vurgu yapmışlardır. Akademisyenler, önceki eğitim yaşantılarında yeterince etkili uyarlamalar yapılmadan eğitim almış öğrencilerin, yükseköğretimde de olumsuz deneyimler yaşayabileceğini dile getirmişlerdir.

4.1.2. Olumsuz Deneyimler ve Etkileri

Akademisyenlerin üçü (Ömer, Feridun ve Yaşar) ve öğrencilerin üçü (Beste, Sefa ve Sevgi) engelliliğin fiziksel ve duygusal sonuçlarının birtakım olumsuz deneyimlere yol açtığını dile getirmiş; bu olumsuz deneyimlerin üniversiteye geçiş süreci ile aldıkları eğitimin niteliğini negatif yönde etkilediğini bildirmişlerdir. Bununla ilgili olarak Ömer Bey şunları söylemiştir;

“...Mesela enstrüman derslerinde karşılaşıyoruz. Çünkü enstrüman tutmak özellikle keman çalmak çok zor onlar için. Flüt belirli bir şeyleri var biraz daha kolay. Şarkı söylemek daha kolay. Piyano çalmak kemana göre daha kolay. Yani en azından tuş var. Kemande bir ileri geri bassa kötü ses çıkar. Yayı kontrol. Ama piyano öyle değil aynı zamanda gitar da mesela daha uygun bir şey enstrüman olabilir. Ama perdesiz bir enstrüman onlar için biraz zor...” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019).

Ancak Ömer Bey doğru akademik uyarlamalar ve yönlendirmelerin engelliliğin olumsuz fiziksel sonuçlarını ortadan kaldıracı olduğunu de eklemiştir; “...*Dolayısıyla öğretmeni pedagojikse çocuk çalmaya devam ediyor; değilse kolay bir enstrüman da olsa mesela bitiremeyen bir kız var, öğretmeninden dolayı...*” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019). Öğrencilerden Sevgi ise, bazı derslerde görme engelinin fiziksel sonuçlarından dolayı bir derste zorlandığını şu şekilde dile getirmiştir;

“...Şimdi şey hentbol diye bir dersiniz var bizim. Uygulamalı bir ders ve hentbolu da biliyorsunuz küçük bir top, görmem var, topun geldiğini de görebiliyorum ancak el-kol koordinasyonum hiç yok görme ile alakalı. Elimi hangi şeyde tutacağımı nasıl yapacağımı da bilemiyorum...” (Sevgi ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerin üçü (Oğuz, Ömer ve Özgür) görme engelli öğrencilere yönelik beklentilerin daha düşük olduğunu ve bu durumun onlarda motivasyon düşüklüğü ve çaresizlik hissetmelerine yol açtığını söylemişlerdir. Bununla ilgili olarak Oğuz Bey;

“...Mesela beklentisi düşük olabiliyor yani okusa ne olacak işte bitirse ne olacak, benim dersimi geçse ne olacak gibi düşünceler olabiliyor. Ben bunu tabii ki genel açıdan söylüyorum. Üniversitemiz açısından söylemiyorum ama bir eğitimci penceresi ile söylüyorum. Bunlar olumsuz olabiliyor. Beklentilerin çok düşük veya çok yüksek olması etkileyebiliyor...” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek hocaların düşük beklentilerinin olumsuz sonuçlarından bahsetmiştir.

4.1.3. Hazırbulunuşluk

Akademisyenlerden beşi (Ersoy, Feridun, Özgür, Ömer ve Zeynep) öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin öğretimsel uyarlamaların uygulanmasında çok önemli olduğunu vurgulamışlar, uyarlamaların ön koşul becerilere sahip öğrencilerde daha kolay uygulandığı, bunun da akademik başarı ve performansı beraberinde getirdiği görüşlerini bildirmişlerdir. Ancak öğrencilerin hiçbiri bu konuda görüş belirtmemiştir. Ersoy Bey;

“...baston, bilgisayar, Braille. Üçünü de kullanamıyorsa bir kör ya da üçünden birini, ikisini kullanamıyorsa bu akademik başarısını, performansını olumsuz etkiliyor. Şimdi bilgisayar kullanamıyorsa materyalleri nasıl okuyacak? Sürekli birine ihtiyacı var o zaman. Ya veremezsek o kadar asistan ne olacak? O bir sorun. Bastonu kullanmadığı zaman yurdundan okuluna gidemeyecek. Braille telafi edilebilir ama yine Braille’de bilmiyorsa bilgisayarı da bilmiyorsa ben buna nasıl öğreteceğim?...” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019)

Bazı ön koşul becerilerin görme engelli öğrenciler için öğretimin ayrılmaz parçası olduğunu ve muhakkak sahip olunması gerektiğini bu sözlerle ifade etmiştir. Benzer şekilde Özgür Bey öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olduğu durumlarda uyarlamalar yaparken zorlandığına dikkat çekmiştir; *“...ve görme engelliler okulunda eğitim almadığı için şey çok böyle uyarlamalar farkında değil. İşte tutup teknoloji kullanmıyor, Braille bilmiyor. Bu sebepten dolayı bu öğrenciye uyarlama yapmakta aslında çok zorlanıyorum...”* (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Zeynep Hanım ise öğrencinin öncelikle yükseköğretime kendisinin hazır olması gerektiğini vurgulayarak hazırbulunuşluğun önemine şu sözlerle dikkat çekmiştir; *“...yani öğrenci dijital olarak yol alabiliyor olabilir ama Braille’i de bilmeli, yani her anlamda*

bilmesi gerekiyor ki en zor haliyle gittiği, karşılaştığı ortamda çözüm üretilebilmesi için kendisinin bir donanımının olması lazım...” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Ersoy, Feridun ve Ömer Bey görme engelli öğrencilerin üniversiteye hazır hale gelmesinde aile faktörünün önemine dikkat çekmişler, aile yapılarının farklılığı sonucu öğrenci yeterliklerinin de çeşitlendiği görüşünü bildirmişlerdir. Feridun Bey görme engelli üniversite öğrencilerinin heterojen bir grup olduğunu farklı yaşantıların hazırbulunuşlukları dolayısıyla akademik başarıyı etkilediğini şu sözlerle dile getirmiştir;

“...Şimdi takdir edersin ki ..aileden gelen görme engelli öğrencinin yaşantıları birbirinden farklı olacaktır. Fırsatları birbirinden farklı olacaktır. Dolayısıyla bu heterojenlik hem bu geldikleri sosyoekonomik düzeyden kaynaklı olabilir hem de görme durumlarından kaynaklanabilir, aldıkları eğitimlerden kaynaklanabilir...”
(Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

4.2. Yasal Düzenlemeler

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan ikinci tema “Yasal Düzenlemeler” olmuştur. Bu ana tema “Yasal mevzuat politikalar ve denetim”, “Eğitim hakkı ve dayanaklar”, “Eğitimde fırsat eşitliği” ve “Evrensel tasarım” olmak üzere dört alt tema barındırmaktadır. Tablo 8. de belirtildiği gibi katılımcı görüşlerinden elde edilen ikinci ana tema “ yasal düzenlemeler” dir. Bu ana temada dört alt tema yer almış, her alt temada akademisyen ve görme engelli öğrenci görüşleri dağılım açısından farklılık göstermiştir. Yasal mevzuat, politikalar ve denetime yönelik yoğun bir görüş birliği içinde olan katılımcıların, eğitim hakkı ve dayanak gösterme anlamındaki görüşlerinde farklılıklar yer almıştır. Öğrenciler yasal mevzuata yönelik uygulamaların çeşitliliğinden yakınmışlar, sistemli ve hesap verilebilirlik ilkesinin kurumları ve kişileri bağlayıcı olması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Tablo 8. Yasal Düzenlemeler Teması ve Alt Temalar

4.2.1 Yasal Mevzuat Politikalar ve Denetim

Ana tema ve alt temalar	f	f
2.Yasal Düzenlemeler	Akademisyen	Öğrenci
Yasal Mevzuat Politikalar ve Denetim	8	4
Eğitim Hakkı ve Dayanaklar	6	1
Eğitimde Fırsat Eşitliği	5	3
Evrensel Tasarım	2	0

Araştırmanın en çarpıcı bulgularından birini mevcut yasal düzenlemelerde denetime duyulan ihtiyaçtır. Katılımcılar yükseköğretim politikalarının ve uygun düzenlemelerin olmasına karşın; denetlemelerin eksikliğine bağlı farklı uygulamaların varlığından söz etmişlerdir. Akademisyenlerden sekizi (Hüseyin, Ersoy, Ömer, Özgür, Yaşar, Feridun, Pelin ve Zeynep) ve öğrencilerden dördü (Emir, Sefa, Çağatay ve Sevgi) üniversite yönetmeliklerinin kapsayıcı ve tam katılımı destekleyici bir şekilde düzenlenmesi gerekliliğini, bununla ilgili çalışmalar yapıldığını ve olumlu sonuçlar alındığını bildirmiştir. Yine devlet ve Yüksek Öğretim Kurumu genelinde kapsayıcı politikaların önemini vurgulamışlardır. Ersoy Bey kurumlara göre nicelik ve nitelik bakımından farklılaşan engelli öğrenci birimi uygulamalarının eğitim öğretimi güçleştirdiğini ve bu farkı azaltıcı kapsayıcı yönetmeliklerin gerekliliğini ifade etmiştir; “...aslında her üniversitede engelli birimi ile ilgili doğru düzgün yönetmeliklerin çıkması lazım. Bizde de çıkmadı daha. Belirli şeylerin kurallara bağlanabiliyor olması için...” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Benzer şekilde Özgür Bey erişilebilirlik anlamındaki hizmetlerin yasal olarak güvence altına alınması gerektiğini şu şekilde söylemiştir; “...yani bütün sistemlerin aslında en başında evrensel dizayna göre yapılması gibi bir madde konulsa ve bu devlet zorunluluğu olsa, bütün üniversitelerin kendi zorunluluğu olsa. Bence zaten çoğu şey çok kısa bir sürede hallolur...” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Öğrencilerden Çağatay ise yasal düzenlemelerin daha net ve standart olmasını gerektiğini şöyle ifade etmiştir; “...Bir yerin engelli öğrenci birim yönergesi daha doğrusu eğitimde fırsat eşitliği yönergesi çıkıyorsa o aşağı yukarı nettir. Yani üstünden geçecek konular da nettir. Yani onlar bir üniversiteye göre böyle öbürüne göre böyle olmaz...” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019). Öğrencilerden Sevgi, uygulamalı bir derste engelinin verdiği fiziksel sonuçlardan dolayı çok zorlandığını ve kişisel uğraşları neticesinde bununla ilgili bir yönetmelik değişikliği yapıldığını şöyle dile getirmiştir;

“...En son ben benim durumumla ilgili resmi olarak rektörlüğe başvurduğum zaman bir yönergede değişiklik yaptılar, sağ olsunlar. Engelli öğrencinin uygulamalı derslerinde zorunlu ya da seçmeli olmasına bakılmaksızın herhangi bir seçeceği ders ile değiştirilmesi, aynı kredi ve aynı dönem olması şartı ile değiştirilmesi diye bir yönerge çıkardı okul. Bunlarla ilgili çok da başarılı oldular, sadece ben değilmişim aslında bu tür sorunlarla karşılaşan. Eğitim fakültesinden, sağlık fakültesinden çeşitli engelleri olan birçok arkadaşlarım da bu sorunlarla karşılaşıyorlarmış. Aslında benim durumu söylememin ardından üniversite

harekete geçti ve sadece benim için değil birçok engelli kardeşim için de bu durum çok iyi oldu aslında...” (Sevgi ile görüşme, Ağustos 2019).

Yine yasal düzenlemelerle ilgili olarak akademisyenlerin üçü ve öğrencilerin üçü öğretimsel uyarlamalarla ilişkin yasal düzenlemelerin yürürlükte olmasına karşın bunları denetleyen bir mekanizmanın olmadığını, denetleme yapılsa dahi herhangi bir yaptırımı olmadığı üzerinde durmuşlardır. Bununla ilgili olarak Ersoy Bey engelli öğrenci birimleri ve öğrencilere karşı olumsuz tutum takınan ve iş birliğinden kaçınan personel adına yaptırımlar uygulanması gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir;

“...ve altı yaptırım gücü olması lazım. Ben bir şey istiyorum, engellinin ihtiyacı var, hoca bunu kabul etmiyorsa benim yapabileceğim bir şey olmalı. Ne demek yani, diyor ki ben ek süre vermiyorum, ya nasıl vermiyorsun? Bu onun erişebilirlik sorunu ve vermiyorum, kaydetmesine izin vermiyorum. Ne yapacağım ben bu durumda? Öğrencinin elini güçlendirebilecek bir şey olmak zorunda böyle şeyler için...” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Bu görüşü doğrular nitelikte öğrencilerden Sefa ise denetleme eksikliğine şu şekilde vurgu yapmıştır;

“...aslında gerekli yasal düzenlemeler var konuyla ilgili yönetmelikteki bütün okulların yükseköğretim yönetmeliğinde zaten hani özel gereksinimli öğrencilerin gerekli materyallerin sağlanması gerektiği, bunların adaptasyon sürecinin yapılması gerektiği falan hepsi zaten kanunla sabit. Kanunda var aslında ama problem şurada; denetimlerde... Yani bununla ilgili gerekli denetimler yapılmıyor gerekli kontroller sağlanmıyor dolayısıyla bir nevi öğrenci ve akademisyen baş başa bırakılıyor...” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Emir ise öğretimsel uyarlamalar için birçok kez üniversiteye başvurduğunu, çabalarının sonuçsuz kaldığını paylaşmış ve uyarlamaları denetleyecek bir mekanizmanın kurulması gerekliliğine yönelik görüş belirtmiştir;

“...mesela bununla ilgili şu yapılabilir; üniversiteye gidip sizin burada bir görme engelli öğrenciniz varmış buna ne gerekiyor asistansa asistan işte materyalse materyal. Bunları siz sağlıyor musunuz? Sağlıyorsanız nerede? Buna sınav kağıdını büyütüyorsanız sınav kağıdınız nerede bakalım derler. Bu öğrenci sınıfta ne yapıyor

bir sınıfa girip sınıfta bir bakmaları gerekiyor...” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Çağatay’da bir denetleme mekanizmasının gerekliliğinin yasal düzenlemelerin olmazsa olmazı olduğunu şu sözleriyle paylaşmıştır;

“...Denetleme tarafına daha çok önem verilmesini sağlarım ben. Yani tamam yasal mevzuatlar bir şekilde oldu ama bunlar sahada nasıl işliyor? Engelli öğrenci yani kapsayıcı eğitim bütünlüğünün ne durumda olduğunu denetlemek üzere de birileri gelsin. Anlatabildim mi? ve sık gelsinler. Devlet düzeyinde gelsinler. Yani bugün bir kere geldik sonra bitti değil. Öyle çat kapı üç ayda bir altı ayda bir, bir eylem planı yapıp. Kısa-orta-uzun ben sana bunları veriyorum hesap verilebilirlik ilkesi çerçevesinde sen de bunların altı aylık bir yıllık üç yıllık dökümünü sun ve nerede olduğunu fiziki, mekansal işte eğitimde kapsayıcılığını ne kadar artırdığını bana rapor et. Böyle bir kurgu aslında hayal ediyorum yani olsa...” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

4.2.2. Eğitim Hakkı ve Dayanaklar

Akademisyenlerin altısı eğitimin anayasal bir hak olduğunu ve hiçbir öğrencinin bu haktan mahrum bırakılmayacağını paylaşmışlardır. Ancak öğrencilerden yalnızca biri uyarlamalara ve eğitim-öğretime dair birtakım haklarının olduğunu bildirmiştir. Öğrencilerden Sevgi; *“...bununla ilgili öğrencilerin de biraz işte ben hiç bilmiyordum hakkım olduğunu üniversitede birinci ikinci sınıfta. Biraz öğrencilerin bilinçlendirilmesi konusunda şey yapmaya çalışırdım...”* (Sevgi ile görüşme, Ağustos, 2019) diyerek uyarlamalar ile ilgili haklarını üniversitenin ilk yıllarında bilmediğini, engelli öğrencilerin yasal hakları konusunda bilgilendirilmesi gerektiğini paylaşmıştır. Akademisyenlerden Oğuz Bey öğrencilere eğitim-öğretim ile ilgili hakları konusunda bilgi verilmesi gerektiğini öğrenciler bilgilendiği zaman erişilebilirlikle ilgili problemlerin de ortadan kalkabileceğini şu sözlerle ifade etmiştir;

“...ve öğrenci aslında bu bir lütuf değil de öğrencinin en doğal hakkı olduğu benimsetilmeli. İşte ben bunu yapıyorum ama sen de işte şundan dolayı değil. Bu senin en doğal eğitim hakkın, bu senin anayasal bir hakkın olduğu ve ben bunu yapmam zorunluluk olduğunu ve bunu yaptığımda sende başaracağın noktada işte olumsuzlukları her neyse erişilebilirlik noktasında veya diğer noktalarda ortadan kaldırılacağını düşünüyorum...” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden dördü (Pelin, Eylül, Özgür ve Oğuz) öğrencilerin hakları ve yasal dayanakları konusunda kendilerine ve görme engelli öğrencilere engelli öğrenci birimleri tarafından bilgiler verildiğini söylemişlerdir. Özgür Bey; “...dahası da işte kanuni maddeler yani yaptığımız şeyin lütuf olmadığı bizim mecburen yapmamız gerektiği çünkü kanunlar da böyle denildiği ve öğrenciye eğer uygun uyarlamalar yapılmazsa öğrencinin mahkemeye gidebileceği vesaire bütün o süreci anlatıyoruz...” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek engelsiz birim olarak öğrenci hakları hakkında akademisyenleri bilgilendirdiklerini paylaşmıştır. Benzer şekilde Pelin Hanım engelli öğrenci birimin çalışmalarından söz ederken; “...öğrencilerin haklarını bizimle paylaşıyor. Hani eğer bir konuda biz bir hata veya eksiklik yaparsak işte öğrencinin karşı koyma şikayet etme gibi haklarının olabileceğini falan anlatıyor...” (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle birimin uyarlamaların uygulanması konusunda öğrenci haklarını hatırlatıcı bir görev yürüttüğünü belirtmiştir.

4.2.3. Eğitimde Fırsat Eşitliği

Akademisyenlerden beşi ve öğrencilerden üçü hak temelli eğitim adına eğitimde fırsat eşitliği ve eşitlik kavramlarını vurgulamışlardır. Katılımcıların ortak vurgusu eğitimde fırsat eşitliği sağlanırken adaletli ve ayrımcılıktan uzak bir görüş benimsenmesi gerekliliğidir. Ersoy Bey erişilebilirlik hakkında fikirlerini belirtirken üniversite bünyesindeki hizmetlerin tüm bireylere eşit şekilde sağlanması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir; “Kampüslerin, üniversitenin sunduğu fırsatları herkese aynı şekilde erişilebilir olması bizim derdimiz. Kullanır kullanmaz o kişiye kalmış ama biz herkese onu erişilebilir yapmalıyız.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Özgür Bey ise benzer şekilde üniversitelerde engelli bireylerin diğer bireylerden ayrı olarak değerlendirilmemesi gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir; “...ya önce şu diğer öğrencilere yapalım da hele engellilere yaparız gibi sağlıksız bir düşünce. Çünkü bana göre hiçbirinin birini diğer kişinin önceleme lazım, eşit imkânlar eşit fırsatlar olması lazım.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Hüseyin Bey ise görme engelli öğrencileriyle yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak onların bu konudaki deneyimlerini şu sözlerle aktarmıştır;

“...müzeye gidiyor muyuz, müzede diğer insanlar nasıl geziyorlarsa biz de öyle gezmek istiyoruz. İşte bize ayrıcalık yapılmasın ama erişilebilirlik sağlansın ama bir ayrıcalık istemiyoruz. Bizim için özel müzeler oluşturulmasın, müze içerisinde yapılabilecek uyarlamalar olsun. İşte eğitim kurumlarında bize yönelik ayrı şeyler

yapılmasın, uyarlamalar yapılsın gibi genellikle dönütler aldığım için bunu ifade etmek istedim...” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Emir kendi okulunda gören öğrencilerle eşit şartlarda eğitim almak istediğini, eğitim öğretim olanaklarının daha çok gören bireylere uygun olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir; “...görenler nasıl faydalaniyorsa görmeyenler de aynı şekilde faydalansın diye, hakkı diye bir kampanya başlatabilir. Bununla ilgili bir şey yok. Kütüphane desen görenleri ilgilendiriyor. Bilgisayar desen görenleri ilgilendiriyor...” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019). Bu sebeplerden dolayı akademik performansının düştüğünü söyleyen Emir; “Aynen normal bir öğrenci gibi olamıyorum Normal bir öğrenci ne yapıyor dersini çalışıyor dersini takip ediyor dersini çalışıyor benim de öyle olmam gerekiyor...” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019). Akademik anlamda akranlarından bir farkının olmaması gerektiğini ancak bunun da adil ve fırsat eşitliğine dayalı uyarlamalarla gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.

4.2.4. Evrensel Tasarım

Akademisyenlerin ikisi (Özgür ve Ömer Bey) üniversite bünyesinde görme engelli öğrencilere yönelik yapılacak düzenlemelerin, evrensel tasarım ilkelerine göre yapılması gerektiğini aksi halde engelli bireylere yönelik düzenlemelerin göz ardı edilebildiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte görme engelli öğrenciler bu konuda herhangi bir görüş belirtmemişlerdir. Özgür Bey bu konuyla alakalı olarak;

“Ayrı bir şey engelliler için yapılmasın, çünkü yapıldığı zaman yeni bir şey güncellemeler düzenlemeler engelli bireyler unutulup gidiliyor ve o artık işlevsiz hale geliyor ...ben şunu söylüyorum; bir yazılım yapılacaksa herkese erişilebilir olması lazım, bir bina yapılacaksa herkese erişilebilir yapılması lazım ve bunun standartlaştırılması gerekiyor. Bu üniversitede yeni yapılacak binalarda bu var, çok güzel bir şekilde şartnameleri üniversitemiz koydu. Mesela diyelim ki bizim fakülteye yirmi yıl sonra bir blok daha yapılacak ya da işte yeni mimarlık fakültesi sıfırdan yapılacak. Orada işte binanın içinden işte atıyorum en yakın ana yola kadar ki sarı çizgi dahi, rampalar erişilebilir asansörler ve benzeri her şeyler kontratın içinde var. Yani bina yapıldığı zaman dış kaba inşaatından şeyine varana kadar her şey düşünülerek planlanarak yapılması gerekiyor. Böyle olunca da yani çok daha engelli öğrenciler unutulmamış oluyor, sonra yıkıp yeniden yapmak zorunda kalınmıyor. ...yani bütün sistemlerin altında en başında evrensel dizayna göre yapılması gibi bir madde konulsa ve bu devlet zorunluluğu olsa. Bütün

üniversitelerin kendi zorunluluğu olsa. Bence zaten çoğu şey çok kısa bir sürede hallolur.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Sözleriyle evrensel tasarım ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Ömer Bey ise üniversite bünyesindeki düzenlemelerin herkes gibi engellilerin de düşünülerek yapılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir; “...onların çalışabileceği küçük bir mekan ya da onları düşünerek bir mekan hazırlanması lazım. Tek onlar için değil de bir sınıf yapacağız ama onların da o sınıfın içinde yer alabileceği.” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019). Yine Özgür Bey evrensel tasarım ile alakalı ilkelerin yalnızca fiziksel erişilebilirlik anlamında değil öğretim ve öğretim programlarının oluşturulmasında dikkate alınması gerektiğini şöyle belirtmiştir; “...ve programları yaparken sadece normal öğretim gibi değil görme engelli, işitme engelli ve diğer engelli insanların durumları da gözetilerek yapılmalı...” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

4.3. Sorunlar-Engeller-Zorluklar

Verilerin analizi sonucu ortaya çıkan üçüncü tema “Sorunlar-Engeller-Zorluklar” olmuştur. Bu ana tema Tablo 9’da görüldüğü üzere; “Öğrenme sürecinde ayrımcılıkla baş etme”, “Olumsuz tutum”, “Sorun kaynakları” ve “Soruna neden olan ön yargılar” olmak üzere dört alt tema barındırmaktadır

Tablo 9. Sorunlar-Engeller-Zorluklar Teması ve Alt Temaları

Ana tema ve alt temalar	f	f
3.Sorunlar-Engeller-Zorluklar	Akademisyen	Öğrenci
Öğrenme Sürecinde Ayrımcılıkla Baş Etme	6	5
Olumsuz Tutumlar	7	9
Sorun Kaynakları	7	3
Soruna Neden Olan Önyargılar	2	3

4.3.1 Öğrenme Sürecinde Ayrımcılıkla Baş Etme

Akademisyenlerden altısı ve öğrencilerden beşi görme engelli üniversite öğrencilerin öğrenme sürecinde çeşitli ayrıştırmacı uygulamalara maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Katılımcılar ayrımcılıkla baş etme sürecinde bazı stratejilerin ve öğrencilerin kişisel özelliklerinin etkili olabildiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Özgür Bey görme engelli bir öğrencisinin arkadaşlarından farklı görünmemek ve ayrımcılığa maruz kalmamak için engelini gizlediğini şu sözlerle ifade etmiştir; “...bu öğrenciye uyarılama yapmakta aslında çok

zorlanıyorum ve kendisi gelip engelli biriminden ya da özel eğitim biriminden bir talepte bulunmuyor. Diğer öğrenci de benzer şekilde o da az gören, ve gizliyor arkadaşlarından ayrılmamak için.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Ersoy Bey engelli öğrenci birimlerinin isimlerinin yeterince kapsayıcı olmadığını dolayısıyla kapsayıcı olmayan bu ismin ayrımcılıklara ve çekincelere yol açtığını şöyle dile getirmiştir;

“Ya da şimdi ‘Engelli Birimi’ çok yanlış bir isim aslında. Bunu konuşuyorduk geçenlerde. Engelli birimi deyince mesela çölyaklı bir adam buraya gelmiyor, psikolojik problemleri olan bir adam buraya gelmeyebiliyor. Aslında bunlar da bir sıkıntı. Ya da çalışma güclüğü çeken biri buraya gelmiyor. Buranın adını nasıl değiştiresek diye konuşuyorduk. ‘Erişilebilirlik Bölümü’ mü desek ‘Yardım Merkezi’ mi desek ‘Genel Öğrenci Destek Merkezi’ mi? Hani böyle bir adla daha fazla insana ulaşabiliyor olmamız lazım aslında. Şu an maalesef o kadraj biraz dar bence.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Benzer şekilde öğrencilerden Çağatay engelli öğrenci birimlerine çekinceli yaklaşıldığını şu sözlerle ifade etmiştir; *“...Kimse sizi bulmaz çünkü oraya gelen afişe olduğunu düşünüyor. Çünkü engelli öğrenci birimi yazıyor. (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019). Çağatay kapsayıcılık açısından birimin ismine dikkat çekmiş, düzenlemelerin gerektiğini de şöyle ifade etmiştir; “O yüzden bu birimlerin bir kere niteliğinin gelişmesi için o başındaki engelli ibaresinin kaldırılması gerekiyor aslında.” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).*

Bazı katılımcılar ise eğitim-öğretim hizmetlerine ulaşmakta akranlarından çok daha fazla çaba gösterdiklerini bildirmişlerdir. Öğrencilerden Buse; *“Ama bunun için engelli bireylerin normal bireylere göre çok daha fazla çabalaması gerekiyor. Sürekli bir şeyleri talep ederek ya da sürekli bir şeyler için mücadele ederek işte kendi imkânlarını yeri geliyor zorlayarak bir şeyleri yapmaya çalışıyorlar.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle sürecin engelli bireyler açısından zorlayıcı olduğunu dile getirmiştir. Öğrencilerden Hasan ise; *“...diğerleri 2 saat çalışarak o dersi geçebiliyorsa günde veya da günde bir saat çalışarak geçebiliyorsa sen 5-6 saat çalışmak zorunda kalıyorsun.” (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek eğitim-öğretim sürecinde görme engelli öğrencilerin gören öğrencilerden dezavantajlı şekilde ayrıştığına dikkat çekmiştir.**

4.3.2. Olumsuz Tutum

Araştırma bulgularının dikkat çekici noktalarından birini de olumsuz tutumlar ve tutum kaynaklı sorunlar oluşturmuştur. Akademisyenlerden yedisi ve görme engelli öğrencilerden dokuzu olumsuz tutumların öğretimsel uyarlamaların önündeki en büyük engellerden biri olduğu noktasında ortak görüş bildirmişlerdir. Bununla birlikte olumlu tutumların iyi uygulamaları beraberinde getirdiği de ulaşılan bulgular arasındadır. Akademisyenlerden Oğuz Bey üniversite eğitimi sırasındaki sorunların nedenlerine ilişkin verdiği yanıtta; “*Nedenleri şu olabilir; aslında işte engellilere ülke genelinde işte il genelinde, mahalle genelinde, aile genelinde, öğretmen genelinde, arkadaş genelindeki tutumlar.*” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019) ifadeleriyle tutumların sorunların kaynağı olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Özgür Bey ise olumsuz akademisyen tutumlarının, görme engelli üniversite öğrencilerine yönelik öğretimin önündeki engellerden biri olduğunu öğrencisinin deneyimlediği olumsuz bir durumla örneklendirmiştir; “*...mesela müzik öğretmenliğindeki öğrenciler, engelli öğrencisin senin burada ne işin var? Okuyamazsın. Git körlerin okulunda oku gibi ve benzeri çıkışlarda bulunulan bir öğrenciydi maalesef..*” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Öğrencilerden Aslı ise bilgisayar kullanabileceğine dair beyanına rağmen bilgisayar dersi hocasının olumsuz tutumunu ve yaşadığı çaresizliği şu sözleriyle ifade etmiştir;

“...hocaya bilgisayar kullanabileceğimi söyledim hoca hayır dedi kullanamazsın dedi. Benim dedim 368 saatlik bilgisayar belgem var dedim. Sen nasıl kullanacaksın görmüyorsun dedi. Böyle dedi. Ondan sonra ben çok şey yaptım yani böyle hani derler ya beynimden vuruldum diye...” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Benzer şekilde akademisyenlerden Yaşar Bey hocaların bazen görme engelli öğrencilere karşı olumsuz tutum içerisinde olabileceklerini şöyle dile getirmiştir; “*...ama işte burada bu öğrencinin bulunması bize ekstra iş yükü çıkartıyor. Dolayısıyla ben bunları yapmak zorunda değilim, ya da yapmak zorunda kalıyorum diyerek aslında çok da pozitif bakmadıklarını düşünüyorum.*” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Akademisyenlerden Ömer Bey ise akademik personelin yanı sıra zaman zaman görme engelli öğrencilerinin akranlarının da olumsuz tutum içerisinde olabildiğini şu sözlerle ifade etmiştir; “*Bazı arkadaşlar hatta onlara yazdırırken tepki gösterdi; hocam biz yazdırırız zaman kaybediyoruz diyen öğrencilerle de karşılaştım. Mesela ona söz hakkı tanımıyorlardı zaman zaman.*” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019). Yine Ömer Bey buna ek olarak; “*...zaman zaman görme engelli ile karşılaşmamış, birlikte çalışmamış öğrenciler sabırsız olup ona bazen olumsuz duygularla*

yaklaşabiliyorlar. Ya da ben bunu onunla aynı sınıfta olmak zorunda mıyım? ” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle akran tutumuna ilişkin olumsuz deneyimlerini aktarmıştır. Akademisyenlerden Oğuz Bey konuyla alakalı olarak üniversite personelinin olumsuz tutumların değiştirilmesi adına;

“...üniversite kademesinde çalışan bütün personel rektör, rektör yardımcılarında tutun bütün idari personel ve aynı zamanda akademisyenlerin olumlu tutum gerçekleştirebilmesi adına eğitimlerin verilmesi gerekiyor ve bu eğitim veren kişilerin gerçek anlamda alandan olması gerekiyor Özel eğitim alanından olması gerekiyor.” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle çeşitli eğitimlerin gerçekleştirilmesi yönünde fikirlerini belirtmiştir.

4.3.3. Sorun Kaynakları

Araştırmanın bulgularına göre görme engelliler açısından kapsayıcı bir yükseköğretim ortamı oluşturmadaki sorunların başında öğretim faaliyetlerinin birinci basamağı olan akademik personelin engelli öğrenciler ve eğitimleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayışı gelmektedir. Akademisyenlerin yedisi ve öğrencilerin üçü akademisyenlerin görme engelli öğrencilere nasıl uyarlama yapacakları konusunda yeterince bilgiye sahip olmadıkları görüşünü bildirmişlerdir. Akademisyenlerden Feridun Bey; *“...mesela hayatında daha önce görme engelli biriyle karşılaşmamışsa nasıl davranacağını bilmeyebilir ve bu çok doğaldır.”* (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019) diyerek akademisyenlerin görme engeli öğrencilere yönelik bilgi ve farkındalık eksikliklerinin olabileceğini paylaşmıştır. Akademisyenlerden Pelin Hanım ise öğrenim hayatı boyunca görme engellilere yönelik herhangi bir ders almadığını ve görme engelli öğrencisine nasıl uyarlama yapacağını bilemediğini şöyle ifade etmiştir;

“Çünkü ben mesela öyle bir ders almadım şurada bir yere de tikledim zaten. Onun için ben mesela normaldeki öğrencilerle Serhat’a nasıl muamele edeceğimi bilemiyorum. Çok konuşuyorum. Serhat yazıyorum diyorum mesela işte 19. sayfada şöyle bir figür var figürü anlatayım sana diyorum...” (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Aslı dersine giren hocaların uyarlamalar yapmakta zorlandığını hatta kendisinin uyarlamalar konusunda hocasına yardımcı olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir; *“Hocam zaten hemen hemen bazı hocalarım hiç engelli öğrencisi olmamış diyebilirim. Bir bilgisi yok. Nasıl yapmam gerekiyor dedi, anlatabildiğim kadarıyla ben anlattım,*

anlatamadığım kadarıyla özel eğitim bölümünden yardım istedim.” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Öğrencilerden Çağatay;

“...bir gün çocuğun birisi şey istemiş ya ek süre yani hani hocam böyle böyle derste bazı görme düzeyinden dolayı şey soruları biraz daha şey okuyorum ondan sonra öyle bir şey yok demiş adam. Onun öyle bir şey yok demesi şu yönden maalesef onu öne çıkarıyor; önüne bir yönerge bir şey gelmiyor adamın. Dolayısıyla bilgisi de yok.” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019)

Sözleriyle akademisyenlerin uygulamalar hakkında da yeterince bilgilendirilmemiş olabileceğini vurgulamıştır.

Akademisyenlerin üçü ve öğrencilerin üçü kapsayıcı bir yükseköğretim ortamı oluşturmadaki sorunların kurum veya personelin yetersiz desteğinin sonucu olduğuna da değinmişlerdir. Örneğin Ömer Bey;

“...kurumların onlara karşı söyledikleri şey şu: ‘benim bu adayı eğitebilmem için donanımım ve yetişmiş öğretim elemanım yok. Araç gerecim yok, bunlara onun için faydalı olamam.’ Dolayısıyla bu durumdaki öğrencilerin birimizde okuması büyük bir sorun olarak görülüyor. Çünkü öyle bir ders notu hazır değil onlara göre. Ortam hazır değil, araç gereç eksik. Dolayısıyla onlara yönlendirilecek yardımcı olacak ekip eleman eksikliği var.” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019)

Diyerek aslında üniversitelerin engeli olan öğrencilere yönelik fiziki, akademik, sosyal açıdan yetersiz ve hazırlıksız olmasının sorunun kaynaklarından olabileceğini paylaşmıştır. Öğrencilerden Emir ders sırasında yetersiz hatta hiç destek alamadığını, bu yüzden kendini kurumuna ait hissedemediğini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Onu tabii söyleyeyim derse yani derse giriyorum. Normal her öğrenci gibi oturuyorum. Hoca dersi anlatıyor. ....Hoca sayısal bir şey anlatıyor ne yazıyor ne çiziyor göremiyorum. Hani sadece oturduğumla kalıyorum inanılmaz derecede sıkıntı basıyor.” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019).

Hasan ise konu ile alakalı düşüncelerini; *“Ya okulda bizim için ekstra bir şey yapıldığını düşünmüyorum. Çünkü ekstra bir şey yapılmadığı için başarılı da bulmuyorum yani. Ya normal sistem başarılı ama engelliye çok uygun değil yani.” (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019)* diyerek belirtmiş ve yetersiz destek sağlandığını pekiştirmiştir.

Ömer Bey sorun kaynaklarına ek olarak materyal ve araç-gereç eksiklerini de bildirmiş ve şu şekilde ifade etmiştir;

“Burada eksliğimiz döküman eksliğimiz var, araç gereç eksliğimiz var. Sonra onları eğitebileceğimiz sınıflar onlara göre düzenlenmiş değil. Mesela tepegöz, efendim bilgisayar, rahatlıkla kabartma yazı okuyabilecek şekilde onlara döküman hazırlayabileceğimiz araç gereç. Öyle bir şey olsa ben mesela taratırım şeyden yansıtırım ya da ona veririm buyur nota ya da text onun okuyabileceği teorik şeyler.” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019).

4.3.4. Soruna Neden Olan Önyargılar

Akademisyenlerden ikisi ve öğrencilerden üçü öğretimsel uyarlamaların önündeki engellerden birinin de engelli bireylere karşı duyulan önyargılar olduğunu bildirmişlerdir. Özgür Bey; *“Ama mesela oradaki hocalardan bir tanesi kalktı dedi benim sınıfımda elli kişi var yüz kişi var benim işim gücüm yok o öğrenci ile mi uğraşacağım falan gibisinden çıkışlarda bulunuluyor. Yani dediğim gibi biraz daha önyargılar ciddi anlamda tutumlar...”* (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek önyargıların olumsuz sonuçları üzerinde durmuştur. Öğrencilerden Beste ise bu konudaki deneyimini; *“yani özellikle görme engelliler için biraz fazlasıyla önyargı var hani öğretim görevlileri için. Aslında hani sanki bizim üniversite okumak bize göre değilmiş muamelesi yapılıyor ama bir o yönden biraz sıkıntılı yani.”* (Beste ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle aktarmıştır. Özgür Bey ön yargıya ilişkin problemlerin hocalar ve öğrenciler birbirlerini tanıdıkça azaldığını, öğrencilerin de kendi haklarının savunuculuğu yapmadığı ve çekingen kaldığı durumlarda sorunlar çıktığını şöyle vurgulamıştır;

“Şu anda mesela o konuda tanıdıkça o önyargılarının kalktığını düşünüyorum. Ama ilk etapta dediğim gibi öğrencilerin de kendi becerilerini bilmemesi, haklarını bilmemesi, kendilerini geliştirememiş olması yani bir teknoloji ile neyi yapıp yapamayacağını bilmediğinden dolayı. Ve genelde itiraz, bizim kültürümüzde de çok hak arama mekanizmasını çok bilmediğimizden için eğitilmediğimiz için, hocaya saygısızlık gibi algılandığı için ya da hocanın da böyle algılama ihtimali olduğundan dolayı bazı durumlarda hoca düşünemiyor ya da işte önyargılı. Öğrenci itiraz edemiyor ya da bilmiyor nasıl yapacağını bilmediği için bu tip sıkıntılar yaşandığını düşünüyorum.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden Yaşar Bey hocaların iş yüklerini artırdığı gerekçesiyle görme engelli öğrencilere karşı ön yargılı olabildiklerini “*temelde yakınmaları şu; ekstra iş yükü çıkarttığını söylüyorlar.*” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle bildirmiştir. Öğrencilerden Emir bu görüşü şu sözleriyle desteklemiştir; “*Yani görme engelli olunca üniversite yük olarak görüyor. Üniversitenin hocanın bundan bir kazancı yok. Ona eğitim sağlasa bundan bir şey kazanmayacaklar hani kanunen istediği kadar buna böyle yapılsın, şöyle yapılsın diye geçsin.*” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019).

Özgür Bey engelli bireylere yönelik bu ön yargıların kırılması adına engelli bireylerin toplumda var oldukça diğer insanların farkındalıklarının artacağını şu sözleriyle ifade etmiştir; “*...diğer insanları engellilik ile ilgili eğitmek lazım. Ama bence bu çok havada kalır. Bence en başta biz engellileri de iyi yetiştirerek toplumda birer örnek rol model olarak sahneye çıkmalarını sağlamamız gerekiyor.*” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

4.4. Engelli Öğrenci Birimleri

Verilerin analizi sonucu ortaya çıkan dördüncü tema “Engelli Öğrenci Birimleri” olmuştur. Bu ana tema; “engelli öğrenci birimlerinin getirdikleri”, “engelli öğrenci birim güçlü yanları” ve “engelli öğrenci birimleri ile ilgili yaşanan sorunlar” olmak üzere üç alt tema barındırmaktadır. Tablo 10’da görüldüğü gibi engelli öğrenci birimlerinin uyarlamalar açısından etkililiğine ilişkin akademisyen görüşleri çoğunluktadır. Yaşanan sorunlar anlamında ise hem akademisyen hem de öğrenci görüşleri benzer bir dağılım içermektedir

Tablo 10. Engelli Öğrenci Birimleri Teması ve Alt Temaları

Ana tema ve alt temalar	f	f
4.Engelli Öğrenci Birimleri	Akademisyen	Öğrenci
Engelli Öğrenci Birimleri ve Uyarlamalar	10	4
Engelli Öğrenci Birimi ile İlgili Yaşanan Sorunlar	4	4
Toplam	14	8

4.4.1. Engelli Öğrenci Birimleri ve Uyarlamalar

Araştırma bulgularında öğretimsel uyarlamalar ile ilgili en çok tekrar edilen kavramlardan biri engelli öğrenci birimleri olmuştur. Akademisyenlerin tümü ve öğrencilerin dördü (Çağatay, Mehmet, Sefa ve Sevgi) engelli öğrenci birimlerinin öğretimsel uyarlamalar konusunda kendilerine destek olduklarını bildirmişlerdir. Ersoy Bey birimle ilgili olarak; “*en güçlü yanı engelli öğrenci her zaman bir muhatap bulabilir *** Üniversitesi'nde. Bu çok önemli bir şey bence. İkincisi bir talebi olduğunda gerçekten elden gelen yapıyor.*” (Ersoy

Bey ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle engelli öğrencilere desteğini paylaşmıştır. Feridun Bey’de engelli öğrenci biriminin öğretimsel uyarlamalar konusunda hocalara ve görme engelli öğrencilere rehber olduğunu; *“Her şeyden önce engelli öğrenci birimi bunun için yol gösterici bir birim üniversitelerde.”* (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019) diyerek ifade etmiştir. Hüseyin Bey birimin ders materyalleri konusundaki desteğini şu sözlerle açıklamıştır; *“Onlar benden sunumları istiyorlar, işte kullandığım materyaller varsa onları istiyorlar biraz derse hazırlık hani yapabilmesi için onları belki orada seslendiriyorlar, braille alfabesi ile dökümünü yapıyorlar o sunumların öğrenci daha hazır olabilsin derse.”* (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019). Oğuz Bey’de üniversitelerindeki engelli öğrenci biriminin sunduğu destekleri ve şu şekilde sıralamıştır; *“Mesela şöyle; bir öğrencimizin işlevsel görme testi bile yapılabilir. Aynı zamanda öğrencimizin işte ders materyalleri, sınav materyalleri. Daha sonra öğrenciye danışmanlık oryantasyon eğitimi, üniversiteye yeni kayıt yaptıran bir öğrencinin oryantasyon eğitimi...”* (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Pelin Hanım birim koordinatörlerinin çok özverili çalıştığını ve kendilerini desteklediğini şöyle paylaşmıştır; *“.... çok yani şanslıyız o anlamda koordinatör olarak üniversitenin engelli koordinatörü olarak çok özverili. Sürekli Ankara'ya gidiyor, bütün gelişmeleri takip ediyor, konferanslar düzenliyor ve sürekli buraya konuşmacılar getiriyor.”* (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019). Yaşar Bey’de birimin bu konudaki desteklerini şöyle deneyimlemiştir;

“...yani braillerimiz dâhil her şeyimizi hazırlarlar. Yani bunda hiç sıkıntı yok. Hatta bize özel eğitim de verdiler dönem başında. Bütün öğretim üyelerinin katılımıyla her dönem başında görme engelli öğrencilerin dersine girsin girmesin bütün öğretim üyelerine bilgilendirme yapıldı. Daha sonra bu derse giren öğretim üyelerine ayrıca bir bilgilendirme yapıldı yani neler yapılması gerektiğine dair.” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Özgür Bey birim olarak düzenlemeler hakkında hocaların uyarlama mektuplarıyla bilgilendirdiklerini şöyle ifade etmiştir;

“Biz bu konuda da yönlendirmeler yapıp ardından ortaklaşa işlem gibi bir bilgilendirme mektubu yazılıyor. Bu bilgilendirme mektubu dersin hocalarına iletiliyor. Öğrenci ile hocayı karşı karşıya bırakmadan. Tamamı ile sanki dışarıdan gidiyormuş gibi ya da üniversite yönetimi tarafından gidiyormuş gibi.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Öğrencilerden Çağatay'da engelli öğrenci birimi olarak bireysel uyarılama mektuplarıyla yapılacak düzenlemeler hakkında akademisyenleri doğrudan bilgilendirdiklerini şöyle ifade etmiştir;

“Öğrenci ihtiyaçlarına yönelik bir şey olursa o zaman zaten rektör yardımcımız bağlı bulunduğumuz rektör yardımcımızdan imzalı bir bireysel uyarılama mektubunu aslında öğrenciyi de araya koymadan tamam mı öğrenci niye bunu götürüyor? Bu da bir sıkıntı yani. Ben bir birimsem bu adamla bu öğrenciyi muhattap etmemeliyim çok fazla. Bu adam öğrenci ile öğrenci istediğinde muhattap olmalı mesela.” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

Öğrencilerden Mehmet engelli öğrenci biriminin kendisine akademik konularda yardımcı olduğunu; *“Yani iyi bir hocamız her konuda yardımcı oluyordu bana. Sınav kağıdımın büyütülmesini ilk ona söylemiştim. O yardımcı olmuştu o konuda.”* (Mehmet ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle ifade etmiştir. Öğrencilerden Sevgi'de birimin kendileriyle iletişim halinde olduğunu ve onları desteklediğini şöyle paylaşmıştır;

“Herhangi bir sorunu olan hatta bizim bir whatsapp grubumuz da var. Bir sorunu olan herhangi bir problemi olan buraya yazsın arkadaşlar Birim başkanımız ile iletişime geçerim doğrudan engelsiz bu durumla ilgilenen rektör yardımcısına birebir görüşebiliyoruz diye. Bununla ilgili çeşitli çalışmaları oluyor.” (Sevgi ile görüşme, Ağustos 2019).

4.4.2. Engelli Öğrenci Birimi ile İlgili Yaşanan Sorunlar

Araştırma bulguları arasında engelli öğrenci birimlerinin destekleri olduğu gibi zaman zaman uygulamada yaşanan sorunların da olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin görme engelli öğrencilerden dördü (Buse, Beste, Emir ve Hasan) engelli öğrenci birimlerinin varlığından habersiz olduğunu duymuş olanların da birimle ilgilenmediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerden Hasan; *“Yok haberdar değilim. Belki olabilir var olabilir şimdi yok demeyeyim olabilir ama ben haberdar değilim.”* (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek birimin varlığından haberdar olmadığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Beste'de; *“bu konuda bilgim yok açıkçası.”* (Beste ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle birimi duymadığını ifade etmiştir. Buse birimin varlığından haberdar olduğunu ancak kişisel yoğunluğu sebebiyle hizmet almadığını şöyle ifade etmiştir; *“Kütüphanede engelsiz işte birimin bir bölümü var zannedersem. Oraya da çok fırsatım olmadığı için oraya da çok fazla gidip faydalanamadım ama zannedersem orada*

da yine sesli bilgisayar veya hani kitaplar falan mevcut.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019). Öğrencilerden Emir ise engelli öğrenci biriminden çok kez destek talebinde bulunduğunu ancak taleplerinin sonuçsuz kaldığını şöyle ifade etmiştir;

“Ben oraya defalarca gittim sorunlarımı dile getirdim. Onları okula yazı yazıyor fakülteye yazı yazıyor, fakülte birimin yazılarını hiç dikkate bile almıyor. Yani sorunu kaynağından çözmek gerekiyor yani şeyin burada şey bir önemi yok yani... (Emir ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerin dördü (Ersoy, Hüseyin, Oğuz, Özgür) ve öğrencilerin biri (Çağatay) engelli öğrenci birimi uygulamalarının yeterince sistematik olmadığını ülke genelinde daha kurumsal ve sistematik uygulamaların oluşturulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Akademisyenlerden Hüseyin Bey birimlerin yapısının ve desteklerin daha kurumsal ve sistematik hale getirilmesi gerektiğini şu şekilde açıklamıştır;

“Ha bu bireysel çabalarla yürüyor. Ama bunu bireysel çabalara bırakmak yerine daha sistematik kurumsal anlayışla ele alınıp daha etkili olabilecek süreçleri sağlamamız gerekiyor bence. Önemli olan daha sistematik dediğim gibi kurumsal yapıyı oluşturmak biraz şu anda sıkıntı. Bireysel çabaları bırakıyoruz her zaman yani hocanın şeyi varsa bu konuda.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Akademisyenlerden üçü (Ersoy, Özgür ve Hüseyin) engelli öğrenci birimlerinin finansal açıdan kaynaklarının azlığına bağlı, yapılacak düzenlemelerin güçleştiğini düşünmektedir. Özgür Bey bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir; *“...net bence bir bütçeleri olması lazım ve bağımsız bir bütçeleri olması lazım ki her bir öğrencinin ilgi istek ve ihtiyaçlarına göre çeşitli alımlar yapılabilsin.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).* Ersoy Bey’de uyarlamalar için yapılacak harcamaların ayrı bir fon ile finanse edilmesi gerektiğini şu sözleriyle bildirmiştir;

“İkincisi bu kişiler için harcanan masrafları engelli birimi bütçesinden falan karşılanmaz. Üniversitenin ayrı bir bütçesi olması lazım bunlar için. Bu tür şeyler işte printer alınması bilmem ne mesela bütçemiz yok falan gibi şeyler denmemeli. Başka yerden gelmeli çünkü bu aslında eğitimi karşılayan şeyler. Bunlarda tasarruf olmaz. Engelli birimlerin mutlaka dediğim gibi bütçesi olması lazım belli şeyleri karşılayabilmesi için.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

4.5. Öğretimsel Uyarlamalar

Verilerin analizi sonucu ortaya çıkan beşinci tema “Öğretimsel Uyarlamalar” olmuştur. Bu ana tema; “İhtiyaç belirleme”, “Bilgi gereksinimi ve hazırlık”, “Ders materyallerine erişim”, “Eğitimde teknoloji kullanımı”, “Öğretim süreci ve işleyiş” ve “Ölçme değerlendirme süreci ve uyarlamalar” olmak üzere altı alt tema barındırmaktadır. Tablo 11. incelendiğinde öğretimsel uyarlamalara ilişkin akademisyen görüşü çoğunlukta olup görme engelli öğrenciler ihtiyaç belirleme ve bilgi gereksinimi ve hazırlık temalarına ilişkin görüş bildirmemişlerdir

Tablo 11.Öğretimsel Uyarlamalar Teması ve Alt Temalar

Ana tema ve alt temalar	f	f
5-Öğretimsel Uyarlamalar	Akademisyen	Öğrenci
İhtiyaç Belirleme	8	1
Bilgi Gereksinimi ve Hazırlık	6	9
Ders Materyallerine Erişim	10	9
Eğitimde Teknoloji Kullanımı	9	7
Öğretim Süreci ve İşleyiş	10	5
Değerlendirme Süreci ve Uyarlamalar	10	9

4.5.1. İhtiyaç Belirleme

Akademisyenlerden sekizi (Eylül, Ersoy, Feridun, Hüseyin, Ömer, Zeynep, Yaşar ve Oğuz) uyarlamalar yapmak için ihtiyaç belirlerken engelli öğrencilerle iletişim halinde olmayı ve onları dinlemeyi olmazsa olmaz unsurlardan saymışlardır. Akademisyenlerden Ersoy Bey bununla ilgili olarak;

“Çok şey var da hani şöyle söyleyeyim en temelinde ben şunu söyleyeyim; bir, öğrenciyi dinleyeceksiniz. Yani karar mekanizmalarında ben yaptım oldu olmaz. Sen bir kere jenerasyon olarak farklısın. O gençlerin başka ihtiyaçları var. Kör bile olsam ben onlar kadar bilmiyorum şu an. Bir kere bu her şeyden önce altın kural bu. Öğrenci ile birlikte karar vereceksin.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Diyerek öğrenciyi dinlemenin ve yapılacak uyarlamalarda söz sahibi olmasının önemine dikkat çekmiştir. Kendisi engelsiz birim koordinatörü olan Zeynep Hanım öğrenciyi dinlemenin ihtiyaç belirlemede önemli olduğunu ve kendi uygulamasını; *“Orada öğrenci ile de bunu konuştum Nasıl istersin? Nasıl bunu algılayabilirsin? Çünkü hepsinin öğrenme şeyi farklı. Dolayısıyla öğrenciye de muhakkak sormanız lazım.”* (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle aktarmıştır. Feridun Bey ise derse hazırlık aşamasında ihtiyaçları belirlerken öğrenciyi de sürece kattığını şu şekilde paylaşmıştır; *“Daha sonra öğrenciyle bire bir ve açık*

bir şekilde konuşmak. Bak ben dersleri bu şekilde işleyeceğim, senin daha iyi anlamam için nasıl bu dersi götürebiliriz? Sen nelere ihtiyaç duyuyorsun?” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Akademisyenlerin tümü öğretimsel uyarlamalar öncesinde ihtiyaç belirlenirken muhakkak kendilerinin öğrenci ihtiyaçları, süreç ve uygulamalar hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Akademisyenlerden Hüseyin Bey engelli öğrencilere ilişkin bilgilerin önceden kendilerine iletilmesinin önemini *“Hani biz derse girdiği zaman anca haberdar oluyoruz ama onun öncesinde haberdar olmak hazırlık yapmak anlamında bu konuyu onlara yönelik hani materyal ve uygulama desteği sunmak anlamında önemli.”* (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019) diyerek paylaşmıştır. Zeynep Hanım görme engelli öğrenci üniversiteye yerleşir yerleşmez engelli öğrenci birimi olarak koordine olup akademisyenlere bilgiler verdiğini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Yani zaten daha çocuk üniversiteye girer girmez ihtiyaçlarının belirlenmesi, bölümüne söylenmesi, derslerinin düzenlenmesi. İlk muafiyet sınavı ile zaten başlıyor. Bütün hepsini bütün bölümü biliyor, bölümündeki hocaları öğreniyor. Ne yapacaklarını biliyorlar, bilerek hareket ediyorlar.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerden altısı (Eylül, Ersoy, Özgür, Ömer, Zeynep ve Oğuz) ihtiyaç belirleme aşamasında görme engelli öğrencilerini onlara destek olacak ilgili birimlere yönlendirdiklerini engelli öğrenci biriminin de uygun yönlendirmelerde sorumluluk üstlendiğini bildirmişlerdir. Oğuz Bey; *“Ben senin için ne yapabilirim? Nasıl yardımcı olabilirim? Engelli birime seni nasıl yönlendirebilirim? İster misin diye öğrenciye birebir soruyorum.”* (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek gerekli yönlendirmelerde öğrencilere yardımcı olduğunu söylemiştir.

Akademisyenlerden üçü (Ersoy, Zeynep ve Oğuz) ve öğrencilerden biri (Çağatay) ihtiyaç belirlemeden önce engelli bireylere yönelik üniversite bünyesinde oryantasyon eğitimleri gerçekleştirildiğini paylaşmıştır. Bununla ilgili olarak Ersoy Bey; *“...önce arıyoruz kişiyi oryantasyon döneminde. Sonra oryantasyon veriyoruz. Sonra oturup konuşuyorum; senin ne tür ihtiyaçların var?”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle oryantasyon uygulamalarından bahsetmiştir. Zeynep Hanım ise oryantasyon ve uyum konusunda sağladıkları destekleri; *“Ben oryantasyon yeni gelen öğrencilere yapıyorum. Yine orada diyorum ki o oryantasyonda; hocanız her istediğiniz yani bu tarz konuları hep hocanıza danışın*

diyorum.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle paylaşmıştır. Oğuz Bey ise oryantasyon eğitimi ve öğrenci bilgilendirmesinin gerekliliğini şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Öğrencilere ilk geldiğinde bir oryantasyon eğitimi verilerek engelli birimde çalışan kişilerin onlar için hangi haklarının olduğunu nasıl yardımcı olunacakları sunulabilir. Ve öğrenci aslında bu bir lütuf değil de öğrencinin en doğal hakkı olduğu benimsetilmeli.” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

4.5.2. Bilgi Gereksinimi ve Hazırlık

Akademisyenlerden altısı (Eylül, Ersoy, Feridun, Hüseyin, Özgür ve Ömer) derse hazırlık aşamasında önceden ders materyallerini hazırladığını ve gerekli dökümanları öğrenciler ile paylaştığını belirtmiştir. Feridun Bey hazırlık aşamasını;

“Eğer sunumda düzenlenmesi gereken bir yer varsa, düzeltmem gereken bir yer varsa ya da ekleme yapmam gereken bir yer varsa bir sonraki günün sunusunu baştan sona bir gözden geçiririm. Eklemem gereken yerleri eklerim, düzenlemem gereken yerleri düzenlerim ve öğrencilere mutlaka mail atarım. Yani öğrencilerle paylaşırım sunularımı.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Sözleriyle paylaşmıştır. Özgür Bey ise hazırlık aşamasında benzer süreçlerden bahsetmiş ve dersini alan engelli öğrenciler için de ders öncesinde uyarlamalar yaptığını şu sözlerle dile getirmiştir; *“...gireceğim sınıfta özel gereksinimli öğrencinin olup olmadığını da göz önünde bulundurarak yani kullanacağım materyalleri işte alternatiflerini üretme, büyük puntoda veya benzeri durumları da göz önünde planlayarak derse yani o ön hazırlıklar derse giriyorum.”* (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Araştırmaya dâhil olan tüm akademisyen ve görme engelli öğrenciler öğretimsel uyarlamaların temelinde sağlıklı bir akademik iletişimin yattığını bildirmiş, birçok katılımcı uygun iletişimin tam katılımı destekleyen uyarlamalara temel oluşturduğunu ve olumlu etkisinden bahsetmiştir. Akademisyenlerden Oğuz Bey ders öncesinde, öğrencileriyle iletişime geçtiği deneyimini şu şekilde paylaşmıştır;

“Daha sonra derse başlamadan önce ben özellikle ilk dersimde yani ilk bir ve ikinci haftada özel gereksinimli olan bir öğrencim varsa ki genelde görme ve işitme oluyor. Görme engelli öğrencimin benimle ders sorumlusu ile ofis saatlerinde görüşmesini, engelli birimine başvuracağını, materyal eksiğinin olup olmadığını... Çünkü öğrenci de bazen bulamıyor pdf'ini word halini bulamıyor kitabın veya işte

derste önde oturması gerekiyor veya arkada oturması gerekiyor tamamen öğrencinin bireysel ihtiyacına göre istediğin yere oturabileceğini, sınıfında her herhangi bir arkadaşının olup olmadığını, ona yardımcı olabilecek birinin olup olmadığını soruyorum.” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Zeynep Hanım ise engelli öğrenci birimi olarak öğrenci kaydolar olmaz ona ulaştıklarını ve uyarlamalar için iletişim halinde olduklarını şu şekilde açıklamıştır;

“...kayıtlandıktan sonra zaten bundan önceki senelerde öğrenci bize gelmiyordu, bilmiyordu, gidiyordu, ben çağırıyordum. Ama şimdi engelli öğrenci birimine uğrayınız diye bir şey var not var. Yine de gelmeyen olabiliyor, ama ben muhakkak işi sağlama alıyorum öğrenciyi telefonla arıyorum bir kere...” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Zeynep Hanım birim olarak iletişimi güçlendirmek adına her fakültede koordinatör akademisyen görevlendirildiğini ve bu durumun akademisyenler ile birim arası iletişimi artırarak süreci verimli hale getirdiğini şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Ya dediğim gibi burada akademisyenlerle koordinasyonumuz çok iyi. Yani hani söylediğimiz her şeyi çok önemsiyorlar. Dolayısıyla söylediğimiz her şeyi alıyorlar. Her birimde bir engelli öğrenci birimi temsilcimiz danışman hocamız var. Onlarla irtibat halindeyiz” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Beste iletişim anlamında kendini rahat hissettiğini, danışman hocasının ona yardımcı olduğunu ve ihtiyaçlarını özgürce ifade edebildiğini şöyle paylaşmıştır;

“Zaten ders seçimlerinde hangi hocadan hangi dersi almam konusunda sürekli danışmanım yönlendiriyor ve hangi notu nasıl yapacağımı yani not konusunda en ufak bir sıkıntı olduğunda direkt gidip sorabiliyorum hocam şu şöyle mi bu böyle mi diye yardımcı oluyor yani.” (Beste ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Sevgi iletişim anlamında hocaların kendisine olumlu yaklaştıklarını şöyle açıklamıştır;

“Yani derslere girdikten sonra hocaların odasına gidip hocam benim böyle böyle bir durumum var nasıl yapabiliriz? Orta yolu bulalım biraz siz bana gelin biraz ben yapmaya uğraşmaya çalışayım dediğim zaman hocalarımın tepkileri gayet olumlu; Aa Sevgi tamam tabii ki neden olmasın gibi dönütler aldım. Hoştu yani.” (Sevgi ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerden onu (Eylül, Ersoy, Feridun, Hüseyin, Özgür, Ömer, Pelin, Zeynep, Yaşar ve Oğuz) ve öğrencilerden biri (Çağatay) engelli öğrencilerle çalışma hakkında bilgi sahibi olmanın önemini bildirmişlerdir. Akademisyenlerden beşi engelli öğrencilere ait bilgilerin ders kaydı sırasında kendilerine ulaştığını bildirmişlerdir. Yaşar Bey ders kaydı zamanında dersini alan engelli öğrencisi olduğunu üniversitenin otomasyon sisteminden öğrendiğini şu şekilde paylaşmıştır;

“Evet ders kaydı zamanında sizin sisteminizde bu dersi alacak öğrenciler diye yoklama listelerini çıkarmaya başladığınız anda ikon çıkar. Bu öğrencinin bedensel engeli vardır veya işte görme ama bizde tek ikon var ikonun üzerine tıkladığınız zaman ayrıntıyı gösterir ..... sistemi.” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Hüseyin Bey; *Bizim ders kaydı sürecinde oluyor ders kaydı sürecinde zaten bize bilgi geliyor görme engelli bir öğrenciniz var, bu öğrenciye yönelik varsa materyalleriniz bizim şey birimiz var... .. engelli öğrenci birimi. Oradan zaten bize bir bilgi geliyor.”* (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019). Akademisyenlerden Ersoy Bey bu durumun aksine engelli öğrenci bilgilerinin eğer öğrenci kendisi engelliliğini beyan ederse ulaşılması gereken bilgiler olduğunu *“Şöyle bak olaya, bir kere hiçbir öğrencinin engel durumu bize gelmez, gelmemeli de zaten. O kendi isterse...”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle açıklamıştır.

Akademisyenlerin sekizi (Ersoy, Feridun, Hüseyin, Özgür, Ömer, Pelin, Zeynep ve Oğuz) öğrencileri ders planlaması ve uyarlamalar konusunda bilgilendirdiklerini bildirmişlerdir. Feridun Bey; *“Bak ben dersleri bu şekilde işleyeceğim, senin daha iyi anlamın için nasıl bu dersi götürebiliriz? Sen nelere ihtiyaç duyuyorsun?”* (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019) diyerek öğrencileri süreç hakkında bilgilendirip onları dinlediğini belirtmiştir. Ersoy Bey’de benzer şekilde öğrencilerin kendisini durumlarını hakkında bilgilendirmesi gerektiğini izlençe formuna yazmış ve şöyle paylaşmıştır; *“Ders izlençe formunda şöyle bir ibare vardır bende. Derim ki herhangi bir engeliniz varsa, işte ders boşaltılmasında, mutlaka beni bulun. Syllabusta bu yazar mutlaka tamam? Yani beni bilgilendirin.”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Pelin Hanım ise görme engelli öğrencilerin engelli öğrenci birimi tarafından bilgilendirildiğini; *“Koordinatörlük onlarla toplantı yapıp onlara bütün haklarını bildiriyorlar.”* (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle açıklamıştır.

Sonuç olarak araştırmanın bu temadaki bulguları planlama ve hazırlık aşamalarının üniversitelere, fakültelere, engel türü ve derecesine, hatta akademisyenlere göre

farklılaşabildiği yönündedir. Ancak yine de birçok benzer uygulama bildirilmiştir. Feridun Bey süreci öğrenciler ile planladığını şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Öğrenciyle görüştükten sonra öğrencinin neye gereksinimi varsa, öğretimsel uyarlamaya mı gereksinimi var ya da ölçmede mi gereksinimi var ya da nasıl diyeyim sana hangi alanda neye gereksinim duyuyorsa öğrenci ile istişare ederek uyarlamaları yapıyorum. Tepeden inme değil öğrenciyle beraber karar veriyorum.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Ömer Bey ise üniversite bünyesindeki planlamaların görme engelli öğrenciler düşünülerek yapılması gerektiğini, bilgilendirmenin yeterli olmadığını, örnek uygulamalar olması gerektiği görüşünü paylaşmıştır;

“Planlama onları düşünerek planlama yok. Genel bir plan var. Yani burada görme engellilere yönelik öğretmenin yapacağı bir şey yazılı değil. Şahsen bunu söyleyeyim benim kendimde de değil. Çünkü bu programlar genellikle normal öğretim yapılan programa göre hazırlanıyor.” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Çağatay ise kendi üniversitelerinde öğrencilerin talebi doğrultusunda birtakım düzenlemelerin gerçekleştirildiğini ancak önceden herhangi bir planlama yapılmadığını şu şekilde aktarmıştır;

“Bizim üniversitemizde henüz herhangi bir planlama tarafına gidildiğini çok görmedim. Öğrenciler birebir ben de bunu yaptım dersi veren öğretim üyesine gidiyor işte orada diyor ki hocam benim böyle böyle şeylere ihtiyacım var işte ders öncesinde materyallerin tarafıma e-posta ile iletilmesi ya da işte .....birtakım notların işte çoğaltılarak aktarımında yardımcı olunması gibi şeyleri öğrenci birebir...” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

Eylül Hanım ise öğrencisi az gören olduğu için ayrıca bir planlama ihtiyacı hissetmediğini; *“ayrıca bir şey yapmıyorum. Dediğim gibi hani gereklilik duymuyorum bununla alakalı açığı. Çünkü Sefa zaten ilgili bir öğrenci olduğu için notla alakalı veya işte nasıl erişebileceği ile alakalı kaynak konusunda benimle sık sık görüşüyor.”* (Eylül Hanım ile görüşme, Haziran 2019) sözleriyle paylaşmıştır.

4.5.3. Ders Materyallerine Erişim

Araştırmanın bulguları sonucunda öğretimsel uyarlamalara ilişkin en dikkat çekici nokta ders materyallerine ve kaynaklara erişim olmuştur. Araştırmaya katılan görme engelli öğrencilerin tümü ders materyallerine ve kaynaklara ulaşmada güçlük çektiklerini bildirmişlerdir. Hasan bu deneyimini; *“Ya bizim için zor yani orada eğitim almak. Yani görme engelli için zor. Çünkü yeterli materyaller yok hani bize sağlanabilen.”* (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek paylaşmıştır. Mehmet ise kütüphanede kendisine uygun kaynak bulunmadığını şu sözleriyle ifade etmiştir; *“Ben kütüphanede uzun zaman durdum. Ama braille kitaptır falan rastlamadım.”* (Mehmet ile görüşme, Temmuz 2019). Aslı’da kütüphanelerinin görme engelli bireylere uygun olmadığını *“yani mesela ben kitap aramak istesem orada görme engellilere dair ya da benim okuyabileceğim kitaplar yok.”* (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019) şeklinde paylaşmıştır. Buse kaynaklara erişim için çok fazla çaba harcadığını ve gerekli materyallerin öğretim yılı öncesinde bildirilmesi gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Biz bununla uğraşmamalıyız. Bir de uğraşacaksak bile hani en azından mesela ben üçüncü sınıftayken yani şu anda dönem bitti, bittiğinde bir sonraki sınıfın hangi kitaplar gerekli ise en azından bunun bilgisinin bizde olması gerektiğini düşünüyorum” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019).

Buse erişilebilirlik açısından dijital kaynakların artırılması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir; *“...dijital ortamda kaynaklara ulaşmanın kolaylaşması gerektiğini düşünüyorum. Sadece bir üniversite bütün kitapları dijital ortama geçiremez illaki. Ama belki bütün üniversiteler bir ortamda entegre çalışıp hani hepsi bu alanda çalışırsa daha gelişir.”* (Buse ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden sekizi de (Ersoy, Feridun, Eylül, Özgür, Oğuz, Pelin, Zeynep ve Yaşar) görme engelli öğrencilerin kaynaklara ve ders içeriklerine ulaşmada güçlük çektiklerini bildirmişler ancak bireysel ve kurumsal anlamda çeşitli uygulamalarla bu konuda destek olmaya çalıştıklarını da ifade etmişlerdir. Ersoy Bey; *“Hala bence en büyük sorunu bir görmeyenin; ders kitapları ve benzeri şeylere erişim.”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek kaynaklara ulaşmanın zorluğuna dikkat çekmiştir. Ersoy Bey ders materyallerini elektronik ortamda öğrencilerle paylaştığını söylemiş, ancak elektronik ortamdaki kaynakların da yeterince erişilebilir olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir;

“Çok fazla figür grafik ve resimler üzerinden anlatılıyor konular. Hatta insanlar yazıya bakmıyor onlardan çekiyorlar. Yani elektronik materyaller yeterince

erişilebilir olmayan tarafları var. Resimlerin çok kullanılması var. Matematiksel materyaller neredeyse hiç erişilebilir değil.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Feridun Bey üniversitelerin kaynakları görme engelli öğrenciler için uyarlamaya başladığını ancak yine de erişilebilir bir içerik ortamının henüz oluşmadığını şöyle dile getirmiştir;

“Yani genel olarak düşündüğümüzde bilgiye erişmede belki sorun yaşıyor olabilirler. Ne bileyim işte kitaplara erişme vs. ama bunun yanında bizim üniversitemizde de birçok üniversite de artık buna dikkat ediyor işte, braille kitaplarla vs. ya da seslendirilmiş kitaplarla... ama bilgiye erişim bir sıkıntı oluşturabilir diye düşünüyorum.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Zeynep Hanım görme engelli öğrencisi ile birim koordinatörü olarak görüştüğünde ilk ihtiyacının kaynaklara ulaşmak olduğunu söylediğini ve nasıl erişim sağlayabileceğini anlattığını şu şekilde paylaşmıştır;

“Senin diyorum ilk ihtiyacın kaynak ihtiyacı bu kaynak ihtiyacını ben seni erişilebilirlik birimimize yönlendirip kitapların tespit edildiğinde sene başından veriyorsun orada pdf olarak geçiyor, taranıyor vs. uyarlanması yapılıyor düzenlemesi yapılıyor sonra sen bilgisayardan dinleyebiliyorsun diyorum.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Oğuz Bey engelli öğrenci birimi olarak ders içeriklerini görme engelli öğrencilere yönelik nasıl hazırladıkları şöyle ifade etmiştir;

“İşte derse başlama aşamasında biz öğrencilerimizle hangi kitapları kullanacağını bu kitapların PDF ya da word halini bulmaya çalışıyoruz engelli birimi olarak. Ve bulduktan sonra biz acaba bunu öğrenciye sorarak braille ki çok az üniversite de vardır bizim üniversitemizde braille kabartma yazısı çıkarabileceğimiz cihazımız var. Ve o kitabı işte öğrenci eğer braille istiyorsa braille çıkartılmış halini alıyoruz veya PDF halini veya word dosyası şeklinde öğrenciye en azından kitap kaynağı noktasında bu şekilde hazırlıyoruz.” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden ikisi (Eylül, Yaşar) ve öğrencilerden biri (Sefa) kaynaklara ulaşırken içeriklerin telif haklarının problem oluşturduğunu ve erişilebilir bir yükseköğretim ortamını

çelişkiye düşürdüğünü bildirmişlerdir. Eylül Hanım kitapların telif haklarının engel teşkil ettiğini şu ifadelerle paylaşmıştır;

“Yok hayır kitabın ses kaydını zaten yayınevinden alamazsınız, böyle bir şey mümkün değil. Kitabın pdf’ini de alamazsınız bu telif haklarını satın almak demek oluyor trilyonlar gerekir bunun için hele ki hukuk kitabı için çok büyük bedeller ödemek gerekir.” (Eylül Hanım ile görüşme, Haziran 2019).

Ancak bunun aksine Zeynep Hanım;

“Zaten 5648 sayılı kanunun ek 11 inci maddesine göre; Telif hakkı izin vesaire alınmadan görme engeli olan yani engeli olan kişinin okuyabilmesi için direkt dijital hale biz getirebiliyoruz zaten kitabı.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Diyerek kaynakların engelli öğrenciler için çoğaltılmasının telif hakları açısından paylaşılmadığı sürece hukuki bir yaptırım doğurmayacağını ifade etmiştir. Öğrencilerden Sefa ise telif hakkı yüzünden bazı kaynaklara ulaşamadığını ve danışmanıya konuşmasını şu sözlerle ifade etmiştir; *“Telif hakkı evet özellikle hukuk kitaplarında çok dikkat ediyorlar, bayağı problem oldu mail attık olumlu dönüş alamadık falan. Hani belirli önerebileceğim bir kitap yok olsa da zaten pdf i maalesef elde edemiyoruz falan dedi.”* (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

Bu konuyla ilgili olarak Yaşar Bey kimlik doğrulama sistemi ile çalışan bir veri tabanından kitaplara, kaynaklara erişim sağlanacak bir model önermiştir;

“...yani bunu T.C kimlik numarası ile girip online olarak mı verirler, PDF taşınabilir ya da kopyalanabilir halde değil ama online olarak dinleyebileceklerini sağlayacakları işte bir veri tabanı oluşturulabilir mesela. Buraya T.C. kimlik numarası ile girer, orada öğrencinin görme engelli olduğunu belirtilir, bu öğrenci buna göre o veri tabanına girer internetten o kitabı online olarak okur daha doğrusu dinler ve bu şekilde erişim sağlar.” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerin dokuzu (Eylül, Ersoy, Hüseyin, Özgür, Ömer, Pelin, Zeynep, Yaşar ve Oğuz) ve öğrencilerin yedisi (Aslı, Buse, Beste, Çağatay, Emir, Hasan ve Sefa) üniversitelerin görme engelli öğrencilere çeşitli şekillerde materyal desteğinde bulunduğunu bildirmişlerdir. Materyal erişimde engelli öğrenci birimlerinin aktif desteği de dikkat çeken bulgulardan

olmuştur. Örneğin Zeynep Hanım engelli öğrenci birimi olarak görme engelli öğrencilere doküman materyal desteklerini şu şekilde paylaşmıştır;

“Bizim sesli kitaplarımız var ya da istedikleri kitap diyelim ki yüksek lisans öğrencisi burada müfredatta olan kitapların çoğu taranmıştır hazır hale gelmiştir. Ama yani tabii bölümdeki öğrenci ben bu kitabı okuyacağım dediği anda zaten burada ya taranmış olarak vardır ya sesli kitap olarak vardır. Ama diyelim ki başka bir kitap getirdi o kitabı veriyor diyor ki ben bu kitabı okuyacağım diyor. Tamam diyor hemen o sıraya giriyor o da taranıyor ona veriyoruz.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Ersoy Bey’de kabartma yazıcılarla öğrencilerin materyal ihtiyaçlarını karşıladıklarını; *“Onun dışında derslerinde eğer braille kullanıyorsa şurada kocaman bir printerımız var. İsterse braille printer yani derslerindeki belli şeyleri kitapçıklarını diyelim kitaplar çok büyük çıkarabiliyoruz.”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle ifade etmiştir. Ayrıca üniversite bünyesinde kabartma grafik makinesi olduğunu ihtiyaç halinde onu da kullandıklarını ifade etmiştir; *“Bazı derslerde gereken doküman şeylerle ilgili gelirse figürler şurada bir piyaf cihazımız var, onlardan bunları çıktı alıp öğretmeni o çocukla onun incelemesini sağlıyoruz.”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Hüseyin Bey ise üç boyutlu yazıcıları görme engelli öğrencilerin materyal ihtiyaçlarını karşılamak için aktif olarak kullandıklarını hatta dünyadaki önemli yapılar ve tarihi eserlerin modellerini içeren müzeler oluşturduklarını söylemiştir. Hüseyin Bey; *“...Materyal ihtiyacı var öğrencinin hani konuları gözden geçiriyoruz. Onun modelini yapıp onun üç boyutlu yazıcıdan çıktısını alıp o derse hani başlangıçta hazırlık yapabiliyoruz.”* (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019) diyerek materyal desteklerini paylaşmıştır. Ayrıca üç boyutlu sergi çalışmalarını ise şu sözlerle açıklamıştır;

“Biz de ne yapmaya çalıştık biliyor musun? Bu müzelerdeki eserleri temaları aslında işte Mısır Uygarlığı, Yunan Uygarlığı neyse belirli temalar aralığında çocuklar madem British Museum’a gidemiyor oradaki eserleri görsünler tanısınlar en azından replikalarını, müze eğitimi ile birlikte o replikaların çıktılarını aldık böyle sergiler düzenledik.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Hüseyin Bey üç boyutlu materyal desteklerini üniversite genelindeki öğrencilere sağlamaya çalıştıklarını, sonrası için ise tüm üniversitelerin materyal ihtiyacını karşılayacak bir proje üzerinde çalıştıklarını da şu şekilde bildirmiştir;

“Biz şu anda sadece ne yapıyoruz kendi eğitim fakültesindeki öğrencilerin sorunlarını çözüyoruz. Bunu ilk kademedeki üniversitemizdeki görme engelli öğrencileri, Daha sonra da diğer üniversitelerdeki görme engelli öğrencilerin materyal ihtiyacını giderecek bir sistem ortaya koymaya çalışıyoruz.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Aslı kurumunun sağladığı doküman notaları içeren materyal desteğinin kendisi için ne kadar önemli olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Bu sene okul bana braille kitaplarımı verince, kendim okudum ve kendim çaldım. Bunun mutluluğunu da ayrı bir yaşadım. O kadar güzel bir şey ki kimsenin yardımını almadan bir şeyler başarmak. Ya küçücük bir parçaydı ama o ben benim en büyük parçam diyebilirim. Çünkü kimse yardım etmedi. Hepsini ben kendim okudum, kendim ezberledim, kendim çalıştım.” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Beste ise yazılı kaynaklarını Braille alfabeyle çevirebildiğini; “yani mesela normal çıktığı zaman götürüp onu Braille çevirebiliyorum. Yazıcı var.” (Beste ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek açıklamıştır. Buse ise yeterli materyal desteği alamadığını; “Materyal konusunda çok bir destek yok ve olması gerektiğini düşünüyorum. Hani bizim bunların peşinden koşmamamız gerekiyor. Bize bunların hazır bir şekilde bulunması gerektiğini düşünüyorum.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle bildirmiştir. Öğrencilerden Sefa ders materyallerinin kendisine ulaştırılmasında engelsiz birimin ve birim personelinin desteğinin büyük olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir; “Yani şöyle söyleyeyim geçen dönemden beri benim koordinatörüm engelsiz birim koordinatörümüz benim özellikle benim bölümle ilgili çok fazla uğraş verdi gerekli kitapların, notların sağlanması açısından...” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

Akademisyenlerin beşi (Ersoy, Eylül, Feridun, Oğuz ve Pelin) görme engelli öğrencilere ders kaynaklarının sesli kitap ve notlar şeklinde de sağlandığını belirtmiştir. Ersoy Bey; “Gerekirse her zaman değil, bazı kitapları, Türkçe kitapları sesli olarak okutuyoruz.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek sesli materyal desteği yaptıklarını söylemiştir. Feridun Bey’de benzer şekilde; “bir kere ders notu, sunu kesinlikle az gören öğrenciye biraz daha puntosu büyük ya da sesli, seslendirilmiş sunuyorum. Bunu yaptım mesela film izlettim filmi betimledim.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019) diyerek ders materyallerinin sesli veya büyük puntolu olarak öğrencilere ulaştırıldığını paylaşmıştır. Pelin Hanım ise sesli materyal içerik üretme aşamasında öğrencilerden destek aldığını şu sözlerle ifade etmiştir; “topluma hizmet uygulamalarında bizim merkez kütüphane içinde bir yirmi öğrenci tahsis ediyoruz.

İngilizce bildikleri için onlar da gidip İngilizce kitapları sesli okuyorlar.” (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerden dokuzu (Ersoy, Feridun, Hüseyin, Özgür, Ömer, Pelin, Zeynep, Yaşar ve Oğuz) ve öğrencilerden dördü (Aslı, Buse, Emir ve Mehmet) hocaların sınıf içerisinde de ders içeriğine erişilebilirliği kolaylaştırıcı birtakım önlemler ve düzenlemeler gerçekleştirdiğini bildirmişlerdir. Örneğin Oğuz Bey sınıf içerisinde görme engelli öğrencinin arkadaşlarından destek aldığını şöyle açıklamıştır; *“ben özellikle bu konuda işte öğrencinin en yakın arkadaşına özellikle vurguluyorum ki sen videoyu böyle açıklaya bilirsin. Böyle rica şekliyle oluyor ama ben buna çok özellikle dikkat ediyorum.”* (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Özgür Bey’de öğrencilerin ihtiyaçlarına göre sınıf içi düzenlemeler yaptığını şöyle dile getirmiştir;

“...en baştan öğrencinin engel durumunu da göz önünde bulundurarak mümkün olduğunca anlatacağım konuların içeriğini işte görsel materyalleri daha dokunulabilir ya da sesli materyal haline getirmeyi ya da işitme engelli öğrenci için işte görsel şeyleri pardon işitsel şeyleri daha çok görsel materyal kullanma. Sınıfta ne gibi uyarlamalar yapılabileceğini önceden düşünerek adımlar atılıyor.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Öğrencilerden Aslı hocasının yaptığı sınıf içi uyarlamaların ve tutumunun derse katılım anlamında kendisini olumlu etkilediğini şöyle bildirmiştir;

“Bir dersim var mesela müzik kültürü diye bir ders. Dünyanın çeşitli yerlerinden işte müzik kültürlerini işliyoruz. Bu tamamen videolu görsel bir şey. Ama hocam hiçbir zaman görsel olduğunu bana fark ettirmedi. Gerçekten hem sesi olsun hem anlatış tarzı olsun öyle dedi.” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden üçü (Eylül, Feridun ve Zeynep) ve öğrencilerden üçü (Buse, Hasan ve Sefa) sınıf içinde görme engelli öğrencilerin ses kaydı alabildiklerini bildirmişlerdir. Ancak bazı katılımcılar ses kaydı alınmasına izin vermeyen hocaların da bulunduğunu bildirmişlerdir. Örneğin Zeynep Hanım; *“Ondan sonra eğer ses kaydı istiyorsa bölümüyle konuşuyorum, hocasının iznini alıyoruz, isterse kayıtlarını alabiliyor kayda alabiliyor anlatılanları vesaire.”* (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek görme engelli öğrencilerin derslerde ses kaydı alabildiğini açıklamıştır. Eylül Hanım’da *“ki şöyle de bir şey var bütün derslerde ses kaydı alma hakkı var onun. Yani herhangi bir hocanın müsaade etmeme gibi bir durumu yok.”* (Eylül Hanım ile görüşme, Haziran 2019) sözleriyle ses kaydı almanın görme engelli

öğrencilerin hakkı olduğunu bildirmiştir. Ancak bu görüşlerin aksine öğrencilerden Hasan derslerde ses kaydına izin verilmeyebildiğini şu şekilde ifade etmiştir; “...derse gidiyorum bazen ses kayıt cihazı veya da telefondan ses kayıt yapmak istiyorum. Sıkıntı olabiliyor hocalar telefon açtırmıyor derslerde.” (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019). Buse ise bazı derslerde ses kaydı alabildiğini ancak bazı hocaların buna müsaade etmediğini şöyle deneyimlemiştir; “İşte dinliyorum, izin veren yani müsaade eden belli başlı birkaç hocamız var, Bunların dersinde ses kaydı alıyorum.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019). Sefa ise ses kaydı alırken problem yaşamadığını şöyle ifade etmiştir; “...mesela ders şöyle ben derste ses kaydı alıyorum aynı şekilde ses kaydının yanı sıra ve dikkatimi çok fazla veriyorum.” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

Akademisyenlerden altısı (Eylül, Ersoy, Ömer, Pelin, Zeynep ve Yaşar) ve öğrencilerden ikisi (Sefa ve Buse) kütüphanelerde görme engelli öğrencilere yönelik kapsayıcı düzenlemelerin yapıldığını aktarmışlardır. Örneğin Ersoy Bey; “Yani kütüphane ile anlaşmamız var. Kütüphanede mutlaka gittiğiniz zaman size bir asistan destek veriyor.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek kütüphanede bir yardımcı personelin olduğunu paylaşmıştır. Eylül Hanım kütüphanelerinin görme engelli öğrenciler için kendilerini geliştirdiğini şu sözlerle ifade etmiştir; “özellikle sırf Sefa için kütüphaneye bir program yüklendiğini biliyorum yakın zamanda. Çünkü dediğim gibi bir site vardı unuttum şimdi adını da sürekli değişiyor veri tabanlarımız, oradan kitaplara erişebilmesi için.” (Eylül Hanım ile görüşme, Haziran 2019). Öğrencilerden Buse kütüphanelerin erişilebilirliğinin ve dijital içeriklerinin artırılması gerektiğini şöyle ifade etmiştir;

“...şey kütüphanenin de mesela dijital ortamda da biraz daha genişletilmesi gerektiğini düşünüyorum. Mesela kaynak tarama dersi oluyor bu derste kütüphaneye gidip arkadaşlarımız tarama yapabiliyorlar. Ama biz bu konuda yine aynı şekilde kitapları başka yerden temin etmeye çalışıyoruz.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019).

4.5.4. Eğitimde Teknoloji Kullanımı

Öğretimsel uyarlamalara ilişkin öne çıkan bulgulardan birisi de eğitimde teknoloji kullanımı ve teknoloji destekli uyarlamalar olmuştur. Akademisyenlerin dokuzu (Eylül, Ersoy, Feridun, Hüseyin, Özgür, Ömer, Pelin, Zeynep ve Oğuz) kurumlarında teknoloji destekli uyarlamaların kullanıldığı yönünde fikir belirtmiştir. Hüseyin Bey farklı teknolojilerin eğitime uyarlanmasını içeren uygulamalarını şu sözlerle ifade etmiştir;

“Bunlardan biri de bu üç boyutlu yazdırma ya da tarama teknolojisi. Biz bunu bu sorunların çözümüne entegre etmeye çalışıyoruz. Bunu da hani burada başladık kendini kurumumuzda, diğer üniversitelere, Türkiye geneline artık yaymaya çalışıyoruz.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Oğuz Bey ise seslendirme programlarından görme engelli öğrencilerin eğitiminde yararlandıklarını; *“işte özellikle JAWS programının da olduğu o bilgisayarlar var engelli birimde öğrencilerimizin kullanabileceği.”* (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek açıklamıştır. Ömer Bey; *“Yukarıda bilgisayar ve printer, Goodwill programının yer aldığı bir cihaz alındı. Onlar ucuz şeyler değil. O yönde bir destek verildi fakültece.”* (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek tarama programlarını içeren bilgisayar ve kabartma yazıcılar ile teknolojik destek sağlandığını ifade etmiştir. Hüseyin Bey görme engelli öğrenciler için teknoloji desteğinin önemini şu sözleriyle vurgulamıştır;

“...Aslında teknoloji onların hayatlarını bir şekilde kolaylaştırıyor. Yani pek çok teknoloji var o teknolojilerin çeşitli şekillerde yollarının bulunarak entegre edilmesi gerekiyor. Bunlardan biri sadece bir örnek bu üç boyutlu modelleme yazdırma bunlardan sadece bir tanesi. Çünkü somut materyalleri rahat bir şekilde üretebiliyorsunuz kişiye özgü üretebiliyorsunuz.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Ancak öğrencilerden Emir kurumundan aldığı teknolojik desteklerin yetersiz olduğunu şöyle ifade etmiştir; *“Kütüphane desen görenleri ilgilendiriyor, bilgisayar desen görenleri ilgilendiriyor. Büyüteç programı yok bilgisayarında. Yani bilgisayarın özelliğinde olan bir program o da yok yani.”* (Emir ile görüşme, Ağustos 2019). Buse ise görme engelli öğrencilere yönelik donanımlı bilgisayarların okul içerisinde kullanılması gerektiğini şu şekilde paylaşmıştır; *“Öncelikle bence her bölümde işte engelli öğrencinin kullanabileceği internet bulunan ve ekran okuyucusu olan bir bilgisayarın bulunması gerektiğini düşünüyorum.”* (Buse ile görüşme, Temmuz 2019). Ersoy Bey eğitimde teknoloji ve elektronik materyal kullanımının artmasıyla görme engelli öğrencilerin daha üst eğitim basamaklarına ulaşabildiklerini söylemiş ve nedenini şu şekilde açıklamıştır; *“çünkü elektronik materyal arttı, elektronik materyal artınca da birilerine muhtaç kalmadı okumak için. Kendi kendine okuyabileceği hale geldi. Bu bir avantaj...”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden üçü (Feridun, Özgür ve Zeynep) ve öğrencilerden biri (Çağatay) görme engelli öğrencilerin bilişim okuryazarlığı niteliklerinin olması ve teknolojiyi

kullanabilmesinin yapılacak düzenlemeler açısından muhakkak gerekli olduğunu vurgulamıştır. Örneğin Özgür Bey teknolojiyi kullanamayan öğrencisine öğretimsel uyarlamalar yapmakta güçlük çektiğini şu sözlerle ifade etmiştir; “...teknoloji kullanmıyor, Braille bilmiyor. Bu sebepten dolayı bu öğrenciye uyarlama yapmakta aslında çok zorlanıyorum.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Feridun Bey’de benzer şekilde görme engelli öğrencisinin teknolojiyi kullanabilmesini uyarlamalar açısından önemli bulmuştur ve şöyle paylaşmıştır; “Seslendirme programı kullanabiliyor mu? Bu benim için kritik düzeyde önemli. Eğer bilmiyorsa öğretmeye çalışırım.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019). Öğrencilerden Çağatay’da teknoloji kullanan öğrencilerin daha rahat şekilde görme engelinin oluşturduğu dezavantajları yenebildiğini şu şekilde ifade etmiştir; “Bilişim okuryazarlığı olan görme engelliler için bu durum biraz daha rahat aşılabilecek bir şey. Bilgisayar kullanan, yardımcı teknoloji ile arası iyi olan. Ama bundan uzak olan görme engelliler için daha çok insan faktörü devreye giriyor.” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

4.5.5. Öğretim Süreci ve İşleyiş

Akademisyenlerden beşi (Eylül, Ersoy, Feridun, Hüseyin, Zeynep) öğretim yöntem ve tekniklerinde görme engelli öğrencilere yönelik uyarlamalar yaptıklarında olumlu sonuçlar aldıklarını bildirmişlerdir. Örneğin Hüseyin Bey;

“...bizim Sosyal Bilgiler dersinde soyut pek çok kavram vardır. Çocukların mesela ovayı, platoyu ne kadar anlatırsanız anlatın görselde gördüğü zaman ya da somut materyalde daha iyi anlıyorlar. Ya da tarihsel herhangi bir olguyu olayı daha somutlaştırmak istediğimiz zaman. Bunları yaparken üç boyutlu yazıcılardan yararlanıyorduk etkisini de gördük.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019)

diyerek öğretim materyallerindeki değişikliklerin olumlu etkisinden söz etmiştir. Zeynep Hanım ise görme engelli öğrencilere ders sırasında görenlerle aynı yöntemlerin kullanılamayacağını şöyle ifade etmiştir;

“...Siz büyük küçüğü 2 tane resimle, bir fare bir fil ile gösterirsiniz...” “...Ama görme engelli öğrenciye bunu yapamazsınız. O zaman büyükle küçüğün Türkçe anlamını vermek durumundasınız. Çünkü bizim için somut diye düşündüğümüz şeyler onlar için soyut olabiliyor.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerden sekizi olumlu sınıf ikliminin görme engelli öğrencilerde derse katılım, girişkenlik gibi pozitif etkilerinden bahsetmişlerdir. Örneğin Oğuz Bey ilk başlarda

çekingenlik gösteren bir öğrencisine karşı olumlu tutumunu onun derse katılımı üzerindeki etkisini şöyle deneyimlemiştir;

“Mesela görme engelliler veya engelliler hakkında konuştuğumda bir öğrencim ders arasında benimle konuştu. Dedim niye derste söylemedin bu çok önemliydi. Hocam hani böyle böyle şey anlatıyordunuz böyle hızlı aktif anlatıyordunuz ben sizi bölmek istemedim dedi. Dedim hiç önemli değil işte sen işaret verdiğinde ben bir şekilde sana söz hakkı verirdim dedim ve bir sonraki derste gerçekten bu öğrencim de derse katılım noktasında işte işaret verdiğinde ben o öğrencime cümlemi bitirir bitirmez genelde öğrencime söz hakkı verdim.” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Yaşar Bey ise olumlu sınıf iklimi ve kapsayıcı bir yükseköğrenim deneyiminin derse katılma etkisine şöyle bir örnek vermiştir;

“...benim öğrencilerimin mesela Aslı'nın birinci sınıftaki öğrencimin devamsızlığı sıfır. Düşünebiliyor musunuz çarşıdan çıkıp iki tane araç değiştirip buraya geliyor. Bu çocuğun burada bulunabilmesi için harcadığı çaba diğer öğrencilerimizin burada bulunabilmek için harcadığı çabanın en az elli katı olduğunu düşünüyorum.” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Öğrencilerden Emir ise kapsayıcı ve olumlu bir sınıf ikliminin ne kadar önemli olduğunu yaşadığı olumsuz tecrübeleriyle şu şekilde aktarmıştır;

“Hani derste surf devamsızlık için yani orada oturmak zorunda kalıyorum. Ben bunu dile de getiriyorum sadece benim orada oturmanın sebebi devamsızlık. Yani orada oturmayıp da ders çalışsam daha mantıklı. Devamsızlıktan kaldığım için de mecbur oraya gidip surf devamsızlık için imza atmak için bekliyorum. Başka yaptığım bir şey yok.” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019).

4.5.6. Ölçme Değerlendirme Süreci ve Uyarlamalar

Akademisyenlerin tümü ve öğrencilerin beşi (Aslı, Çağatay, Buse, Mehmet ve Sefa) öğretim sürecinde olduğu gibi ölçme değerlendirme sürecinde de görme engelli öğrencilere yönelik birtakım uyarlamalar yapıldığından söz etmişlerdir. Ancak bu uyarlamalar diğer uyarlamalarda olduğu gibi belirli bir standart dâhilinde olmayıp çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Eylül Hanım;

“Şimdi Sefa'nın sınavı ayrı oluyor. Aynı ortamda olmuyor. Ben normal sınavı yapıyorum, bir ek gözetmen eşliğinde Sefa'nın sınavını yapıyorlar. Okuyor hoca, o da o şekilde cevap veriyor. Yani birisi soruyu okuyor, o cevap veriyor, o cevapladığında kağıda döküyor bir hocamız. O şekilde hani ben de altına onaylıyorum hani böyle böyle şu sebepten dolayı ayrıyeten yapılmıştır diye.” (Eylül Hanım ile görüşme, Haziran 2019)

diyerek değerlendirme sürecinde okuyucu desteği sağladıklarını bildirmiştir. Feridun Bey ise öğrencinin isteği üzerine değerlendirme sürecinde teknolojiyen yararlandığını şu şekilde ifade etmiştir;

“...yazma kullanmak istemedi, yazılı yapıyoruz ya bizler. Dolayısıyla ben soruları flash belleğe attım, öğrenci bilgisayarını getirdi, onda o seslendirme programı var. Seslendirme programı flash belleği bilgisayara takarak kendisine okudu. Ve kendisine okuduktan sonra cevaplarını da yazdı verdi.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Ersoy Bey'de sınavları bilgisayar ortamında yaptığını şöyle dile getirmiştir; *“Bilgisayar ortamında sınav yaptığımız için de tabii orada görmeyen bir öğrencim yoktu ama olsaydı o da bilgisayarda kendi kendine sınavını alabilecekti.”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Özgür Bey değerlendirme sürecinde öğrenci ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yaptığını ve ek süre verdiğini şu şekilde paylaşmıştır; *“...öğrencinin ihtiyacına uygun şekilde işte bilgisayarla almak istiyorsa, ayrı bir odada almak istiyorsa, büyük yazıyla almak istiyorsa o tip düzenlemeler yapıyorum. Ek süre kesinlikle veriyorum.”* (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Feridun Bey'de az gören öğrenciler için punto büyüklüklerine dikkat ettiğini dile getirmiştir; *“Öğrencinin kaç puntoda okuduğunu değerlendirdim daha sonra da öğrenciye o puntoda diyelim ki normalde biz 12 punto okuruz ya öğrenci 18 punto civarında okuyordu 18 puntoda soruları bastırdım, öğrenciye verdim.”* (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019). Zeynep Hanım'da öğrenci ihtiyaçlarına göre destek sağladıklarını; *“...görme engelli öğrenciler dediğim gibi okuyucu ya da yazan birisini istiyorsa onu o şekilde veriyoruz. Bazı öğrencilerimiz kendi bilgisayarının üzerinde soruların word olarak verilip word olarak üzerinde de yazıp onun çıktısını alıp hocasına da verebiliyor.”* (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019) sözleriyle ifade etmiştir.

Öğrencilerden Buse ölçme değerlendirme konusunda gereken desteği aldığını şöyle ifade etmiştir;

“...genel işte sınavda mesela okuyucu yazıcı konusunda da daha çok özel eğitim biriminden destek sağlanıyor ama sağlanmadığında da ...araştırma görevlilerimiz bu işi üstleniyor. Bu konuda hiç sıkıntı yaşamadım bugüne kadar.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019).

Aslı'da kurumundan talepleri doğrultusunda sınav uyarlaması alabildiğini şu sözlerle paylaşmıştır; *“Sınav zamanlarımda geldiğinde gidiyorum araştırma görevlilerine ya da danışman hocama gidiyorum dilekçe yazıyoruz hangi derslerde okuyucu yazıcı istediğime dair. Onları onları da öyle hallediyoruz.”* (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019). Emir ise sınav uyarlamalarının kısmen gerçekleştirildiğini şöyle ifade etmiştir; *“Mesela son zamanlarda şunu yaptılar; Sınav kağıdını büyüttüler kısmen bazıları büyük olmuyor bazıları büyük oluyor.”* (Emir ile görüşme, Ağustos 2019). Hasan ise büyük puntolu sınav taleplerinin bile bazen karşılıksız kaldığını şu sözlerle aktarmıştır; *“Ya zaten aynı sınavı yapacak ama o puntoyu çıkartıp getirmiyor o şekilde.”* (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019). Öğrencilerden Çağatay ölçme değerlendirme uyarlamaları deneyimini şöyle ifade etmiştir;

“Ben de burada görme engelliler için özel bir uyarlama bir şey almadım Kendim talep ettim sadece İngilizce kursundaki şeyi sınavları kendi bilgisayarımdan aldım. Test ofisimiz sınavı bana da word olarak verdi mesela. Doldurdum hoca da o word üzerinden değerlendirdi. Benim eğitim öğretim hayatımda bak kaç senelik ilk kez böyle bir sınava girdim ben. Genelde hep okuyucuyla işaretçi ile giriyorduk sınavlara. (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

Çağatay okuyucu işaretleyici ile sınavlara girmektense bağımsız olarak yapılan ölçme değerlendirme uygulamalarının daha sağlıklı olduğu yönündeki görüşünü şöyle ifade etmiştir; *“Ya bunun tarifi mümkün değil hazzının. Kesinlikle bireysellik işte. Ben mesela sana bir şeyi kaç kere okutabilirim ki mesela. Mümkün değil insansın yani. Tamam elinden geldiğince gönüllü olarak kendini siper edebilirsin bu duruma ama bunun da bir sonu var insansın yani.”* (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019). Aslı hocasına durumunu belirtmesine rağmen sınavda uyarlama yapmadığını şöyle tecrübe etmiştir; *“Girdim hocam 40 soru vardı yani abartmıyorum 25-30 tanesi görseldi. Ben düşük aldım tabii”* (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden ikisi (Zeynep ve Ömer) ve öğrencilerden biri (Aslı) okuyucu- işaretleyici uygulamalarında zaman zaman aksaklıklar olabildiğini ve bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğini de ifade etmişlerdir. Örneğin Zeynep Hanım okuyucuların herhangi bir

eğitimden geçmediğini dolayısıyla muhtemel problemlerin yaşanabileceğini şöyle dile getirmiştir;

“...yine burada önemli olan kısım da okuyucu ve okuyucu kişinin eğitimi yani soruyu nasıl okuyacak? Dolayısıyla okuyucuların bir eğitimden geçiyor olması lazım. Yani biz bu sınav düzenlemelerini yapıyoruz, okuyucuyla herhangi bir sıkıntı yaşanmıyor Allah'tan falan ama ola ki böyle çok sıkıntılı sorular olabilir vesaire orada.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Ömer Bey ise zaman zaman sınavda görevlendirilen okuyucu-işaretleyicilerin yeterli desteği sağlayamadığını şöyle ifade etmiştir; *“Ya da onu görevlendirdiğiniz kişi ona yardımcı olamıyor bilgi sahibi olmadığı için.”* (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019). Benzer şekilde öğrencilerden Aslı sınav esnasında okuyucu-işaretleyici ile yaşadığı olumsuz durumu şu sözlerle paylaşmıştır;

“Bir de sınav zamanlarında bir sıkıntı yaşadım ben; onda da üniversite öğrencileri okuyordu. Başta oturtamamıştık öyle bayağı okuyucu aramıştık hatta Türkmen bir arkadaşım okumuştü çok iyi hatırlıyorum “bulunmamaktadır”ı okuyamadı “bulunmayacakmış arkadaşım” dedi bana böyle. Yani okuyamadı.” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

4.6. Yükseköğretimde Erişilebilirlik

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan altıncı tema “Yükseköğretimde Erişilebilirlik” olmuştur. Bu ana tema; “akademik erişilebilirlik”, “fiziksel erişilebilirlik”, “sosyal ve kültürel erişilebilirlik” ve “kariyer planlama süreci” olmak üzere dört alt tema barındırmaktadır. Tablo 12’de alt temalara ait sıklıklar belirtilmiştir.

Tablo 12. Yükseköğretimde Erişilebilirlik Teması ve Alt Temaları

Ana tema ve alt temalar	f	f
Yükseköğretimde Erişilebilirlik	Akademisyen	Öğrenci
Akademik Erişilebilirlik	6	5
Fiziksel Erişilebilirlik	7	6
Sosyal ve Kültürel Erişilebilirlik	9	7
Kariyer Planlama Süreci	10	5

4.6.1. Akademik Erişilebilirlik

Akademisyenlerden altısı (Ersoy, Hüseyin, Özgür, Ömer, Yaşar ve Zeynep) ve görme engelli öğrencilerin beşi (Aslı, Çağatay, Emir, Hasan, Sefa ve Sevgi) yükseköğretim kurumlarının akademik olarak yeterince erişilebilir olmadığı yönünde görüşlerini bildirmişlerdir. Örneğin Hüseyin Bey fiziksel erişilebilirliğin çözülmesinin daha kolay olduğunu ancak esas problemin akademik erişilebilirlik olduğunu şöyle dile getirmiştir; “*Onu her türlü yapıyorsunuz ama eğitsel erişilebilirlik eğitim ortamlarının güçlendirilmesi kuvvetlendirilmesi etkili hale getirilmesi orada yaşanan en büyük sıkıntı orada.*” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019). Özgür Bey’de görme engelli öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına erişimlerinde önemli güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmiş, üniversitelerin yeterince erişilebilir olmayan akademik ortamına şu şekilde vurgu yapmıştır; “*çok az kişi gelebiliyor, gelenler de bu sefer yine eğitim içeriklerine erişmede, daha da ötesi sosyal çevre üniversitenin sunduğu diğer imkânlardan faydalanma anlamında çok sıkıntı çekiyorlar.*” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019). Ömer Bey, yakın zamana kadar engelli öğrencilerin özel yetenek isteyen bölümlere alınmadıklarını dikkat çekmiş bu durumun, eğitime erişim anlamında önemli bir konu olduğunu belirtmiştir;

“...görme engelli veyahut diğer engelli öğrenciler geçmiş dönemlerde alınmıyordu. Hatta bazıları mahkemelik oldu, üniversitelerden bazılarını öğrenciler mahkemeye verdiler. Yetenekliyiz ama bize bu imkânı vermiyorlar diye çocuklar kurumları şikâyet etti ve kazandılar davalarını...” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Çağatay erişilebilirlik anlamında kişilerin hak ihlali yaptıklarına ne düzeyde bir yaptırımla karşılaşacakları ile ilgili sorunların olduğunu şu şekilde ifade etmiştir; “*...akademisyen ve idari personel insafına bırakılmış bir erişilebilirlik çalışmaları var yani bu üzücü bir şey. Benim gördüğüm sorun bu yegane sorun.*” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019). Sefa ise kanunda belirtilmesine karşın erişilebilirlik problemleri yüzünden görme engelli arkadaşlarının eğitim hayatlarını yarıda bıraktığını şu sözlerle ifade etmiştir;

“Yani mesela siz bir görme engelli olarak gittiğiniz okulda eğer yeterli erişilebilirliğe sahip değilseniz ve gerçekten zorlanıyorsanız ve bunu bizim kanunlarımızda hani bütün yükseköğretim kurumlarının şeylerinde ne derler ona yönetmeliklerinde olmasına rağmen bu şekilde yapıldığı zaman maalesef görme engellilerin ben içlerinde de şahit oldum maalesef okulu bırakanlar da oldu.” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

4.6.2. Fiziksel Erişilebilirlik

Akademisyenlerin yedisi (Eylül, Ersoy, Hüseyin, Oğuz Özgür, Pelin, Yaşar) ve öğrencilerin altısı (Aslı, Buse, Emir, Hasan, Mehmet, Sefa) fiziksel erişilebilirliğe yönelik düzenlemelerin kısmen akademik erişilebilirlikten daha iyi durumda olduğunu belirtmişler ancak fiziksel erişilebilirlik boyutunda da bazı eksiklikler olduğunu dile getirmişlerdir. Ersoy Bey; *“bir öğrencim fiziksel engelli üniversiteyi kazandı mesela bu sene Ali. Sonra şey yaptık hemen mesela rampa yapıldı. İki tane, yoktu mesela yemekhanenin oraya.”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek imkânlar dâhilinde gerekli fiziksel düzenlemelerin yapıldığını bildirmiştir. Pelin Hanım’da fakülte binasının fiziksel anlamda görme engelliler için erişilebilir olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir; *“Örneğin bu bina ödüllü bir bina dikkat ettiyseniz özellikle görme engelliler için bu bina ödüllü yani.”* (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019). Özgür Bey’de; *“bütün sınıflarımız tekerlekli sandalye kullanımına erişilebilir şekilde düzenlenmiş.”* (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek fiziksel erişilebilirlik anlamında iyi durumda olduklarını belirtmiştir. Öğrencilerden Aslı fiziksel erişilebilirlik anlamında da bir görme engelli olarak zorlandığı noktalar olduğunu şu sözlerle paylaşmıştır;

“...erişilebilirliği çok şey değil yani. İyi değil. Belli yerlerde var ama belli yerlerde yok. Mesela ben yemekhaneye gidebilmek için arkadaşlarımla gidiyordum yolları öğreniyordum, ya da yemekhaneye gittiğimde hiç yani körcül değil. Ya da hadi ben arkadaşlarımdan yardım alıp geçiyorum diğer engelli bedensel engelliler için bir yer değil yani erişilebilir bir yemekhanesi yok.” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Hasan’da benzer şekilde fiziksel anlamda erişilebilir olmayan fakülte binalarına şöyle örnek vermiştir; *“sadece görme engelliler değil yani bedensel de adam tekerlekli sandalyede geliyor 3. katta dersi var binada asansör yok. Şimdi nasıl çıkacak 3. kata? Çıkamayacak veya da okula küsecek kaydını sildirip gidecek yani.”* (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019). Sefa ise fiziksel erişilebilirlik anlamında engelli öğrenci biriminin engelli öğrencilere desteğini şöyle örneklendirmiştir;

“Yani şöyle bir örnek verebilirim mesela bizim şey vardı ortopedik engelli bir arkadaşımız vardı yani onun için mesela onun yukarı çıkması aşağı inmesi çok zor oluyordu. Bizim engelsiz birimin atılımları sayesinde asansör yapıldı mesela bizim okul çok engebeldir merdivenlerle dolu.” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

4.6.3. Sosyal ve Kültürel Erişilebilirlik

Akademisyenlerin dokuzu (Eylül, Ersoy, Feridun Hüseyin, Oğuz, Ömer, Özgür, Pelin, Yaşar) ve öğrencilerin yedisi (Aslı, Buse, Beste, Çağatay, Mehmet, Sefa ve Sevgi) yükseköğretim kurumlarının görme engelli bireylerin topluma tam ve etkin katılımlarını artırdıklarını ve sosyokültürel etkileşim anlamında önemli fırsatlar sağladığını bildirmişlerdir. Dolayısıyla sosyal ve kültürel bağlamda üniversitelerin erişilebilir olmasını kritik düzeyde önemli bulmuşlardır. Akademisyenlerden Ömer Bey üniversite yaşamının görme engelli bireyleri hayata yakınlaştırdığını şöyle açıklamıştır; *“Dolayısıyla görme engelliler açısından baktığımız zaman üniversite okumak onlar için yaşama bir adım daha yaklaşmak mı diyelim yaşamı hissederek yani okuyarak öğrenerek sürdürme istekleri var.”* (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019). Feridun Bey’de sosyal anlamda daha kapsayıcı bir üniversite ortamının gerekliliğini şu sözlerle ifade etmiştir; *“Engelli öğrenciler açısından düşünürsek, bu öğrenciler hayatta birçok dezavantajla karşılaşabiliyorlar sosyal yaşamda vs. bu öğrencilere kendini gerçekleştirme fırsatını verebilmemiz, üniversite açısından kritik düzeyde önemli.”* (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019). Hüseyin Bey’de yükseköğretim kurumlarının sosyal yaşama katkısını şöyle izah etmiştir; *“Aynı zamanda mesleği edindirirken de sosyal kültürel veya farklı yönlerden gelişimini sağlayarak topluma katılımını sağlamaya çalışıyor yükseköğretim kurumları.”* (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Aslı’da üniversitelerin görme engelli öğrencilerin sosyalleşmesine katkı sağladığını şöyle ifade etmiştir; *“...görme engelliler için şöyle anlatayım size birincisi evden bir çıkıyor bir sosyalleşiyor, bir çevresi oluyor”* (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019). Aslı kurumunun sosyal katılımını artırdığı ile ilgili; *“şimdi sosyal katılım anlamında evet çünkü niye ülkenin farklı yerlerinden insanlar geliyor çeşitli şeyler öğrendim şahsen.”* (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019). Beste ise üniversite ortamının sosyal etkileşimlere fırsat sağladığını şu sözlerle açıklamıştır; *“...hani artık kendi görme engelli ortamımızdan çıkıp lisede ve üniversitede normal insanlar hani gören insanların ortamına girince daha bir sosyalleşiyoruz hani daha farklı şeyler öğreniyoruz.”* (Beste ile görüşme, Ağustos 2019). Mehmet kendisi için sosyal anlamda farklı bir deneyim olan yükseköğretim yaşamını şöyle açıklamıştır; *“Tabii ki üniversite güzel ortam yeni insanlarla tanışyorsun yeni arkadaşlar ediliyorsun, aileden uzakta kendini yaşayabileceğin hani kendi başına hareket edebileceğin yani kendi başınasın o ortamda.”* (Mehmet ile görüşme, Temmuz 2019). Sefa’da üniversitelerin olumlu sosyal ikliminden bahsetmiş, ancak bu sosyalleşmenin kurum tarafından desteklenmesi gerektiğini de eklemiştir;

“Evet, çok farklı bir deneyim, bu gerçekten özel gereksinime ihtiyaç duyan insanların bu konuda gerek sosyal aktivitelerden gerekse akademik anlamda geri kalmaması bu çok önemli. O yüzden üniversite gerçekten çok önemli her gencimiz açısından ama dediğim gibi özel gereksinimli olan insanların da bir şekilde buna adapte edilmesi gerekiyor.” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Sevgi, engelli öğrenci biriminin sosyal anlamda çeşitli etkinlikler düzenlediğini şöyle dile getirmiştir; *“Çeşitli çalışmaları var ancak ben bunlara katılamıyorum. Yani bir kaynaşma yemeği oluyor ondan sonra tanışma kokteylleri falan oluyor. Çeşitli geziler organizasyonlar oluyor.”* (Sevgi ile görüşme, Ağustos 2019). Aslı’da benzer aktiviteler gerçekleştirildiğini; *“kendi okulunda sosyal olarak zaten hemen hemen yaklaşık her ay olsun iki ayda bir olsun konsere çıkıyoruz bu çok güzel bir sosyal şey aktivite.”* ve *“kulübümüz gezi düzenliyor oraya gidiyoruz, yani müsabakalarda farklı şehirlere gidiyoruz ama gezip geliyoruz.”* (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle açıklamıştır. Akademisyenlerden Ömer Bey bireysel anlamda görme engelli öğrencileri sosyal açıdan da desteklediğini şöyle ifade etmiştir; *“Ben birçok kez onları konsere götürdüm. Aldım koluma taktım bu konserler var gelmek istiyor musunuz? Çok mutlu oluyorlar.”* (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019). Öğrencilerden Mehmet yeterli düzeyde sosyal ve fiziki etkinlik düzenlenmediğini şöyle söylemiştir; *“Görme engelli spor branşları çok düzenlenmiyor. Belki spor branşları düzenlenebilir.”* (Mehmet ile görüşme, Temmuz 2019). Benzer şekilde Emir’de *“...spor alanında faaliyet düzenliyorlar, okullar takım kuruyor. Görenlere yönelik var görmeyenlere yönelik ben bir şey görmedim yani.”* (Emir ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek sportif faaliyetlerden görme engelli öğrencilerin katılmadığından yakınmış, mahrum kaldığını paylaşmıştır.

Akademisyenlerin yedisi ve öğrencilerin dördü sosyal ve kültürel anlamda erişilebilir bir yükseköğrenim hayatı için görme engelli öğrencilerin bağımsız yaşam becerilerini kazanmış olması gerektiği görüşünü paylaşmışlardır. Benzer şekilde katılımcılar yükseköğretim kurumlarının sosyalleşmeye fırsat tanıdığı gibi bağımsız yaşamı destekleyici artıları olduğunu da ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bağımsız yaşam becerileri ve sosyal beceriler arasında karşılıklı bir ilişki araştırmanın bulgularından olmuştur. Ersoy Bey, bağımsız yaşam becerileri kazanamamış bir öğrencinin sosyal yaşamda dezavantajlı duruma düştüğünü şöyle ifade etmiştir;

“Bastonu şöyle düşün, bir tek baston gibi düşünme, odasında çayını doldurabiliyor mu? Çamaşırını yıkayabiliyor mu? Tamam mı? Yalnız kaldığında yemeğini kendi başına yiyebiliyor mu? Yemekhaneye gidebiliyor mu? Bak bunlar önemli yani bağımsız yaşam dediğimiz şeyler anlatabiliyor muyum? Bunlar küçük ama o sosyalleşme için önemli.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Feridun Bey’de bağımsız hareket becerilerinin kazanılmasının üniversite yaşamı için gerekli olduğunu şöyle ifade etmiştir;

“...ekstradan şunu belirtebilirim bağımsız hareketlerini çok daha fazla geliştirmeleri gereken bir yer. Çünkü lise gibi küçük yani küçük dediğim tek bir bina değil, ilkokul gibi değil, kocaman bir fakülte düşünsene derse giriyorsunuz dersten sonra yemekhaneye gitmeniz gerekiyor, yemekhaneye gitmek için birkaç bina geçmeniz gerekiyor.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Sefa ise bir kafede unuttuğu çantasını almaları için arkadaşlarından rica ettiğini ancak arkadaşlarının ona bağımsız şekilde kendisinin alabileceğini göstermek için destek olduklarını şöyle paylaşmıştır; *“sen git getir dediler, tamam dedim madem öyle. Neyse gittim geldim falan aldım geldim. Biz dedi işte senden bunu bekliyoruz dediler. Sen yapabilirsin aslında ama kendini geri tutuyorsun”* (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Aslı, Özel Eğitim Bölümümü hocalarının bağımsız yaşam becerilerine katkı sağladığını şöyle dile getirmiştir;

“Şimdi ben gözlerimi sonradan kaybettiğim için Braille yazıyı bilmiyordum yani biliyordum ama çok iyi bilmiyordum ve Braille notaları da bilmiyordum. Oraya gittiğimde özel eğitimdeki hocam direkt biz şeye başladık hemen Türkçe Braille okumaya başladık... ...baston eğitim bazı yerleri yanlış kullandığım için bastonu nasıl kullanacağımı da gösterdiler özel eğitim bölümünde...” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Feridun Bey’de bu konuda özel eğitim bölümü olarak görme engelli öğrencilere destek olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir; *“mesela bağımsız hareket konusunda eğitim verdim görme engelli öğrencilere ve üniversite yönetimi de bunu destekledi.”* (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

4.6.4. Kariyer Planlama Süreci

Akademisyenlerin tümü (Eylül, Ersoy, Feridun, Hüseyin, Özgür, Ömer, Pelin, Zeynep, Yaşar ve Oğuz) ve öğrencilerin beşi (Çağatay, Emir, Hasan, Mehmet ve Sefa) yükseköğretim kurumlarını görme engelli öğrencilerin kendini gerçekleştirme, meslek edindirme ve kariyer planlama açısından önemli bir basamak olarak görmektedirler. Akademisyenlerden Ersoy Bey öğrencinin kendini tanıması açısından üniversitenin rolünü; *“yani yaşadığı ortama göre kendisini tanıması kimlik geliştirmesi gibi alanlarda bence çok önemli bir rolü var.”* (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019) diyerek açıklamıştır. Feridun Bey yükseköğretim kurumlarının engelli öğrencilere kendini gerçekleştirme için fırsatlar vermesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir;

“Engelli öğrenciler açısından düşünürsek, bu öğrenciler hayatta birçok dezavantajla karşılaşabiliyorlar sosyal yaşamda vs. bu öğrencilere kendini gerçekleştirme fırsatını verebilmemiz, üniversite açısından kritik düzeyde önemli. Çünkü burası lise değil, ortaokul değil ilkokul değil, farklı bir yer yani” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Hüseyin Bey’de yükseköğretim kurumlarının hem kariyer hem de kendini geliştirme açısından çeşitli önemleri olduğunu şu şekilde vurgulamıştır; *“Bir meslek aslında edindirmek Aynı zamanda mesleği edindirirken de sosyal kültürel veya farklı yönlerden gelişimini sağlayarak topluma katılımını sağlamaya çalışıyor yükseköğretim kurumları.”* (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019). Özgür Bey yükseköğretim kurumlarının özellikle meslek edindirme anlamında görme engelli öğrenciler için kritik düzeyde önemli olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Çok rahatlıkla okula doğru dürüst gitmeyen bir insan bile engeli yoksa ya da görme engelinin dışında bir engeli varsa farklı işler yapabiliyor. Ama klasik iş hayatına düşündüğümüz zaman görme engellilerin bence mecburiyet seviyesinde neredeyse. Tabii ki farklı durumlar söz konusu. Ama kesinlikle eğitim almaları gerekiyor özellikle üniversite eğitim almaları gerekiyor.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Öğrencilerden Çağatay’da benzer şekilde görme engelli bireylerin kariyer planlamaları ve hedefleri açısından üniversite eğitimine katılımlarını önemli bulmuştur;

“Zaten kısıtlanmaya gidilmiş bir süreç var yani görme engellilerde farklı engel grupları da bir şekilde şeylere doğru itiliyor yani belirli mesleklerle belirli iş kollarıyla sınırlanmak gibi noktalara itiliyor. Üniversite biraz daha bunu ortadan kaldıracak farklı bilim dallarını şey yapma görme ve o konularda eğitim alma fırsatı veriyor görme engellilere...” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

Hasan’da görme engelli bireylerin mesleki açıdan muhakkak yükseköğretim kurumuna dâhil olması gerektiğini şöyle açıklamıştır;

“Ya tabii normal bireylerin yanı sıra görme engelliler için çok daha önemli çünkü görme engelli normal bir birey liseyi bitirdikten sonra normal işlerde çalışabiliyor, ya da mesela garsonluk yapabiliyor veya da başka işler yapabiliyor. Görme engelli, bir mesleği yoksa zaten bir engeli var zaten hayatta çok zorlanıyor e bir de mesleği yoksa dışarıda serbest işlerle uğraşamayacağına göre yani mecbur üniversite okuması gerektiğini düşünüyorum.” (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Emir, uygun ve kapsayıcı bir üniversite ortamında gerçekten başarılı olabileceğini düşündüğünü ve gören bireyler gibi istihdama katkı sağlamak istediğini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Görme engellilerde normal işte görenler gibi işte ekonomiye katkıda bulunmak onlar da işgücünde rol oynamak aktif rol oynamak istiyor. Hani yani ben yüzde on görüyorum. Görmem yüzde on oluyor. Hani normal bir görenin imkân verildiği takdirde yapamayacağınız bir iş yok. Okuma olsun hani başka şeyler olsun.” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019).

4.7. İş Birliği ve Destek

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan yedinci tema “İş Birliği ve Destek” olmuştur. Bu ana tema altında; “iş birliği ve roller” ile “destek türleri ve belirleyici faktörler” olmak üzere iki alt tema belirlenmiştir. Tablo 13’ de alt temalara ilişkin sıklıklar paylaşılmıştır.

Tablo 13. İş Birliği ve Destek Teması ve Alt Temalar

Ana tema ve alt temalar	f	f
7.İş birliği ve Destek	Akademisyen	Öğrenci
İş birliği ve Roller	7	4
Destek Türleri ve Belirleyici Faktörler	10	7
Toplam	14	11

4.7.1. İş Birliği ve Roller

Akademisyenlerden yedisi (Ersoy, Feridun, Hüseyin, Oğuz, Özgür, Pelin, Zeynep.) kapsayıcı ve tam katılımı destekleyici öğretimsel uyarlamaların uygulanabilmesi için üniversite içerisindeki birimlerin iş birliği içinde çalışması gerektiğini bildirmişlerdir. Eşgüdüm ve iş birliği kavramları araştırma bulgularında önemli bir yer edinmektedir. Ersoy Bey engelli öğrenci birimlerinin tek başına bu konuda yetersiz kalabileceğini; muhakkak üniversite içerisinde iş birliği ve eşgüdümün sağlanması gerektiğini şöyle açıklamıştır;

“...engelli birimi tek başına hiçbir şeydir. Üniversite içinde eşgüdüm sağlanmak zorunda. Zaman zaman toplanarak, belli komisyonlar, genel sekreterlik, fakülteler, bölümler, bunların bir araya geldiği belirli şeyler olması lazım. Bunların bir arada olduğu eşgüdümün mutlaka sağlanması lazım.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Oğuz Bey, üniversitelerinde engelli öğrenci birimi ve özel eğitim bölümünün koordineli bir şekilde çalıştığını, birimlerde özel eğitim bölümünden insanlara daha çok yer verilmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir;

“Şimdi şöyle açıkçası bizim üniversitemizde engelli birim özel eğitim bölümü ile birlikte çalışıyor. Bu da aslında ülke genelinde engelli biriminde özel eğitim mezunu kişilerin sayısı az olduğu için engelli birimde de aslında çalışması gerekirken maalesef tam da alanı ile alakalı kişiler çalışmıyor...” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Pelin Hanım özellikle ölçme değerlendirme sürecinde kurumlarının uzaktan eğitim birimi ile engelli öğrenci biriminin iş birliği içinde çalıştığını şöyle ifade etmiştir;

“Evet UZEM birimi, UZEM’le engelli birimi çok güzel koordineli çalışarak yapıyorlar çok destekçiler gerçekten. Ben onlara hatırlatıyorum dilekçe yazıyorum işte hani böyle bir öğrenci var işte şu günkü sınav için bayağı 1-2 ay önceden ama. Şu günkü sınavın işte ona uygun olması için falan diye İngilizce öğretmenliğinde. Aramızda böyle resmi yazışmalar geçiyor ve onu o şekilde yapıyoruz.” (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerin dördü (Oğuz, Özgür, Pelin, Yaşar) ve öğrencilerin biri (Buse) özel eğitim bölümlerinin öğretimsel uyarlamalar konusunda aktif olarak rol aldığını ve bu konuda hocalara ve öğrencilere destek verdiğini ifade etmiştir. Oğuz Bey bu durumu; *“Özel eğitim*

bölümü olarak arkadaşlar özel gereksinimli öğrencilerin buradan mezun olabilmesi için gerekli şartları oluşturmada çok gönüllü davranıyorlar” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019) cümlesiyle ifade etmiştir. Oğuz Bey engelli öğrenci birimlerinde özel eğitim bölümünden uzmanların daha fazla yer alması gerektiğini öğretimsel uyarlamalar ve iş birliği açısından şöyle değerlendirmiştir;

“Ama bu konuda destek alırsa engelli öğrenci birimleri uzmanlarla çalışırsa özel eğitimciler ile çalışırsa, bu konuda işte uzman kadroları çıkarsa engelli birimlere özel eğitim ile alakalı. Ne kadar fazla uzman çalışırsa ve bu konuda akademisyenlere ve idari personele destek verebilir.” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Yaşar Bey’de özel eğitim bölümünün erişilebilirlik anlamındaki verdiği desteklerini şu sözleriyle açıklamıştır;

“...ama bizim üniversitemiz açısından biz epey bir yol aldığımızı düşünüyorum. Özellikle bizim özel eğitim bölümündeki arkadaşların bireysel çabasıyla oluyor bu işler ve bunu rektörlük de destekliyor ama o arkadaşlar bir şey yapmak için sürekli çabalıyorlar. Sürekli bir proje ile gidiyorlar” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Özgür Bey görev tanımlarının dışına çıkıp özel eğitim bölümü olarak kendi istekleriyle engelli öğrenci birimine destek verdiklerini; *“Ama genel olarak hani engellilik birimi maalesef biz, oranın personeli yetersiz olduğu için biz oranın personeliymiş gibi hareket ediyoruz...” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019) bu sözlerle dile getirmiştir. Öğrencilerden Buse’de özel eğitim bölümünden zaman zaman destek aldığını; “Hani uygun bir zamanda özel eğitim birimine gidersem onlar da ellerinden geldiği kadar destekliyorlar” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle açıklamıştır.*

Akademisyenlerden ikisi (Hüseyin ve Zeynep) ve öğrencilerden biri (Hasan) görme engelli bireylerin eğitim-öğretim anlamında desteklenmesi için üniversite bünyesinde özel birimlerin kurulabileceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Hüseyin Bey bu konudaki çalışmalarını şöyle ifade etmiştir;

“Mesela biz burada yaptığımız işlerden biri üniversite bize buna çok fazla destek oluyor. Görme engelliler için bir birim oluşturarak yani bunun altyapısını hazırlıyoruz. Tüm üniversitelerdeki görme engelli öğrencilerin materyal

gereksinimini gidermeye yönelik. Onlardan talep alıp o talebi olabildiğince hızlı bir şekilde materyale dönüştürüp ona gönderip o materyali kullanmasını sağlayacak belki YÖK ile birlikte iş birliği içerisinde.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Zeynep Hanım’da erişilebilirlik biriminin tüm üniversitelerin ihtiyacı olduğu bir birim olduğunu şöyle ifade etmiştir;

“bir kere her şeyden önce sadece kendi üniversitem için değil bütün üniversiteler için geçerli; her üniversitenin erişilebilirlik biriminin olması lazım kütüphanelerin içerisinde çünkü; görme engelli öğrenci için kaynak sorun. Kaynağını alıp direkt bilgisayarının içerisine girmesini istiyor ve vakit kaybetmemesi lazım. Değil mi eğitimden geri kalmaması için?” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Hasan yalnızca görme engelli öğrenciler için ayrı bir birim oluşturulabileceğini şu sözlerle dile getirmiştir;

“Fakültelerde veya da üniversitenin genelinde bir birim kurulabilir. Engelli birimi kuruluyor bazı üniversitelerde engelli birimi var ama şimdi görmenin sıkıntıları bambaşka, bedenselin sıkıntıları bambaşka. Tamamen ayrı bir görme engelliler birimi kurulması lazım.” (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019).

4.7.2. Destek Türleri ve Belirleyici Faktörler

Araştırmanın bulguları sonucunda görme engelli öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamalar konusunda dört çeşit destek türü tespit edilmiştir. Bunlar; akademisyen desteği, akran desteği, yönetim desteği ve asistan desteğidir. Akademisyenlerin sekizi (Eylül, Hüseyin, Özgür, Ömer, Pelin, Zeynep, Yaşar ve Oğuz) ve öğrencilerin üçü (Aslı, Sefa ve Sevgi) bireysel anlamda akademisyenlerin görme engelli öğrencilere destek olduklarını paylaşmışlardır. Eylül Hanım öğrencisine destek olmaya çalıştığını şöyle ifade etmiştir;

“...mesela okulumuzun bazı veri tabanları var ben onlarla alakalı yönlendirdim onu. Erişebiliyor ve hani ses kaydından dinleyebildiği için kulaklıkla, kütüphanemize de yüklendi böyle şeyler. Onları kullanabiliyor hani o anlamda kaynakları nerden yararlandığını, nerden kullanabileceği anlamında yönlendiriyorum.” (Eylül Hanım ile görüşme, Haziran 2019).

Hüseyin Bey kurumundaki akademisyenlerin görme engelli öğrencilere destek olmaya çalıştıklarını; “Eğitim sürecinde genellikle buradaki hocalar destek olmaya çalışıyor. Hani bu konuda gayretli istekliler.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019) diyerek ifade etmiştir. Öğrencilerden Sefa akademisyen desteğinin kendisi için ne kadar önemli olduğunu o destek olmasa okulunu yarıda bırakabileceğini; “...ve bu yolda özellikle en başta Fatma hocam ve sonra da danışman hocam çok yardımcı olmuşlardı. Onlar olmasaydı muhtemelen ben devam etmezdim, edemezdim yani öyle söyleyeyim.” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019) sözleriyle ifade etmiştir (**Burada birim koordinatörü ismi yer aldığı için etik açıdan Fatma kod adı kullanılmıştır**)

Akademisyenlerden biri (Feridun) ve öğrencilerin dördü (Buse, Beste, Çağatay ve Emir) ise kurumlarındaki akademisyenlerin yeterli desteği sağlamadığı görüşünde olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin Feridun Bey gerekli yönetim desteğinin olmasına karşın, uygulamaların akademisyenler tarafından tam olarak yapılamadığını şu sözlerle ifade etmiştir;

“yönetim, rektörlük makamı dekanlık makamı çok destek oluyor, yapılması gerekenleri söylüyor ama bizlerin yani ben mesela bir öğretim elemanı olarak bunların ne kadarını uyguluyorum? Hani bireysel olarak ben uyguluyorum da genel olarak öğretim elemanı hocalarımız ne kadarını uyguluyor?” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Buse, gerekli kaynaklara ulaşamadığında hocalarından destek almak istediğini ancak hocalarının kendisine destek olamadığını şöyle paylaşmıştır; “yani yok diyorlar genelde. Öyle kalıyor o yani bulma yönünde çok bir çaba yok. Ya da yol gösterme şunu şöyle yapabilirsin, böyle yapabilirsin gibi bir yönlendirme yok.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019). Beste’de hocalarından destek anlamında olumsuz tepkiler aldığını; “Nadiren de olsa hani bazı hocalar sıkıntı yaratabiliyor, hani benim daha fazla işim var hani bu tür şeylerle uğraşmayacağım gibi tepkilerde alabiliyorum bazen.” (Beste ile görüşme, Ağustos 2019) diyerek ifade etmiştir.

Akademisyenlerden altısı (Eylül, Feridun, Oğuz, Pelin, Yaşar ve Zeynep) ve öğrencilerden üçü (Aslı, Sefa ve Sevgi) akranlarının görme engelli öğrencilere akademik ve sosyal anlamda destek olmaya çalıştıklarını bildirmişlerdir. Pelin Hanım görme engelli öğrencisinin sınıfından gönüllü bir öğrenci seçtiğini ve çeşitli konularda yardımcı olmasını istediğini şöyle ifade etmiştir; “o Samet ile beraber hani rica ediyorum işte Cansu diyorum sen yardımcı olur musun Samet’e falan...” (Pelin Hanım ile görüşme, Ağustos 2019). Eylül

Hanım'da; *“Arkadaşları da yardımcı oluyor not konusunda zaten.”* (Eylül Hanım ile görüşme, Haziran 2019) diyerek ders notlarına ulaşmada akranlarının desteğine dikkat çekmiştir. Öğrencilerden Aslı akranlarından aldığı sosyal desteği şu ifadelerle paylaşmıştır;

“Ama geldim hiç hiç kendimi engelli gibi hissetmedim onların yanında. Hadi Aslı gidelim. Nereye gidelim, işte hadi biz kafeye gidiyoruz sen de gel. Gelir misin? yok. Koluma girip götürüyorlar mesela. Benim hiç öyle arkadaşlarım olmamıştı normallerde hani görenlerde.” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).

Sefa'da kaynaklara kurumu veya hocası sayesinde ulaşamayıp akranlarından aldığı akademik desteği şu sözlerle ifade etmiştir;

“Bunu elde etmek için de zaten sizin elinizde olmadığından arkadaşlarınızdan temin etmek zorundasınız ki ben o konuda şanslıydım arkadaşlarım vardı. Sağ olsunlar mesela notlarını bana gerek ses kaydına alarak okurlardı gerekirse beraber oturur çalışırdık falan o şekilde ben sınavlara hazırlanırdım elimde herhangi bir ek materyal olmadı.” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019).

Öğrencilerden Çağatay, destek konusunda tamamen akranlardan beklenti içinde olmanın yanlış olduğunu şöyle açıklamıştır;

“Yani bir arkadaşını bulup ona tutunanlar da var. Onu da doğru bulmuyorum yani bizim üniversitede de var böyle bir yapı. Örnek veriyorum ben Nedim'i tanyorum ya yani o çocuğun hiçbir özel hayatı var mı yok mu yok sayıyorum onu. Ya Nedim ya şuraya da beraber çalışalım mı hadi gel şöyle yapalım. Çocuk bir yapıyor, iki yapıyor acaba içten ne yaşıyor hiçbir şey bilmiyoruz biz.” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

Akademisyenlerden dokuzu (Eylül, Ersoy, Feridun, Hüseyin, Özgür, Pelin, Zeynep, Yaşar ve Oğuz) ve öğrencilerden ikisi (Aslı ve Sevgi) yükseköğretim kurumlarındaki yönetim desteğinin uyarlamalar konusunda, kritik düzeyde önemli olduğunu vurgulamışlardır. Dolayısıyla yönetimin gereken desteği sağlamaya çalıştığını ve olumlu etkilerini paylaşmışlardır. Feridun Bey yönetimin bu konudaki desteğini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Yani rektör hocamız da rektör yardımcısı hocalarımız da engelli öğrenci birimine kritik düzeyde önem veriyor. Ben de bu arada fakülte koordinatörüyüm, engelli öğrenci biriminin. Dolayısıyla bizim istediğimiz birçok şeyi üniversite hemen

hemen her konuda bize yardımcı oluyor. Her konuda bizi destekliyor.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Hüseyin Bey’de benzer şekilde yönetim desteğini; *“yönetim de şeyden anabilim dalından bölümden dekanlıktan rektörlüğe kadar hepsinin bu anlamda destek sunması da bu işleri yapabilmenin hani ne diyeyim olanağına sunuyor.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019)* sözleriyle paylaşmıştır. Özgür Bey’de kurumlarının yönetim desteğini her zaman hissettiklerini ve desteğin çok önemli olduğunu şöyle dile getirmiştir; *“ve mesela rektör hocamızın her mecrada dillendirdiği bir cümle var; “Biz bu üniversiteyi engellilerin özellikle tercih ettiği bir üniversite haline getirmek istiyoruz” şeklinde cümlesi var ve bu bakış açısı bence çok önemli.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).* Öğrencilerden Aslı, hocasıyla yaşadığı olumsuz bir durum üzerine yönetimin desteğini şöyle ifade etmiştir; *“Dekanlık bana şey yaptı hani o hocamın adına hocanın adına dekanlık özür diledi. Bir daha böyle bir şey olmayacak dedi.” (Aslı ile görüşme, Temmuz 2019).* Öğrencilerden Emir ise uyarlamalar konusunda iletişime geçmek istediği üniversite yönetiminin, kendisine yeterince destek olmadığı görüşlerini şu şekilde paylaşmıştır;

“Kimse de bir şey yapamıyor ben dekanla da görüşmek istiyorum .....bir kere falan görüştüm hani artık hani diyorum yapmıyorlar bile diyemiyorum yani.” (Emir ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerden altısı (Ersoy, Feridun, Oğuz, Özgür, Pelin ve Zeynep) ve öğrencilerden biri (Çağatay) üniversitenin görme engelli öğrencilere asistan desteği sağladığı veya planladığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Ancak asistan desteği uygulamalarındaki farklılıklar, katılımcılar arasında farklı görüşlere olduğunu göstermektedir. Ersoy Bey bu konudaki verdikleri destekleri şu şekilde paylaşmıştır;

“Her öğrenciye en az iki asistan hakkı var dörder saat haftada. Her öğrenci haftada dörder saatten iki tane asistan veriyoruz, sekiz saatlik oluyor. Bu asistanları ile çalışabiliyorlar sekiz saat işte ödevlerini, projelerini yapma, vesaire gibi ya da kitap okumak gibi konularda destek alıyorlar o asistanlardan da.” (Ersoy Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Feridun Bey’de gönüllü öğrenciler ile benzer şekilde planlama yaptıklarını; *“öğrencilere gönüllü öğrenciler yardımıyla akademik olarak destek vermek gibi çalışmalar planlanıyor.” (Feridun Bey ile görüşme, Haziran 2019)* ifadeleriyle dile getirmiştir. Zeynep Hanım asistan desteğinin gönüllü öğrenciler ile sağlıklı olmayacağını şu sözlerle ifade etmiştir;

“gönüllük dersiniz eğer; bir gençler o kadar gönüllü olmuyor, çünkü çok fazla uyarıcı var gidebiliyor dersleri kendi derslerini altında ezilmiş olabiliyorlar, yardım etseler bile geçici olabiliyor.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019). Benzer şekilde öğrencilerden Çağatay’da asistanların muhakkak kısmi zamanlı çalışanlar olması gerektiğini, gönüllülük esasına göre olan uygulamaların sağlıklı olmadığını şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Gönüllü olursa bu iş yürümez abi. Bugün ben seninle Nedim’i tanıyorum ben diyelim Nedim, Nedim’in okumasını beğenmedim, ben şimdi bu çocuğa nasıl söyleyeceğim? Bu çocuk bana gönüllü geliyor. Ama bu çocuğu asistan olarak istihdam etseydik derdim ki ben ilgili birime, Nedim’in okumasından memnun değilim, ya da çok memnunum diğer arkadaşları alalım Nedimle çalışmak istiyorum. Anlatabildim mi?” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

Araştırma bulguları sonucunda bu destekleri belirleyici bazı faktörler ortaya çıkmıştır. Akademisyenlerden dördü (Oğuz, Özgür, Ömer ve Eylül) ve öğrencilerden altısı (Aslı, Buse, Beste, Samet, Sevgi ve Emir) özgüvenli ve girişken özellikler gösteren görme engelli öğrencilerin desteklere ulaşmada daha başarılı olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Buse kendi talepleri ve girişkenliği sonucunda bazı desteklere ulaştığını şöyle ifade etmiştir;

“Ya dediğim gibi hep taleple olan şeyler mesela bir problem oldu ya da daha doğrusu bir kaynağı bulamadığım zaman, kendi imkânlarımla; hocalarıma gidiyorum var mı hani yok mu gibisinden öğrenmek için varsa istemek için diyeyim.” (Buse ile görüşme, Temmuz 2019).

Özgür Bey görme engelli öğrencilerin girişken ve kendi hakkını kendisi arayabilen bireyler olarak desteklenmesi gerektiğini; “ve ben bunu yapamam diyen öğrenciyi de hayır bu cümle doğru bir cümle değil yapabilmem için bana şu şu lazım demeyi öğretmemiz lazım.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019) sözleriyle ifade etmiş, aslında eksikliğin öğrencilerde değil de desteklerde olduğuna vurgu yapmıştır.

Öğrencilerden ikisi (Çağatay ve Sefa) uyarlamaların gerçekleştirilmesini bireylerin isteğine bırakılan bir durum olarak görmekte-dirler. Örneğin Çağatay;

“..ve dolayısıyla akademisyen ve idari personel insafına bırakılmış bir erişilebilirlik çalışmaları var, yani bu üzücü bir şey. Benim gördüğüm sorun bu yegâne sorun. Yani bütünleştirilmiş üniversite politikası..... Şu anda kapsayıcı eğitim konusunda.” (Çağatay ile görüşme, Temmuz 2019).

diyerek aslında bireylerin halen bu konuda belirleyici rol oynadığının altını çizmiştir. Sefa’da benzer şekilde; “*Evet, çünkü siz insanların insafına bırakamazsınız insanların geleceğini...*” (Sefa ile görüşme, Haziran 2019) diyerek eğitim-öğretim içerisindeki uyarlamaların kimsenin insiyatifine bırakılmaması gerektiğini bildirmiştir.

4.8. Bütüncül Bakış ve Öneriler

Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan sekizinci tema “Bütüncül Bakış ve Öneriler” olmuştur. Bu ana tema; “Öğretimsel uyarlamalara ilişkin öneriler” ve “ARGE çalışmaları” olmak üzere iki alt tema barındırmaktadır. Tablo 14’de alt temalara ilişkin sıklık tablosu paylaşılmıştır.

Tablo 14.Bütüncül Bakış ve Öneriler Teması ve Alt Temaları

Ana tema ve alt temalar	f	f
8-Bütüncül Bakış ve Öneriler	Akademisyen	Öğrenci
Öğretimsel Uyarlamalara İlişkin Öneriler	8	4
ARGE Çalışmaları	2	0

4.8.1. Öğretimsel Uyarlamalara İlişkin Öneriler

Akademisyenlerin beşi (Eylül, Hüseyin, Oğuz, Özgür ve Yaşar) ve öğrencilerin dördü (Emir, Hasan, Sefa ve Sevgi) yükseköğretim kurumlarında görme engelli öğrencilere daha nitelikli hizmet sunulmasına yönelik birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Akademisyenlerden Oğuz Bey engelli öğrenci birimlerinin personel sayısı ve niteliğinin gözden geçirilmesi gerektiği yönündeki önerisini şöyle ifade etmiştir;

“...engelli öğrenci birimlerinde çalışan kişilerin alanla ilgili olması işte koordinatörlerinden tutun da oradaki personelin sayısının artması gerekiyor. Bütün üniversitelerde ve bu konuda işte üniversiteler uzmanlık uzmanlık alanı özel eğitim olan kişileri orada istihdam edebilir.” (Oğuz Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Yaşar Bey, ders materyallerine ulaşmak için online bir altyapı oluşturulabileceği yönündeki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır;

“Evet kütüphane web sayfasına bağlantıyorum üniversitenin kütüphane web sayfasına bağlantıyorum ebsohost üzerinden. 15 gün süreyle hatta proxy ayarlarımı değiştiriyorum evdeki bilgisayarda da kullanabiliyorum. 15 gün süreyle

kitap bende. 15 gün süreyle tıkladığım zaman kitap açılıyor. Kopyalayamazsınız, indiremezsiniz, sadece okuyabilirsiniz. Bu tür bir sistem bu öğrenciler için de kullanılabilir.” (Yaşar Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Özgür Bey’de evrensel tasarım ilkesinin her alanda uygulanması ve bunun yasal bir zorunluluk haline getirilmesi yönündeki önerisini şöyle ifade etmiştir;

“...sadece binalar için değil tabii ki de bu bile çok büyük bir aşama ama elektronik ortamda da kütüphanenin erişilebilirliği çünkü şu anda çoğu kaynak online. Ya da işte not giriş sistemleri, çeşitli bilgilendirme ve benzeri sistemler yani bütün sistemlerin aslında en başında evrensel dizayna göre yapılması gibi bir madde konulsa ve bu devlet zorunluluğu olsa. Bütün üniversitelerin kendi zorunluluğu olsa. Bence zaten çoğu şey çok kısa bir sürede hallolur.” (Özgür Bey ile görüşme, Temmuz 2019).

Öğrencilerden Hasan’ın engelli öğrenci birimlerinin, öğrencilerle aktif olarak iletişim halinde olması gerektiği ve öğrencilerin bu konuda bilgilendirilmesi yönündeki önerisi şöyledir;

“Ben de bu üniversite kayıt yaparken engelli raporumla kayıt oluyorum. Benim bilgilerim onlara gidip onların bana iletişime geçmesi lazım yani. Ben şimdi engelli birimi var mı yok mu diye araştıramam. Araştıracak olsam da bulup bulamayacağım meçhul yani. Kim organize ediyor başında kimler var hangi hoca var belki tıp fakültesinin hocası var. Şimdi benim kampüsüm farklı bir yerde tıp fakültesinin kampüsü farklı bir yerde o kampüsteki hocayı nereden bulayım.” (Hasan ile görüşme, Ağustos 2019).

Öğrencilerden Sevgi akademisyenleri engelli öğrenciler hakkında bilgilendirmeyi, hatta bununun lisans eğitiminde yapılması şeklindeki önerilerini şöyle paylaşmıştır;

“Bununla ilgili aslında Yükseköğretim kurumlarında bütün öğretmenlere, bütün akademisyenlere bence bir seminer verilmeli. Öğrenciye nasıl davranılması gerektiği notların yani diğer normal öğrencilere sundukları notları nasıl görme engellilere uyarlayabilecekleri, nasıl yaklaşabilecekleri. Bununla ilgili aslında bütün akademisyenlere bir seminer verilse. Hatta seminerin dışında yani böyle bir engellilerde bu zaten beden eğitimi öğretmenliğinde yani bizim şeyde “Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor” diye bir dersiniz var. Bu aslında bütün derslerde olsa bütün bölümlerde olsa. Örneğin işte eğitim fakültesinde diğer sağlık fakültesinde bunda

olsa en azından öğrenci ileride akademisyen olduğu zaman aa bu dersi ben daha önce görmüştüm, bu çocuk öğrencidir hassastır engellidir şöyle yaklaşmam gerekiyor gibi bir şey en azından algı oluşturulabilir yani.” (Sevgi ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerden Ömer Bey, görme engelli öğrencilerin nitelikli eğitim alabilmesi için nitelikli personel ile başlayıp programlardan öğretmen yetiştirmeye kadar özetlediği önerilerini şöyle dile getirmiştir;

“Evet nitelikli personel. Eğitim görecektir insanlara göre fiziki yapının oluşturulması. Merdiveninden sınıftan, oturma yerinden, müzik dinleme her türlü araç gerecin onların eğitiminin en rahat şekilde en nitelikli şekilde ya da en verimli şekilde alabileceği şekilde planlamak. Programların, haftalara göre onların eğitimini ve öğrenme becerilerini ya da öğrenme düzeylerini ya da öğrenme kapasitelerini ya da hani öğrenirken bazen zorlanırsınız ya, o zorluk düzeylerini de düşünerek programları ona göre planlamak ve ona göre de bu işin eğitimini verecek öğretmenleri buralara yetiştirmek.” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019).

Akademisyenlerin dördü (Ömer, Zeynep, Pelin ve Yaşar) eğitim fakültelerinin öğretmen adaylarını eğitirken engelli bireylere yönelik farkındalıklarının artırılması ve onlara nasıl eğitim vereceğinin öğretilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu konuda bilgili ve yeterlik sahibi yetişen öğretmenlerin görme engelli öğrenciyi de ve ona akademisyenlik yapacak öğrenciyi de donanımlı hale getireceği yönünde fikirlerini belirtmişlerdir. Örneğin Ömer Bey, şu şekilde önerilerde bulunmuştur;

“Bu da işte özel eğitim dersleri ile ya da açılacak bu işe yatkın öğrencilere özel eğitim konusunda, görme engelli, işitme engelli ya da diğer engelli öğrencilere yönelik uygulamalı ve karşılaşacakları öğrenci gruplarına göre bilgilendirmek donanımları o yönde daha da güçlü hale getirmek. Eğer biz bunu sağlarsak, onlar gittikleri yerde bu öğrencileri eğitip bize daha iyi durumda göndereceklerdir.” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019).

Zeynep Hanım’da benzer şekilde nitelikli öğretmenlerin yetişmesi halinde, engelli bireylerin de donanımlı hale geleceğini şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Ben her zaman için bütün engellilik ile alakalı problemlerin çözülürken eğitim fakültelerinden itibaren çözülmesi gerektiğini hep düşünüyorum...Dolayısıyla oradaki öğretmenin çeşitliliği yönetebilecek nitelikte olması gerekiyor. Bu çeşitlilik engellilik de olabilir ya da çok daha farklı çeşitlilikler de olabilir.” (Zeynep Hanım ile görüşme, Ağustos 2019).

4.8.2. Ar-Ge Çalışmaları

Akademisyenlerin ikisi (Hüseyin ve Ömer), üniversiteler kapsamında engelli bireylerin eğitimine yönelik bilimsel araştırmalara ve projelere daha fazla yer verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Ömer Bey, öğretmen adayları eğitilirken engelli bireylere yönelik eğitimleri içeren programların oluşturulması ve bilimsel araştırmaların desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda önerilerini şöyle ifade etmiştir;

“Başta söylediğim gibi öncelikle alan eğitimi verilirken o alan eğitiminde karşılaştığımız sorunları çözmek, sonra bu çözümler için birtakım araştırmalar ve çalışmaların yapılması, programların aksamalara göre birkaç yıl ara ile gözden geçirilmesi... ve programları yaparken sadece normal öğretim gibi değil görme engelli işitme engelli ve diğer engelli insanların durumları da gözetilerek yapılmalı.” (Ömer Bey ile görüşme, Ağustos 2019).

Hüseyin Bey ise engelli bireylerin eğitimine yönelik araştırmalar ve projeler yürüten bir üniversite de olmanın avantajlarını, şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Bir diğer avantajı bizim üniversitemiz; ne diyelim engellilerin eğitimi anlamında Türkiye'deki önemli merkezlerden biri. Burada mükemmeliyet onuru da var üniversitemizin. Yani o alanda en iyi olmaya çalışan üniversitelerden biri ve bu konuda çalışan pek çok deneyimli akademisyen benim alanım değil ama o kadar önemli insanlar var ki burada onlardan her türlü akademik anlamda desteği alabiliyorsunuz. Bu da önemli bir avantaj olarak görünüyor.” (Hüseyin Bey ile görüşme, Haziran 2019).

Sonuç olarak bu araştırmanın 8 ana teması ve 27 alt temasında öne çıkan bulgular; gerek akademisyenler gerekse görme engelli öğrencilerin yükseköğrenime devam etmenin önemli bir aşama olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bu süreçte hazırlıklar ve planlamaların her bireyin yasal hakkı olan eğitim hakkının temel alınarak, adil ve tak katılım ilkesinin gözetilmesi yönünde görüş bildirmeleri

oldukça dikkati çekmiştir. Akademisyenler, görme engeli olan öğrenciler ile çalışabilmeleri yönünde bilgi gereksinimleri yanı sıra materyal, program hazırlama ve en çok ölçme değerlendirme aşamalarında ne tür uyarlamalar yapmaları gerektiği ile nasıl yapmaları konusunda desteğe, örneklere ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Görme engelli öğrenciler ise öğretimsel uyarlamalar konularında yükseköğretime erişimleri öncesinde okul öncesinden başlayarak, tüm eğitim kademelerinde alınan eğitimin, bireyin bağımsız yaşam becerilerinin desteklenmesinde aile ve toplumun tutumlarının da etkili olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.

Yasal düzenlemelere ilişkin vurguları incelendiğinde her iki grubun da (akademisyen-görme engelli öğrenciler); kademeler arası geçiş planlarının olması gerektiğine yönelik görüşler bildirdikleri dikkati çekmiştir. Ayrıca her iki grupta, görme engelli öğrenciler için yükseköğretim öncesi bilgilendirmeler ile teknoloji destekli eğitimlerin, hazırlanan materyallerin görme engelli öğrencilerin eğitime erişimlerini oldukça kolaylaştırabileceği yönünde uzlaştıkları görülmüştür. Eğitime erişim kadar bir diğer temel sorun olarak mesleki kariyer yönünde yaşadıkları olumsuz deneyimlere vurgu yapan görme engelli öğrenciler, ders muafiyetleri yerine uyarlama ve akranları ile birlikte eğitim almaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğrenim gördükleri bölümlerin kazanımlarını, bilgi, becerileri ile yeterliklerini gerçekleştirmede yasal mevzuata bağlı Engelli Öğrenci Birimlerinin faaliyetlerini çok önemli olduğunu ifade eden görme engelli öğrencilerin; yükseköğretimde erişilebilirlik merkezleri kurulması yönünde önerileri dikkati çekmektedir. Yükseköğretim kurumlarının idari ve akademik işleyişindeki en önemli desteklerin yönetim desteği ile anlam kazandığını belirten görme engelli öğrencilerin; hesap verilebilirlik vurgusu öne çıkarken, akademisyenlerin özellikle alan uzmanı personel desteği ile öğrencinin kendisinden destek beklentileri dikkati çekmektedir. Akademisyenler, genel olarak görme engeli olan öğrencilerle çalışırken idari anlamda teknoloji ve materyal desteğine ihtiyaç duyduklarını, bu konuda sene başında bilgilendirme, örnek uyarlama, izleme değerlendirme çalışmalarını gibi konuları dile getirmişlerdir.

Hem akademisyenlerin hem de görme engelli öğrencilerin birimden birime, fakülteden fakülteye farklılık gösteren bir yapı yerine, sistematik ve benzer şekilde etkili uygulamaların belirlenmesinin gerekliliği yönünde görüşleri ortaya çıkmıştır.

Bu konuda çözüm önerileri geliştirmesi ve etkili uygulamaların belirlenerek, yükseköğretim kurumları arasında paylaşımı ve teşvik edici mekanizmaların artırılması yönünde görüşler ifade ettikleri belirlenmiştir. Görme engeli olan öğrenciler, etkili bir ders tasarımının yalnızca engelli öğrenciler için değil öğretime katılan tüm öğrenciler için önemine dikkat çekerken; akademisyenler etkili öğretim planlarının tasarlanması konusunda evrensel tasarım ilkelerine vurgu yapmışlar, özellikle eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümlerindeki akademisyenlerin bireysel farklılıkları dikkate alan planlar konusunda seminerler düzenlemelerinin uygun olacağını belirtmişlerdir. Değerlendirme ve derslere erişim anlamında her iki grubunda eğitim öğretim hakkının anayasal ve adil uygulama gerektiren bir hak olduğu görüşü oldukça önemlidir. Bu konuda kapsayıcı eğitim vurgusu yapan görme engelli öğrenciler, derslere erişimin yalnızca dinleme, derse katılma olmayacağını, kütüphane hizmetleri, sosyal kültürel faaliyetlere tam katılımı ile basılı yazılı materyallere tam erişim imkânlarını da içerdiğini belirtmişlerdir.

Özetle, yükseköğretim kurumlarında engelli öğrenci birimlerinin kurulması yasal olarak önemli bir adım olarak kabul görmüştür. Ancak yaşanan sorunların azaltılması adına alınabilecek önlemlere ilişkin görüşler, yasal düzenlemelerin uygulamada hesap verilebilirlik ilkesi ile takibi, fırsat eşitliğine dayalı düzenlemelerin yapılarak yükseköğretime erişim süreçlerinde tüm eğitim kademelerinin koordineli bir biçimde çalışması gerekliliğidir. Birimlerin maddi ve akademik, idari yönden desteklenmesi, alan personel sayısının artırılması, öğrencilerin çekimser kalmalarını sağlayacak (kabul görmeme-olumsuz tutum-olumsuz deneyimler gibi) durumların yaptırım dâhilinde izlenmesi önerilmiştir. Mesleki kariyer birimlerinin, erişilebilirlik birimlerinin engelli öğrenci birimleri ile birlikte çalışması gerektiği ifade edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada yükseköğretim kurumlarındaki görme engelli öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamalar, görme engelli öğrenciler ve onların en az bir dönem derslerine girmiş akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda çeşitli boyutlarda betimlenmiştir. Gerek akademisyenlerin gerekse görme engelli öğrencilerin deneyimleri derinlemesine bir biçimde ele alınmıştır. Bu özelliği yönüyle araştırma bulgularının, yükseköğretimde görme engelli öğrenciler için iyi uygulamaların ortaya çıkarılması, sorunların belirlenmesi ve uyarlamalara ilişkin önerilerin belirtilmesi açısından yapılacak düzenlemelere katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Nitel araştırma yöntemine göre kurgulanan bu araştırmada, olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim farkında olunan ancak hakkında detaylı ve derin bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır. Akademisyenler ve görme engelli öğrenciler ile yapılan görüşmeler bu desen referans alınarak çözümlenmiş ve belirlenen temalarla bulgular sunulmuştur.

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular, verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema-alt temalar ve ulaşılabilen alan yazın çerçevesinde tartışılmıştır. Elde edilen bulgular, ortaya çıkan sekiz tema (Yükseköğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci, Yasal Mevzuat Politikalar ve Denetim, Sorunlar-Engeller-Zorluklar, Engelli Öğrenci Birimleri, Öğretimsel Uyarlamalar, Yükseköğretimde Erişilebilirlik, İş Birliği ve Destek, Bütüncül Bakış ve Öneriler) altında sunularak tartışılmıştır.

Yükseköğretim Öncesi Deneyimler ve Geçiş Süreci

Bu tema altında; kademeler arası geçiş, olumsuz deneyimler ve etkileri, hazırbulunuşluk olmak üzere üç alt tema yer almıştır. Katılımcıların birçoğu yükseköğretim öncesi eğitim yaşamı ve deneyimlerinin üniversiteye uyum süreci ve uyarlamalar ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar üniversite öncesinde daha nitelikli eğitim alan görme engelli öğrencilerin üniversiteye geçiş sürecinde zorlanmadıklarını bildirmişlerdir. Dolayısıyla üniversite eğitimi kadar önceki eğitim yaşamının da kapsayıcılık ve yükseköğretime geçiş açısından çok önemli olduğu düşünülebilir. Bu sonuca benzerlik gösteren bulguları olan araştırmalara rastlanmıştır. Özel gereksinimleri olan öğrenciler için okulların geçiş sürecini kolaylaştırmada önemli role sahip olduğu vurgulanmaktadır (McGuckin vd., 2013; Ulusal Müfredat ve Değerlendirme Konseyi-National Council for Curriculum and Assessment, 2009). Diğer yandan görme engelli öğrencilerde bazıları (Beste, Sefa ve Sevgi) eğitim yaşamlarındaki

olumsuz deneyimlerin, bir üst eğitim kademesine geçiş süreçlerini olumsuz etkileyebildiğini bildirmişlerdir. Örneğin Sevgi, bazı derslerde görme engelinin fiziksel sonuçları dolayısıyla derse katılmadığını ve düşük akademik performans göstermesine neden olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı öğrencilerin çoğunluğunun, akademik uyarlamaların eksik olmasına bağlı başarısızlık yaşadıkları dikkat çekmektedir. Akademisyenler, görme engelli öğrencilere yönelik düşük beklentilerin olumsuz deneyimlere yol açtığı görüşündedir. Ancak derse giren hocaların gereken uyarlamaları yaptığı takdirde bu olumsuzlukların ortadan kalkacağı da ifade edilmiştir. Crow (2003), olumsuz akademik performansın, engelliliğin fiziksel sonucundan veya yetenek eksikliğinden değil daha çok engelliliğin sosyal modeli olarak adlandırılan “engelleiyici sosyal, çevresel ve tutumsal faktörlerden” kaynaklandığını öne sürmektedir. Benzer görüşü savunan bulguları olan bir araştırmada da akademik ortamda genel olarak olumsuz tutumların engelli öğrencileri yıpratdığı; engelliğe özgü engellerin, kaynakların ve uygun yaklaşımların eksikliğinden kaynaklanan başarısızlık yaşayabileceklerine dikkat çekilmiştir (Strnadová vd. 2015). Oysa uygun düzenlemelerle her bireyin gereksinimine yönelik uyarlamaların yapıldığında; akademik sorun yaşayan öğrenciler için olumsuzlukları aştıkları görülmüştür (Strnadová vd. 2015).

Araştırmaya katılan akademisyenlerin yarısı gerekli uyarlamaların yapılabilmesi için görme engelli öğrencilerin ön koşul becerilere sahip olması gerektiğini net şekilde ifade etmişlerdir. Örneğin kabartma yazı okuyabilen, teknolojiyi kullanabilen ve bağımsız yaşam becerilerine sahip öğrencilere uyarlamalar gerçekleştirmenin çok daha kolay olduğuna dikkat çekmişlerdir. Gerçekten de görme engelli bireylere uyarlamalar yapılırken kullanılan araç gereçlerin niteliği incelendiğinde o araç gereci kullanma becerisine sahip olmayan bireylerin uyarlamalardan yararlanamayacakları yadsınamaz. Bu görüşü doğrular nitelikte NEADS (2012) tarafından hazırlanan bir araştırma raporunda, uyarlamalar konusunda bilgisiz veya hazırlıksız olmanın, ihtiyaçların karşılanamamasına, duygusal strese ve düşük akademik performansa neden olabileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin bu konuda hiç görüş belirtmemiş olması ilgi çekicidir, bu bulgu öğretimsel uyarlamalara ilişkin problemleri hazırbulunuşluk düzeyleriyle bağdaştırmadıkları görüşünü destekleyebilir. Son olarak akademik uyarlamalar önemli bir konu ise aile katılımı ve erken eğitim konusudur. Bağımsız yaşam açısından özel eğitimde erken eğitimin oldukça önemli bir yer tuttuğu söylenilebilir. Görme engeli olan çocukların da erken dönemde itibaren bağımsızlıklarının desteklenmesi, ilerleyen yıllar için temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda erken dönemden itibaren bağımsız

yaşam becerilerinin desteklenmesi, ailenin eğitime katılımı önerilmektedir (Altunay Arslantekin, 2015).

Yasal Düzenlemeler

Bu tema altında; yasal mevzuat politikalar ve denetim, eğitim hakkı ve dayanaklar, eğitimde fırsat eşitliği, evrensel tasarım olmak üzere dört alt tema yer almıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu öğretimsel uyarlamaların uygulanmasına yönelik yasal düzenlemelerin yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Bazı katılımcılar ise mevcut yasal düzenlemelerin uyarlamalar için dayanak oluşturmasına rağmen uygulamada eksiklikler ve farklılıklar olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu bulguları destekleyici nitelikte Piştav Akmeşe (2018) yaptığı araştırmada, engelli öğrencilerin yükseköğretim yaşamında kendilerine tanınan yasal hakların geliştirilmesi gerektiği ve var olan haklardan yeterince yararlanamadıkları bulgularına ulaşmıştır. Katılımcılardan Ersoy Bey engelli öğrenciler ve eğitimleri ile ilgili yönetmeliklerin üniversiteden üniversiteye çok fazla farklılık gösterdiğini, henüz tam olarak kapsayıcı ve uygulanabilir bir yönetmeliğin üniversitelerinde yürürlükte olmadığını ifade etmiştir. Bu sonuç birimler arası uygulama farklılıkların fırsat eşitliği önünde bir engel olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim alan yazında, Robeyns (2006) var olan tüm uygulamaların engelli bireyleri kapsayıcı şekilde gözden geçirilmesi gerektiğine dikkati çekmiş; aksi takdirde en iyi diye tanımlanan uygulamanın dahi her bireye yönelik olmadığına eksikliklerinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sparrow (2005) ise görme engelli bir öğrencinin okuma yazma becerilerinin desteklenmesi için Braille sağlanmasının önemine vurgu yapmış, uygun düzenlemeler yapılmadığında öğrencinin başarısız olması kaçınılmazdır şeklinde görüş bildirmiştir. Ancak ayrı bir ortamda kendisine Braille verilerek eğitim öğretime tam katılımının sağlandığını varsaymak yerine, öğretimsel uyarlamaları sosyal yaşamdan, kültürel, spor alanlarındaki katılımlardan ayırmadan yapmak gerektiğine dikkat çekmiştir.

Araştırmanın sonuçları arasında yasal düzenlemelerle yapılması gerektiği yasalaştırılan öğretimsel uyarlamaların uygulanmasını denetleyen bir mekanizmanın olmayışı da bulunmaktadır. Katılımcılar herhangi bir denetleme durumu olsa dahi bunun bir yaptırımı olmadığı için sonuca ulaşmayacağını, etkili ve tam katılımı destekleyici düzenlemelerin ancak belli yaptırımlar ve denetlemelerle sağlanabileceğini bildirmişlerdir. Bu bağlamda Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği (2014) incelendiğinde; Madde 12’de engelli öğrenci birimlerine yapılan uygulamaları ve alınan kararları denetleme görevi verilmiş olsa dahi; denetleme sonucundaki yaptırımlara ilişkin daha

derinlemesine hesap verilebilirlik düzenlemeleri yapılabilir. Bu konuda son yıllarda ulusal ve uluslararası alan yazında artan kanıt temelli uygulamalar kapsamında programların akredite olma hazırlıkları, kalite ve akreditasyon birimleri çalışmaları örnek verilebilir. Ayrıca engelli öğrenci birimlerinin iş yükleri ve personel sayıları düşünüldüğünde uygulamaların denetlenebilirliği de güç görünmektedir. Dolayısıyla personel iş yükü, akademisyenlerin hem birimlerde hem de akademik, idari görev yüklerinde niteliği artırıcı düzenlemelere gidilebilir.

Akademisyenlerin çoğu eğitimin anayasal bir hak olduğunu ve öğretimsel uyarlamaların da eğitim-öğretim faaliyetlerinden mahrum kalmamaları için engelli öğrencilerin hakkı olduğu, tüm imkânlardan diğer öğrencilerle eşit şekilde yararlanmaları gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Buna rağmen görme engelli öğrencilerden yalnızca bir tanesi uyarlamaların hakkı olduğunu bildiğini söylemiştir. Bu bulgu, araştırmanın genelinde oldukça ciddi bir sonuç olarak görünmektedir. Görme engelli öğrencilerin hakları konusunda ilgili birimler tarafından yeterince bilgilendirilmediği veya öğrencilerin kendi haklarını öğrenme konusunda ilgisiz kaldığı varsayımına dayandırılabilir. Bu bulguyu destekler nitelikte Hong (2015), çalışmasına katılan pek çok engelli öğrencinin eğitim gördükleri kurumlarda hangi destek hizmetlerin mevcut olduğunu, yasal haklarının ne olduğunu bilmediği ve bu hakları nasıl talep edecekleri, öğrenecekleri süreci hakkında bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Ancak öğretim elemanlarının öğrencilerin hakları konusunda duyarlı olmaları öğretimsel uyarlamalar adına umut vericidir. Çalışmanın bu bulgusuna benzer şekilde Yılmaz (2015), engelli çocuk ve gençlerle çalışan eğitimcilerin engelli öğrencilerin hakları ve mevcut sosyal destekler konusunda öğrencileri bilgilendirmelerinin büyük önem taşıdığına dikkat çekmiştir.

Çalışmada akademisyenler ve öğrencilerin, üniversitelerin engellilik ile ilgili yönetmelikleri düzenlenirken evrensel tasarım ilkesine göre düzenlemeler yapılması gerektiğini vurguladıkları belirlenmiştir. Evrensel tasarım ilkesine göre yapılan düzenlemeler yalnızca fiziksel erişilebilirlik anlamında değil öğretimin içeriği ve programlarına kadar kapsayıcı bir çerçevede gerçekleştirilmelidir. Kayhan, Şen ve Akçamete (2015) evrensel tasarımı dikkate alan kurumların ayırt edici düzenlemelerinin devamlılığının teşvik edilmesini, birimlerin işbirliği ile genelde ulusal ancak yerelde yükseköğretim kurumunun kendi iç dinamiklerinin de gözetilerek (fiziki kapasite, akademik personel sayısı, özel eğitim alanında uzman sayısı gibi) değerlendirilmesine dikkat çekmiştir. Yılmaz (2015), bütüncül olmayan ve farklılıklar gösteren politikalarla engelli öğrencilerin eğitime eşit ve tam katılımlarının sağlamayacağı, ancak toplumsal koşulları hesaba katan bütüncül bir sosyal politika yaklaşımıyla bunun mümkün olacağını vurgulamıştır. Bununla birlikte görme engelli öğrencilerin evrensel tasarım temasına

ilişkin hiç görüş belirtmemesi, yasal hakları ve kendilerine yönelik düzenlemelerden haberdar olmamaları görüşünü destekleyebilir.

Sorunlar-Engeller-Zorluklar

Araştırmanın bu teması altında; öğrenme sürecinde ayrımcılıkla baş etme, olumsuz tutum, sorun kaynakları, soruna neden olan önyargılar olmak üzere dört alt tema yer almıştır. Neredeyse tüm katılımcıların görme engelli öğrencilerin yükseköğretim yaşamında çeşitli sorun, engel veya zorlukla karşılaştığı konusunda hemfikir oldukları önemli bir sonuç olarak kabul edilebilir. Katılımcıların çoğu (6 akademisyen 5 öğrenci) görme engelli öğrencilerin öğrenme sürecinde ayrımcılığa maruz kaldıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Hatta bazı öğrencilerin ayrıştırıcı uygulamalara maruz kalmamak için engellerini gizledikleri de bulgular arasındadır. Alan yazın incelendiğinde engelli öğrencilerin yalnızca engelli kimlikleriyle değil kendi başlarına bir birey olarak görülme istedikleri bu durumun da öğrencilerin engellerini açıklamak istememesiyle sonuçlanabildiği bulgularına ulaşılmıştır (Bishop ve Rhind, 2011; Scott, 2009) Katılımcıların büyük çoğunluğu görme engelli öğrencilere yönelik olumsuz tutumların akademik düzenlemeleri olumsuz etkilediği görüşünde olup; eğer personel veya akademisyen görme engelli öğrenciye yönelik olumlu bir tutum içerisindeyse öğrencilerin akademik başarılarının arttığı ve desteklerin sağlandığı, ancak olumsuz tutum içerisindeyse öğrencinin kaderine terk edildiği görüşünü bildirmişlerdir. Bu çalışmanın bulguları, Enburg (1999) ve Baggett (1994) tarafından yapılan araştırmalara benzer şekilde, öğretim üyeleri ve yöneticilerin olumsuz tutumlarının görme engelli öğrencilerin akademik deneyimlerini olumsuz etkilediği sonuçları ile örtüşmektedir.

Katılımcıların yarısından fazlası (8 akademisyen 6 öğrenci) akademik personelin görme engelli öğrencilerin eğitimi hakkında yeterli bilgi sahibi olmaması ve materyal, araç-gereç eksikliklerini yaşanan sorunların kaynağı olarak ifade etmişlerdir. İlgili alan yazın diğer akademisyenlerin özel eğitim bölümündeki akademisyenlerle karşılaştırıldığında gerçekten de engelli öğrencilere eğitim verme konusunda bilgi sahibi olmadıklarını vurgulamaktadır (Chu ve Xu, 2007; Ma, 2014). Bazı katılımcılar ise fazladan iş yükü, kendi işi olmadığı vs. düşüncelerle akademisyenlerin görme engelli öğrencilere karşı ön yargılı olabildiklerini; bu tutumların da etkili ve profesyonel uyarlamaların önünde engellere neden olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde yakın geçmişte engelli öğrencilerin üniversitelerde yaşadıkları sorunlarla ilgili çalışmasına ait bulgularda EGED (2016), üniversitelerde idari ve akademik personelin engelli öğrencilere yönelik önyargılarının devam ettiğini ifade etmiştir.

Engelli Öğrenci Birimleri

Engelli Öğrenci Birimleri Teması altında; engelli öğrenci birimleri ve uyarlamalar, engelli öğrenci birimi ile ilgili yaşanan sorunlar olmak üzere iki alt tema yer almıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (10 akademisyen 5 öğrenci) engelli öğrenci birimlerinin öğretimsel uyarlamalar konusundaki desteğini açıkça belirtmişlerdir. Engelli öğrenci birimlerinin; muhatap bulma, akademisyeni bilgilendirme, materyal ve kaynak desteği sağlama, öğrenciyi bilgilendirme ve oryantasyon eğitimi yapma, değerlendirme uyarlamaları sağlama ve sosyal etkinlikler düzenleme gibi kapsayıcı desteklere yer verdiğini bildiren katılımcılar; bu çalışmaların çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bulgu birimlerin geleceği ve görme engelli öğrencilerin üniversite yaşamları açısından umut vericidir. Ancak katılımcılar birimden memnuniyetlerini dile getirdikleri gibi bazı sorunları da paylaşmışlardır. Neredeyse araştırmaya katılan öğrencilerin yarısı (4 öğrenci) birimin varlığından habersiz olduğunu, yasal haklarının da neler olduğu (ses kaydı alabilmek, ek süre, ölçme değerlendirme ayrı birlikte ortam, büyük punto vb.) konusunda net bir bilgileri olmadığını ifade etmişlerdir.

Katılımcılar engelli öğrenci birimlerine ilişkin birtakım (erişim, kaynak desteği akademik uyarlama ve diğer birimlerle iletişim sağlama gibi) konularda olduğu gibi temelde iletişim sınırlılığı yaşadıklarını; bu durumun da uygulamada kopukluklar ve farklılıklar yarattığı görüşünü bildirmişlerdir. Ayrıca birimlerin kendilerine özel bir bütçelerinin olması gerektiğini yapılacak düzenlemelerin finanse edilmesi açısından önemli bulduklarını dile getirmişlerdir. Engelli öğrenci birimi ismini ayrıştırıcı ve etiketleyici olmaması gerektiğine de vurgu yapan katılımcılar birimlerin “erişilebilirlik birimi” gibi alternatif isimlerle daha kapsayıcı hale gelebileceği vurgusunu yapmışlardır. Benzer şekilde Kayhan vd. (2015) engelli öğrenci birimi isminin etiketleyici olduğunu ve birim isimlerinin değişmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Bu çalışmada engelli öğrencilerin birimden ve yasal haklarından yeterli düzeyde bilgi sahibi olmama bulgusu, Piştav Akmeşe (2018) tarafından yapılan araştırma bulgusu ile farklılık göstermektedir. Piştav Akmeşe, (2018) yaptığı çalışmada katılımcı öğrencilerin engelli öğrenci biriminden haberdar oldukları ve işlevlerini bildiklerini ifade etmiştir. Ancak bu araştırmada öğrencilerin neredeyse yarısı bunun aksini bildirmiştir. Bu bulgu birimler arasındaki farklılık ve tutarsızlıklar sonucunu destekleyebilir. Çünkü Piştav Akmeşe'nin araştırmasının katılımcıları bir yükseköğretim kurumundaki öğrenci ve engelli personellerden oluşmakta iken; bu araştırmanın katılımcıları ulusal anlamda farklı bölgelerden devlet ve vakıf

üniversitelerinden oluşmaktadır. Bütçe konusundaki araştırma bulgusu ise EGED (2017) tarafından ulaşılan sonuç ile örtüşmektedir. EGED (2017), engelli öğrenci birimlerinin daha bütüncül ve sistematik bir yaklaşımla yapılması gerektiğini, ayrıca özel bir bütçeleri olmayan birimlerin çözüme kavuşturulması gerektiğini bildirmiştir.

Öğretimsel Uyarlamalar

Öğretimsel uyarlamalar temasında; ihtiyaç belirleme, bilgi gereksinimi ve hazırlık, ders materyallerine erişim, eğitimde teknoloji kullanımı, öğretim süreci ve işleyiş, ölçme değerlendirme süreci ve uyarlamalar olmak üzere altı alt tema yer almıştır. Araştırmaya katılan akademisyenlerin tümü öğretimsel uyarlama sürecini planlamadan önce muhakkak öğrenci, uyarlamalar ve destekler konusunda bilgilendirilme ihtiyaçları öne çıkan bulgular arasında yer almıştır. Ayrıca süreç hakkında öğrencinin de bilgilendirilmesi ve oryantasyon eğitimi ile desteklenmesi görüşünü ifade etmişlerdir. Bu sonuç Piştav Akmeşe (2018) tarafından hizmet içi eğitimlerin ve bilgilendirme toplantılarının daha sık yapıldığında engelli öğrencilerin yükseköğrenime ilişkin doyum düzeylerinin arttığı bulgusunu destekler niteliktedir. Akademisyenlerin neredeyse tamamı (9 akademisyen) öğretimsel uyarlamalar planlanırken öğrenciyle iletişim halinde olunması gerektiğini, ihtiyaçlara ve desteklere öğrenci ile karar verilmesi gerektiğini bildirmişler; öğrencileri uyarlamalar ve planlama konusunda bilgilendirdiğini ifade eden (Feridun, Eylül, Özgür, Yalçın) destek alması için engelli öğrenci birimlerine yönlendirdiğini ders öncesinde gerekli materyalleri ve ders notlarını öğrenciler ile paylaştıklarını vurgulamışlardır. Bu sonuç eğitimde fırsat eşitliği ilkesini temel alan bir anlayış ile örtüşmektedir. Nitekim, Wood (2007) her kademedeki özel gereksinimleri olan öğrenciler için nitelikli destek hizmet, iyi yetişmiş personel, yasal dayanaklar ve etkili öğretim sürecinin varlığını önermiş, bu konuda öğrencilerle ve aileleri ile iş birliğinin önemini ifade etmiştir (Wood, 2007). Araştırmaya katılan akademisyenlerin tamamı sağlıklı bir uyarlama sürecinin ancak akademisyen-öğrenci-yönetim üçgeninde sağlıklı bir iletişimle gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Ayrıca, engelli öğrenci birimleri ve üniversite otomasyon sistemleri tarafından derslerini alacak engelli öğrenciler hakkında bilgilendirildiklerini ve bunun kritik düzeyde önemli olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ancak bir akademisyen (Ersoy Bey) engelini açıklamak istemeyen öğrenciler için bu durumun etiketleyici bir uygulama olduğuna dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Vickerman ve Blundell (2010), bazı öğrencilerin damgalanma veya dışlanma korkusu nedeniyle engelliliklerini açıklamadıklarını ifade etmektedir.

Öğretimsel uyarlamalar temasının en belirgin bulgularından biri kaynaklara ve ders materyallerine ulaşmada yaşanan güçluktur. Neredeyse tüm katılımcılar görme engelli öğrencilerin ders kaynaklarına ve materyallerine ulaşmakta zorlandığını söylediler. Bu literatürde sıklıkla dile getirilen bir bulgudur (Hopkins, 2011; Kendall, 2016; Morina Díez vd. 2015). Katılımcılar telif hakları, dijital veya kabartma içerik eksikliği, içeriğin görme engeline uygunsuzluğu (çok fazla şekil, grafik içeren kaynaklar) gibi nedenlerle görme engelli öğrencilerin kaynaklara erişemediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar; kaynaklara ulaşımın güç olduğunu ifade etse de üniversitelerin ve engelli öğrenci birimlerinin materyal ve ders kaynakları konusunda ciddi destekler sağladığını da bildirmişlerdir. Bu destekler; sesli kitaplar, pdf kaynaklar, kabartma kitap ve grafikler, üç boyutlu modeller, büyük puntolu kaynaklar olarak sıralanabilir. Bunun haricinde öğretim elemanlarının sınıf içerisinde kişisel olarak yaptıkları uyarlamalar da dikkat çekmektedir. Örneğin; akran desteği isteme, içeriği betimleme, ses kaydı izni, taahhütname dâhilinde ses kayıtlarının paylaşımı gibi... Ancak bazı katılımcılar ses kaydı alınmasına izin vermeyen akademisyenlerin de olduğunu dile getirmiştir. Hopkins (2011) benzer şekilde yükseköğretimde özellikle ders sorumlusu akademisyenlerin engelliliğe karşı bakış açıları, tutum ve davranışlarında çeşitlilik görülebildiğini belirtmiş; bazı akademisyenlerin derslerin kaydedilmesine karşı çıktığı bulgusuna ulaşmıştır. Ancak uyarlamaların ihtiyaca yönelik olması gerektiği gibi birtakım standartlara da ihtiyaç duyduğu sınıf içerisindeki farklı uygulamalar ve tutarsızlıklar sonucunda ifade edilebilir. Holloway (2001) desteklerin uygulanmasında bölümler arasında, akademisyenler arasında hatta aynı akademisyenin davranışları arasında bile tutarsızlıklar olabildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte bazı katılımcılar (Eylül, Ersoy, Pelin, Yaşar) kütüphanelerde; asistan desteği, pdf çevirici-kaynak tarayıcı, ve dijital içerik veri tabanı gibi desteklerin de olduğunu bildirmişlerdir. Alan yazında da kütüphaneler ve bilgi gereksinimini belirleyici bir araştırmada görme engelli öğrencilerin bilgi gereksinimi konusunda tüm öğrencilere hitap edecek tek bir çözüm bulunmadığı sonucunda ulaşılmıştır (Davies, 2007).

Görme engelli öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamaların dikkat çekici boyutlarından birisi de, teknoloji destekli uyarlamalar olmuştur. Akademisyenlerin neredeyse tamamı uyarlamalar sağlanırken teknolojiden yararlandığını ifade etmişlerdir. Örneğin; üç boyutlu yazıcılar, ekran seslendirme programları, kabartma yazıcılar gibi teknoloji destekli uyarlamalar sıklıkla kullanılmaktadır. Bununla birlikte bazı katılımcılar görme engelli öğrencilerin teknoloji temelli uyarlamalardan yararlanabilmesi için muhakkak bilişim okur-yazarı, teknolojiye hakim olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ülkemizde görme engellilere yönelik üniversitelerde

bulunan destek teknolojilerinin oranları incelendiğinde; ekran okuyucu programı olan bilgisayar oranı %42, büyüteç içeren bilgisayar oranı %28.9, Braille yazıcı olan üniversite oranı 24.6, sesli okuma kabini olan üniversite oranı %18.8, Braille ekran ve dijital büyüteç olan üniversite oranı %11.5, şekil kabartma cihazı olan üniversite oranı %5.7'dir. Üniversitelerde bulunan destek teknolojileri arasında oranı en fazla olan %46.3'lük oranıyla basılı materyalleri dijital materyale dönüştüren tarayıcılardır. Ancak bu materyalleri optik karakter tanıma teknolojisi ile erişilebilir hale getiren yazılımların oranı yalnızca %30.4'tür (EGED, 2017). Görüldüğü üzere ülkemiz üniversitelerinde destek teknolojilerinden yararlanılması öğretimsel uyarlamalar adına umut vericidir; ancak oranlar incelendiğinde üniversitelerin büyük kısmı bu teknolojileri kullanmamaktadır. Dolayısıyla Yükseköğretim Kurulu tarafından başlatılan dijital dönüşüm uygulamalarının bu farklılıkları azaltıcı etki oluşturabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın katılımcıları öğretimsel uyarlamaların yalnızca kağıt üzerinde bir süreci ifade etmediğini aynı zamanda davranış ve eylemlerden etkileşimden meydana geldiğini belirtmişlerdir. Örneğin olumlu sınıf iklimi ve öğretim yöntemlerindeki ufak uyarlamalarla dahi (örneğin bir videoyu betimleme) görme engelli öğrencilerin derse katılım, motivasyon özelliklerinin arttığını ifade etmişlerdir (Öğrenciler, Pelin, Ömer, Yaşar, Aslı).

Süreci izleme ve değerlendirme anlamında ise katılımcıların çoğu ölçme değerlendirme sürecine yönelik uyarlamalar yapıldığını ifade etmiş ancak bu uyarlamaların üniversiteden üniversiteye hatta fakülteler arasında bile çeşitlilik gösterdiğini belirtmişlerdir. Uyarlamalar ihtiyaca yönelik olduğu için elbette bir standartlaşma düşünülemez ancak bu çeşitlilik tutarsız ve farklı uygulamalarla ifade edilebilir. Örneğin bir akademisyenin öğrencisine ek süre verebilirken diğerinin vermemesi gibi... Araştırmadaki ölçme değerlendirme uyarlamalarına örnek olarak; ayrı sınav ortamı, büyük puntolu sınav kâğıdı, okuyucu-işaretleyici desteği, bilgisayar-ekran okuyucu desteği gösterilebilir. Liasidou (2014, s. 124) engelli öğrencilerin sınava girmeleri için ayrı bir oda tahsis etme uygulamasının "ayırıcı ve damgalayıcı bir hizmet biçimi" olduğunu öne sürmesine rağmen, bu araştırmada uygulamanın öğrenci gereksinimi ile talebi ve kabulü dâhilinde yapılmasının uygun olduğu görüşünü bildirmişlerdir. Örneğin Eylül ve Pelin Hanım alternatif oda sağlanmasını olumlu bir yol olarak değerlendirmiştir. Akademisyenlerin çoğu ölçme değerlendirme uygulamalarını öğrenci ile konuşup ihtiyacına göre sağladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak az da olsa bazı öğrenciler halen gereken uyarlamaların yapılmadığı görüşünü ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar (Zeynep, Ömer, Aslı) ise okuyucu-işaretleyici desteği sağlanırken okuyucunun soruyu nasıl okuduğu, konu ile ilgili yeterliği gibi problemler yaşanabildiğine dolayısıyla okuyucu-işaretleyicilerin bir

eğitimden geçmeleri gerektiğini bildirmişlerdir. Şenel, (2015) görme engelli öğrencilerin sınav başarılarının okuyucuya bağlı olduğunu, görevlilerin davranışları, nitelikleri, okuma becerileri, okuma hızı, branşı gibi değişkenlerin sınav başarılarını etkilediği bulgularına ulaşmıştır. Sonuç olarak görme engelli öğrencilerle çalışan akademisyenlerin; öğrencinin ihtiyaçlarını dikkate alarak büyük punto, görsel öğelere daha az yer veren kaynaklar, sesli betimleme, Braille materyaller yoluyla öğretim uyarlamaları yapmaları gerekliliği açıktır (Gargiulo ve Bouck, 2017).

Yükseköğretimde Erişilebilirlik

Bu tema altında; akademik erişilebilirlik, fiziksel erişilebilirlik, sosyal ve kültürel erişilebilirlik, kariyer planlama süreci olmak üzere dört alt tema yer almıştır. Yükseköğretimde yasal düzenlemelere bağlı birim olması, uyarlamalar yapılması, katılımın desteklenmesi gibi alanlarda çeşitli destekler sağlanmasına rağmen halen çalışmaya katılan görme engelli öğrenciler için eğitim kurumlarının istenilen düzeyde erişilebilirliği sağladığını söylemek güçtür. Eğitimde Görme Engelliler Derneği (EGED), 2016 yılında yayınladığı raporda son yıllarda Türkiye'deki üniversitelerin erişilebilirlik anlamında önemli adımlar attığını ifade etmiş ancak halen önyargılar, bilgiye ve fiziki alanlara erişimdeki güçlüklerin varlığının, erişilebilir bir üniversite yaşamının önünde sorunlar oluşturduğunu vurgulamıştır (EGED, 2016). Bu araştırmanın sonuçlarına göre üniversiteler akademik erişilebilirliğe göre kısmen de olsa fiziksel olarak daha erişilebilir düzeydedir. Bu sonuç fiziksel erişilebilirlik ile ilgili uyarlamaların tutumlar, önyargılar gibi bireysel değişkenlerden daha az etkilenmesiyle yorumlanabilir.

Araştırmanın önemli sonuçlarından biri de yükseköğretim kurumlarının görme engelli öğrencilere sosyal ve kültürel açıdan birçok fırsat sağladığıdır. Katılımcılar bu fırsatların görme engelli öğrencilerin topluma katılımlarını destekleyici sonuçları olduğunu ifade etmişlerdir. NEADS (2012), benzer şekilde iletişim, etkileşimin niteliğinin görme engelli bireylerine üyesi oldukları topluma katılımları açısından önemine vurgu yapmış; sağlıklı bir sosyal hayatın tüm insanlar için önemli olduğunu, yükseköğretim kurumlarının sosyal etkileşimlere fırsat sağlama, kulüplere katılma, yeni arkadaşlar edinme, sosyal etkinliklere katılma gibi birçok etkileşime olanak sağladığını bildirmiştir. Bununla birlikte sağlıklı ve sosyal bir yükseköğretim yaşamı için görme engelli öğrencilerin bağımsız yaşam becerilerini kazanmış olması ön koşul olarak bulunmuştur. Bu bulgu Altunay Arslantekin'in (2015) görme engelli bireylerin topluma tam ve etkin katılımları, sosyal ihtiyaç ve yükümlüklerini karşılaması için bağımsız yaşam becerilerine

sahip olması gerektiği bulgularıyla örtüşmektedir. Bu araştırma yükseköğretim kurumlarının görme engelli öğrencilerin kariyer hedeflerini gerçekleştirmesi için bir araç olduğunu ve önemini desteklemektedir. Kirchner ve Smith, (2005), bu bulguya paralel şekilde eğitim sürelerinin artmasıyla görme engeli olan ve olmayanların istihdam oranları arasındaki eşitsizliğin azaldığını bildirmişlerdir.

Sonuç olarak yükseköğretim kurumları her gencin hayali olup; bu kurumlar öğrenciye yalnızca akademik bilgi beceri değil, aynı zamanda toplumsal katılım, istihdam, iş yaşamına kariyer hedefleri bağlamında da önemli sosyal zenginlikler sağlamaktadır.

İş Birliği ve Destek

Bu tema altında; iş birliği ve roller, destek türleri ve belirleyici faktörler olmak üzere iki alt tema yer almıştır. Bu çalışmada etkili öğretimsel uyarlamalar için üniversitedeki fakülte, rektörlük, dekanlık, engelli öğrenci birimleri, uzaktan eğitim birimleri, kütüphane, komisyonlar, genel sekreterlik, özel eğitim bölümleri vb. birimlerin iş birliği ve eşgüdüm içerisinde çalışması gerektiği bulgularına ulaşılmıştır. Sakız ve Sarıcalı, (2017) birimler arasında iş birliğinin önemine dikkat çekerken iş birliği ilkesine dayanmayan uygulamaların tutarsız ve farklı sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmanın önemli bulgularından birisi de özel eğitim bölümlerinin ve akademisyenlerinin öğretimsel uyarlamalar konusunda birimlere, hocalara ve öğrencilere açık şekilde destek olduğudur. Katılımcılar özellikle engelli öğrenci birimlerinde özel eğitim alanından daha fazla uzman personele yer verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kayhan vd. (2015) birim tarafından verilen hizmet kalitesinin artırılması için birimlere yeterli sayıda özel eğitim konusunda eğitim almış personel istihdam edilmesi gerektiği bulgularına ulaşmıştır. Benzer şekilde EGED, (2017) engelli öğrenci birimlerine katkı sağlayabilecek uzman ve engelli personellerin buralarda görevlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bazı katılımcılar (Hüseyin, Zeynep ve Hasan) ise yalnızca görme engelli bireylerin erişilebilirlik ve destek hizmetleri ile ilgilenen özel birimler kurulması gerektiğini bildirmişlerdir. Dolayısıyla akademik birimlerin yanı sıra engelli öğrenci birimlerinde idari görevleri olan personellerin iş yükleri gözden geçirilerek uzmanlık alanlarına özgü görevlendirmeleri düzenlenebilir.

Araştırmanın katılımcıları akademisyenlerin bireysel anlamda görme engelli öğrencilere destek oldukları konusunda farklı görüşler bildirmişlerdir. Örneğin bazı akademisyenler etkili ve kapsayıcı uyarlamalar ile görme engelli öğrencilere destek verirken (Feridun, Özgür, Yaşar, Zeynep bu katılımcılar derslere yönelik yaptıkları uyarlamaları

örneklendirmişlerdir) bazı akademisyenlerin destek sağlamak için birim personelinden yardım talebinde olduğu ifade edilebilir (Eylül ve Pelin). Kendall, (2016) bu bulguya paralel şekilde bazı öğretim elemanlarının engelli öğrencilere yardımcı ve destekleyici olduğunu söylerken bunun tüm öğretim elemanları ile tutarlı olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte katılımcıların çoğu (6 akademisyen 4 öğrenci) akranlarının sosyal ve akademik konularda görme engelli öğrencilere destek olduklarını bildirmişlerdir. Yapılan bir çalışmada akranlarının engelli üniversite öğrencilerine karşılık beklemeden destek olduğu, notlarını onlarla paylaştığı ve onların haklarını aramalarına yardım ettiği sonucunda ulaşılmıştır (Strnadová vd. 2015). Katılımcıların çoğu üniversite yönetiminin öğretimsel uyarlamaları desteklediğini bildirmiş ve yönetim desteğinin kolaylaştırıcı etkisini vurgulamışlardır. Araştırma sonucunda asistan desteği ile ilgili farklı görüşler bildirilmiş, asistan desteği sağlanırken asistanların gönüllü olarak değil de profesyonel bir çalışan olarak istihdam edilmesi gerekliliği bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Hopkins, (2011) asistan desteğinin profesyonel olması gerektiğini ifade etmiş aksi takdirde memnuniyetsizliği dile getirememesi gibi olumsuz sonuçlar doğuracağını bildirmiştir. Katılımcılar desteklerin sağlanmasında belirleyici olarak öğrenci özelliklerinin ve gereksinimlerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Örneğin girişimci ve atılgan özellikler gösteren görme engelli öğrencilerin uyarlamalar konusunda daha az problem yaşadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Bütüncül Bakış ve Öneriler

Bu tema altında; öğretimsel uyarlamalara ilişkin öneriler, AR-GE çalışmaları olmak üzere iki alt tema yer almıştır. Araştırmanın katılımcıları görme engelli öğrenciler için hak temelli ve tam katılım ilkesine dayalı düzenlemelere yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Akademisyenlerin engelli öğrenciler ve onların eğitimi hakkında bilgilendirilmesi gerektiği bu önerilerin başında gelmektedir. Kendall, (2016), benzer şekilde tüm öğretim görevlileri için engellilik bilinci ve uyarlamalar ile ilgili eğitim verilmesinin, kapsayıcı bir yükseköğretim hizmeti sağlanmasına yardımcı olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Hopkins, (2011) eğitimin düzenli ve zorunlu olması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunurken; bunun pratikte nasıl olabileceği konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir.

Engelli Öğrenci Birimleri personel sayıları ve personelin niteliğinin gözden geçirilmesi de öne çıkan sonuçlar arasındadır. Katılımcıların bazıları (Ömer ve Zeynep) öğretmen adaylarına eğitim fakültelerinde öğrenim görmekteyken engelli öğrencilerle çalışma ve

engellilik algısı gibi becerilerin kazandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda nitelikli öğretmenlerin yetişmesi yükseköğretime gelen engelli öğrencilerin de daha donanımlı gelmesi, hatta mesleğe geçiş sonrası öğretmenlerin özel gereksinimi olan öğrencilerle çalışma yeterliklerinin desteklenmesi önerilmiştir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise engellilik ile ilgili araştırmalara-projelere üniversiteler bünyesinde daha fazla yer verilmesi olmuştur. NEADS (2012) üniversitelerin engellilik alanıyla ilgili çalışmalarını desteklemesi gerektiğini, bu sayede yükseköğretim kurumlarında erişilebilirliğin artırılmasına yönelik araştırmaların sistematik olarak sonuçlarının izlenebileceğini vurgulamıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada, yükseköğretim yaşamı engelli bireylerin en temel haklarından eğitim hakkı bağlamında incelenmiş; bu incelemeye görme engelli öğrenciler için yapılması gereken öğretimsel uyarlamalar çıkış noktası olmuştur. Görme engelli öğrencilerin en az bir dönem dersine giren akademisyenler ile görme engeli olan üniversite öğrencilerinin kişisel deneyimlerine dayalı elde edilen bulgular, yükseköğretimde engellilik kavramı çerçevesinde yasal düzenlemeler, özel gereksinimler, akademik, sosyal ve kültürel katılım ilkesi ile bu alanlarda karşılaşılan sorunlar, çözüm önerileri, engelli öğrenci birimleri, personel yeterlilikleri süreç, iletişim ve iş birliği açısından incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara dayalı, mevcut süreçte araştırma ve uygulamaya yönelik önerilere yer verilmiştir:

Öneriler

Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Bu araştırma sonuçları ve alan yazın bulguları, akademisyenlerin görme engelli öğrencilerin eğitimi hakkında öğretimsel uyarlamaları bakımından etkili öğretimi sağlayabilecek düzeyde, yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermiştir. Bu durumun olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için akademisyenlere farkındalık ve uyarlamalar konusunda bilgilendirici hizmet içi eğitim faaliyetleri uygulamalı olarak planlanabilir, basılı materyaller paylaşılabilir, konferans ve seminerler düzenlenebilir.
2. Akademisyenlere öğretimsel uyarlamalar için çeşitli destek ve teşvik programları oluşturulabilir. Bu anlamda gerek üniversite teknoloji merkezleri, uygulama araştırma merkezleri ile sivil toplum kuruluşları iş birliğinde projeler yürütülebilir.
3. Engelli öğrenci birimlerinin isimleri, kapsayıcılığı ve görev tanımı göz önünde bulundurularak ifade anlamında her öğrenciye fırsat eşitliği, erişilebilirlik ve kapsayıcı bir yükseköğretim yaşamı sunması açısından incelenebilir.

4. Birimlerin personel sayıları artırılıp özel eğitim alanından daha fazla uzmanın çalışmasına olanak sağlayacak şekilde yasal mevzuatlar düzenlenebilir.
5. Engelli öğrenci birimlerinin yetkileri artırılabilir, birimlere uyarlamalar için ayrı bir fon tahsis edilebilir.
6. Yükseköğretimde engellilik ile ilgili politikalar denetlenebilirlik, hesap verilebilirlik, eşit, hak temelli ilkelerine dayanacak ve örnek uygulamaları öne çıkaracak şekilde düzenlenebilir.
7. Bireyselliği ve bağımsızlığı destekleyici teknolojik materyal ve kaynakların sayıları artırılabilir, görme engelli öğrencilere teknoloji kullanımı ile ilgili eğitimler ve oryantasyon çalışmaları planlanabilir.
8. Yükseköğretim kurumları toplumsal yapıyı kendi içinde barındıran ve bu anlamda birlikte yaşama kültürü teşkil eden sosyal yapılardır. Dolayısıyla üniversite yaşamında çok kültürlü yaşam, bireysel farklılıklar, evrensel tasarım, uzaktan eğitim uygulamaları ve erişilebilirlik temalı dersler açılabilir. Bu dersler, farklı uzmanlık alanlarından akademisyenlerin eş zamanlı planlama, uygulama ve dersi anlatımları ile zenginleştirilebilir.
9. Elbette her akademisyen engelli öğrencilerin eğitimi konusunda uzman olmak zorunda değildir ancak yükseköğretim kurumlarında özel eğitim alanından bu konuda uzmanlaşmış destek personeller istihdam edilip, sınıf içinde ve dışında akademisyene destek sağlayacak bir sistem geliştirilebilir. Bu sistemin e-versiyonu eş zamanlı veya kayıttan olacak şekilde düzenlenebilir.
10. Üniversiteler arası iş birliği sağlanarak görme engelli öğrencilerin tamamının erişebileceği bir elektronik kaynak veri tabanı oluşturulabilir.
11. YÖK ve üniversiteler engellilik alanında çalışmalar yapan ve öğretimsel uyarlamalar konularında araştırma ve projeler yürütecek olan araştırmacılara fon, hibe veya teşviklerle destek olabilir.
12. Yükseköğretim kurumlarında katılımcı, adil ve şeffaf bir anlayışla bireysel farklılıkları olan öğrencilerin akademik eğitim sürecine temsiliyetleri ile ilgili yasal düzenleme yapılabilir. Örneğin; bölüm-fakülte akreditasyon birimlerinde engelli öğrencilerin temsili sağlanabilir. Eğitim kurumlarında akredite ve kalite çalışmalarında dezavantajlı öğrencilerin, yaşadıkları sorunlar ve çözümlere yönelik sivil toplum kuruluşları ile araştırmalar planlanabilir

İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Görme engelli üniversite öğrencilerinin derslerine giren akademisyenler ile deneysel çalışmalar gerçekleştirilebilir. Onların farkındalıklarını ve engellilere yönelik pedagojik bilgilerini destekleyici eylem araştırmaları planlanabilir.
2. Farklı engel gruplarıyla onların yükseköğretim ve öğretimsel uyarlamalar ile ilgili görüşlerini ortaya koyacak olan nitel çalışmalar yapılabilir.
3. Karma desende yürütülebilecek araştırmalar planlanarak etkili öğretimsel uyarlamaların nasıl olması gerektiği ile ilgili YÖKAK (Yükseköğretim Kalite Kurulu) sunulmak üzere, üniversitelerin Akreditasyon Kalite Kurulları tarafından hazırlanan raporlarda yer alan kanıtların işlerliği incelenebilir. Örnek uygulama yapan birim, üniversite ve bölüm öğretim üyelerinin deneyimlerini paylaştıkları dijital ortamlar kurgulanarak, mentörlük sisteminde akreditasyon içeren araştırmalar planlanabilir.
4. Öğretimsel uyarlamaların önündeki engelleri çeşitli değişkenler açısından inceleyecek niceliksel araştırmalar planlanabilir.

KAYNAKÇA

- Adıyaman S.E. (2020). *Müzik eğitimi alan görme engelli öğrencilerin flüt eğitiminde karşılaştıkları sorunların incelenmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme*. <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/engellilerin-haklarına-iliskin-sozlesme/> (15.09.2020)
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) (2011). *İşgücü piyasasının özürülüler açısından analizi özet rapor*, Özürülü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aralık 2011, Ankara.
- Altunay Arslantekin, B. (2015). Görme yetersizliği olan öğrencilerin bağımsız hareket becerilerinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40(180).
- Ananiadou, K. and Claro, M. (2009). 21st Century skills and competences for new millennium learners in OECD countries. *OECD Education Working Papers No. 41*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/218525261154.pdf?expires=1600203670&id=id&accname=guest&checksum=49689DD5EEAB69797A2724C69DA5415F>. (15.09.2020).
- Aslan, C. (2013). Görme engellilerin eğitimleri. M. Kök (Ed.), *Özel eğitim-I içinde* (s. 1-21). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi
- Aslan, C. (2016). Görme engelliler için yardımcı teknolojiler. S. Çakmak (Ed.), *Özel eğitim ve yardımcı teknolojiler içinde* (ss. 56-92). Ankara: Vize Yayıncılık
- Ataman, A. (2012). Özel eğitimin temelleri. A. Ataman (Ed.), *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim içinde* (ss. 3-53). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Ataman, A. (2003). Görme yetersizliğinin çocuklar üzerindeki etkileri. Ü. Tüfekçioğlu (Ed.), *İşitme, konuşma ve görme sorunu olan çocukların eğitimi içinde* (ss. 236-256). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Avcıoğlu, H. (2015). *Özel gereksinimi olan bireylerin değerlendirilmesi*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Aykut, Ç., Özmen-Güzel R. (2010). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. İ. H. Diken (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma içinde* (s. 480-515). Ankara: Pegem A. Yayınları.

- Baggett, D. (1994). A study of faculty awareness of students with disabilities. *Paper presented at the Annual Conference of the National Association of Developmental Education, 18th* Kansas City, MO.
- Bağrıaçık, T. (Ed.) (2017). *Braille matematik kılavuzu*. Ankara: MEB ORGM.
- Baltaru, R. (2019). Universities' pursuit of inclusion and its effects on professional staff: the case of the United Kingdom, *Higher Education*, 77 (4), 641-656, <http://dx.doi.org/10.1007/s10734-018-0293-7>.
- Bateman, J.B. (1983) Genetics in pediatric ophthalmology. *Pediatrics Clinics of North America*, 30(6), 1015-1031.
- Batu, S., Kırcaali- İftar, G. (2006). *Kaynaştırma*. (2. Baskı). Ankara: Kök Y.
- Besiri, A. (2009). Yoksulluk ekseninde engellilerin eğitimi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (83), 353-374.
- Bilgiç, H. C. (2019). Görme yetersizliği olan bireyler için eğitim seçenekleri H. Gürgür ve P. Şafak (Ed.), *İşitme ve görme yetersizliği içinde* (s. 185-214) Ankara: Pegem A. Yayınları.
- Birleşmiş Milletler (BM), (2009). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme*, Resmi Gazete, Sayı: 27288, 14.07.2009.
- Bishop, D., and Rhind, D. J. A. (2011). Barriers and enablers for visually impaired students at a UK Higher Education Institution. *British Journal of Visual Impairment*, 27(3), 177–195.
- Bogdan, R. C. and Biklen, K. S. (2007). *Qualitative research for education: An Introduction to Theory Methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bolt, D. 2004. Disability and the rhetoric of inclusive higher education. *Journal of Further and Higher Education* 28, no. 4: 353–8.
- Butler M., Holloway L., Marriott K. and Goncu C. (2017). Understanding the graphical challenges faced by vision-impaired students in Australian universities, *Higher Education Research & Development*, 36:1, 59-72, DOI: 10.1080/07294360.2016.1177001

- Capella-McDonnall, M. E. (2005). Predictors of competitive employment for blind and visually impaired consumers of vocational rehabilitation services. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 99,303–315.
- Cassells L.and Weber C. (2018) A report on the current access to academic information at the University of Pretoria for visually impaired students: challenges and opportunities, *Perspectives: Policy and Practice in Higher Education*, 22:3, 82-91
- Castellano, C. (2004) A brief look at the education of the blind children, *Future Reflections Spring /Summer*, 23(1), 43-57. Web: <https://www.nfb.org/images/nfb/publications/fr/fr13/fr04ss07.htm>
- Choplin, Neil, T. and Russel, P. Edwards. (1995). *Visual field Testing with the humphrey field analyzer*. New Jersey: Slack Inc.
- Chu, H. B., and Xu, M. (2007). Necessary condition to develop inclusive education for visually disabled college students. *Journal of Changchun University*, 3, 63-65.
- Cox, P.R. and Dykes, M.K. (2001). Effective classroom adaptations for students with visual impairments. *Teaching Exceptional Children*, 33(6), 68-74.
- Creswell J.W. and Creswell J.D. (2018). *Research design qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*, Fifth Edition. London: Sage Pub.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri* (2. Baskı) (Çev. Edt. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi. [Orijinal baskı 2013].
- Crous, S. (2004). The academic support needs of students with disabilities at three higher education institutions. *South African Journal of Higher Education*, 18(1), 228- 251.
- Crow, L. (2003). *Including all of our lives: Renewing the social model of disability*. In M. Nind, J. Rix, K. Sheehy, & K. Simmons (Eds.), *Inclusive education: Diverse perspectives* (pp. 135–149). London: David Fulton.
- Çakmak, S., Karakoç, T., Şafak, P., and Kan, A. (2013, Temmuz). Awareness of students with low vision on their present level of visual acuities. 8th ICEVI European Conference on the Education and Rehabilitation of People with Visual Impairment, *ICEVI Europe kongresinde sunulan sözlü bildiri*, İstanbul.

- Çakmak, S., Karakoç, T., Şafak, P., and Kan, A. (2014) Identifying the reading speed of low vision student's at elementary level. *International Journal in IT & Engineering*, 2(10), 38-48.
- Davies, J. E. (2007). An overview of international research into the library and information needs of visually impaired people. *Library Trends*, 55(4), 785-795.
- Denzin, N.K. and Lincoln, Y.S. (2017). *Handbook of qualitative research*. London: Sage Publications.
- Devlet Pesonel Başkanlığı (2019). <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler>, Erişim Tarihi: 15.11.2019
- DİE (2009). *2002 Türkiye Özürlüler Araştırması*. Ankara. Yayın No: 2913.
- Diken, H.İ.(2014). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. İ.H. Diken (Ed.), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğan, Ö. (2018). Görme engelli çocuklar. N. Metin (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar içinde* (ss.115-139). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dursun, S., ve Aytaç, S. (2017). *Çalışma yaşamında özel gruplar*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- EGED (2017). *Engelsiz bir üniversite için tespit ve öneriler el kitabı*. Ankara: Eğitimde Görme Engelliler Derneği.
- EGED (2016). *Üniversitelerde engellilere yönelik erişilebilirlik hususunda mevcut durum analizi 2015-2016*. Ankara: Eğitimde Görme Engelliler Derneği.
- Enburg, D. P. (1999). *Ecological experiences of college students with blindness: Supports and barriers. Unpublished doctoral dissertation*. The University of Wisconsin- Madison. Dissertation Abstracts International, 0262.
- Engelli Bireylerin İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması için Teknik Yardım Projesi. (2017). *İhtiyaç Analizi Raporu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Engelliler Hakkında Kanun (2005). T.C. Resmi Gazete, 25868, 07 Temmuz 2005.
- European Commission. (2017). *Progress report on the implementation of the European Disability Strategy (2010-2020)*. Brussels: <https://ec.europa.eu>.

- Fansury, A., Lutfin, N., and Arsyad, S. (2019). Audio books as teaching media to blind students in learning efl. klasik: journal of education, *Language Teaching And Science*, 1(1), 1-9. Diambil dari <http://www.journalfkipuniversitasbosowa.org/index.php/klasikal/article/view/4>
- Francis G. and Clark G. (Ed.). (2003) Teaching students with visual impairments. saskatchewan learning special education unit. Regina: Saskatchewan.
- Freeman K. F. at all. (2007). *Care of the patient with visual impairment (Low vision rehabilitation)*. St. Louis: American Optometric Association.
- Fuchs, L. S., Fuchs, D., and Bishop, N. (1992). Instructional adaptation for students at risk. *Journal Of Educational Resarch*, 86, 70-83.
- Fuchs, L. S., Fuchs, D., Phillips, N. B., and Simmons, D. (1993). Contextual variables affecting instructional adaptation for difficult-to-teach students. *School Psychology Review*, 22(4), 725-743
- Gargiulo, R. M. and Bouck, E. C. (2017). *Special education in contemporary society: An introduction to exceptionality*, Sixth Ed. Los Angeles: Sage Pub.
- Glaser, R. (1977). *Adaptive education: Individual diversity and learning*. New York: Holt, Rinehart & Winston
- Güneş, H. Aktaş, İ. Konuk, Ö. Şahsuvaroğlu. T. (2013) Eğitim. E. Menda (Ed.) *Engelsiz Türkiye için: Yolun neresindeyiz? Mevcut durum ve öneriler içinde*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Gürsel, O. (2009). Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler. İ. H. Diken (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde* (s. 167-216). Ankara: Pegem A. Yayınları.
- Gürsel, O. (2014). Görme yetersizliği olan öğrenciler. İ. H. Diken (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde* (s. 232-263). Ankara: Pegem A. Yayınları.
- Hallahan D.P., Kauffman J.M. and Pullen P.C. (2014). *Exceptional children: Introduction to special education. Twelfth Ed.* Harlow: Pearson Education Limited.
- Hardman, M. L. (2008). Redesigning the preparation of all teachers within the framework of an integrated program model. *Teaching and Teacher Education*, 25, 583-587.

- Hersh, M. A., and Johnson, M. A. (Eds.). (2008). *Assistive technology for visually impaired and blind people*. London: Springer
- Hetzl P. (2006). de l'université à l'emploi, *rapport de la commission du débat national université-emploi*, 24 octobre.
- Hewett, R., Douglas, G., McLinden, M., and Keil, S. (2017). Developing an inclusive learning environment for students with visual impairment in higher education: Progressive mutual accommodation and learner experiences in the United Kingdom. *European Journal of Special Needs Education*, 32, 89–109.
- Holloway, S. 2001. The experience of higher education from the perspective of disabled students. *Disability & Society* 16, no. 4: 597–615
- Hong, B.S.S. (2015). Qualitative analysis of the barriers college students with disabilities experience in higher education. *Journal of College Student Development* 56(3), 209-226.
- Hopkins L. (2011) The path of least resistance: a voice- relational analysis of disabled students' experiences of discrimination in English universities, *International Journal of Inclusive Education*, 15:7, 711-727, DOI: 10.1080/13603110903317684
- Jarvis, P. (2004). *Adult education and lifelong learning*. London: RoutledgeFalmer.
- Kamış, Ö., & Demir, E. (2018). Görme yetersizliği olan lisans öğrencilerinin sınıf içi ölçme-değerlendirme süreçlerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, Elektronik Yayın. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.334802
- Karakoç, T. (2016). Az Görenler İçin Yardımcı Teknolojiler. S. Çakmak (Ed.), *Özel eğitim ve yardımcı teknolojiler içinde* (ss. 94-120). Ankara: Vize.
- Kargın, T. (2007). Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 8 (1:, 1-17)
- Kavak, Y. (1997). Eğitim, istihdam ve işsizlik ilişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 21-26.
- Kavka, J. (2017), *Comment la professionnalisation à l'université s'articule aux initiatives européennes et internationales (How professionalisation in universities links to European and international initiatives)*, 138,19-38, <https://journals.openedition.org/formationemploi/5059> (15.09.2020).

- Kayhan, N., Şen, M., and Akçamete, G. (2015). Opinions of university students with disabilities on current regulations and adaptations at higher education institutions. *7th World Conference on Educational Sciences* (s. 635-639). Athens: Procedia - Social and Behavioral Sciences.
- Kendall, L. (2016). Higher education and disability: Exploring student experiences. *Cogent Education*, 3(1), 1256142. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1256142>
- Kirchner, C., and Smith, B. (2005). Transition to what? Education and employment outcomes for visually impaired youth after high school. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 99, 499–504.
- Liasidou, A. (2014). Critical disability studies and socially just change in higher education. *British Journal of Special Education*, 41, 120–135.
- Ma, Y. (2014). *Research on the supporting system of inclusive higher education for people with disability in China. (Doctoral dissertation)*. Nanjing Normal University. Available from the database of CNKI
- Malone, J.A. (2017), “*Digital classrooms: a multiple case study of four visually impaired college student’s challenges and opportunities*”, College of Education, Delta State University, Abraka
- Marshall, C., and Rossman, G. B. (2016). *Designing qualitative research (6th ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mayer, E. S. (2003). *What is a “Disadvantaged group?”* Retrieved from http://www.effectivecommunities.com/pdfs/ECP_DisadvantagedGroup.pdf
- Maxwell, J.A. (2005). *Qualitative research design an interactive approach* (2.Baskı). London: SAGE.
- MEB (2020b). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim National Education Statistics Formal Education* 2019/20. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_organ_egitim_2019_2020.pdf. (15. 09.2020).
- MEB. (2018). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim: 2017-2018*. Ankara

- MEB. (2018). 2023 Eğitim Vizyonu. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf adresinden 22.05.2020 tarihinde erişilmiştir
- Merriam, S. B. and Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative Research: A guide to design and implementation*. USA: Jossey Bass.
- McGuckin, C., Shevlin, M., Bell, S. and Devecchi, C. (2013) *Moving to further and higher education: An exploration of the experiences of students with special educational needs*. NCSE.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage Pub.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği* Ankara: Resmi Gazete, Sayı:30471, 07.07.2018.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). *Görme engellilere okuma yazma öğretim kılavuzu*. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Moriña Díez, A., López, R., and Molina, V. M. (2015). Students with disabilities in higher education: A biographical-narrative approach to the role of lecturers. *Higher Education Research & Development*, 34, 147–159. <http://dx.doi.org/10.1080/07294360.2014.934329>
- National Council for Curriculum and Assessment (NCCA) (2009) *Towards learning: An overview of senior cycle education*. Dublin: National Council for Curriculum and Assessment
- National Educational Association of Disabled Students [NEADS], (2012). *Enhancing Accessibility in Post-Secondary Education Institutions, A Guide for Disability Service Providers*. Retrieved from https://www.neads.ca/en/norc/eag/eag_en.pdf
- O'Dwyer, P. A. ve Akça Bayar, S. (2019). Görme yetersizliği: tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler. H. Gürgür ve P. Şafak (Ed.), *İşitme ve görme yetersizliği içinde* (s. 127-150) Ankara: Pegem A. Yayınları.
- O'Dwyer, P. A., Çakmak, S., Şafak, P., Karakoç, T., ve Er, E. (2014). *Aile eğitim rehberi: Görme engelli çocuklar*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

- OECD (2004). *Students with disabilities, learning difficulties and disadvantages: statistics and indicators*.
<http://www.oecd.org/education/school/studentswithdisabilitieslearningdifficultiesandsadvantagesstatisticsandindicators.htm> adresinden 06.09.2020 tarihinde edinilmiştir.
- OECD (2008). *21st Century Skills: How can you prepare students for the new Global Economy?* <https://www.oecd.org/site/educeri21st/40756908.pdf> (15.09.2020)
- OECD (2014). *Education country reviews policy, policy advice and implementation*.
<http://www.oecd.org/education/policyadvice.htm> (06.09.2020)
- OECD (2019). *Working and learning together: Rethinking human resource policies for schools*.
https://www.oecd-ilibrary.org/education/working-and-learning-together_b7aaf050-en
ISSN: 24133841 (online) <https://doi.org/10.1787/24133841>.
- OECD (2020). *Education*: <http://www.oecd.org/education/> (15.09.2020).
- Ostrowski, C. P. (2016). Improving access to accommodations: reducing political and institutional barriers for canadian postsecondary students with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 110(1), 15–25.
<https://doi.org/10.1177/0145482X1611000103>
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), (2018a). *2018 Yılı Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı Faaliyet Raporu*.
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/GENEL/2018faaliyetraporu05032019.pdf> Web adresinden 15 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM). (2018b). *Engeli/ sağlık sorunu veya özel durumu olan adaylara yapılan sınav uygulamaları (Değerlendirme Raporları Serisi No. 3)*. Ankara: Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi. Erişim:
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/GENEL/Engeliadayraporu09042018.pdf>
- Özkan, M. (2017). Stereotipik hareket bozuklukları. *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, 13(2):112-20.
- Özmen, R. E. (2012) Öğretim ilkeleri ve öğretimsel uyarlamalar. A. Ataman (Ed.) *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim içinde* (ss. 178-216) Ankara: Vize Yayıncılık.

- Özokçu, O. (2010). Zihinsel yetersizlik, görme yetersizliği, İşitme yetersizliği. İ. H. Diken (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma içinde* (s. 55-87). Ankara: Pegem A. Yayınları.
- Özsökmen A. (2019). *Görme engelli öğrencisi olan konservatuvar eğitimcilerinin eğitim sürecine ilişkin görüşlerinin betimlenmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2011). *İş gücü piyasasının engelliler açısından analizi*. Ankara. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Özyürek, M. (1998). Görme engelliler. S. Eripek (Ed.), *Özel eğitim içinde* (ss. 127-152). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Edt.). Ankara: Pegem Akademi.
- Perez-Pereira M. (2000). Language development in blind children, *In. Encyclopedia of Language and Linguistics*, (s.6) Pergamon, Oxford 2000.
- Piştav Akmeşe, P. (2018). Yükseköğretim kurumlarına devam eden engelli öğrenciler ile engelli personelin sorunları ve yükseköğretim engelliler danışma ve koordinasyon yönetmeliği hakkındaki görüşlerinin incelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(64):214-232.
- Powell, S. (2003), *Special teaching in higher education: Successful strategies for access and inclusion*, Kogan Page, London.
- Reed, M., and Curtis, K. (2012). Experiences of students with visual impairments in Canadian higher education. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 106(7), 414–425.
- Reynolds C. R. , Fletcher-Janzen E. (2007), *Encyclopedia of special education a reference for the education of children, adolescents, and adults with disabilities and other exceptional individuals*, 3rd ed. New York John Wiley.
- Richardson, J. T. and Roy, A. W. N. (2002). The representation and attainment of students with a visual impairment in higher education', *The British Journal of Visual Impairment* 20(1): 37–48
- Rioux, M. H., and Pinto, P. C. (2010). A time for the universal right to education: back to basics. *British Journal of Sociology of Education*, 31(5), 621-642.

- Robeyns, I. (2006). Three models of education: Rights, capabilities and human Capital”, *Theory and Research in Education*, 4(1): 69–84. doi:10.1177/1477878506060683
- Russotti, J., Shaw, R. and Spungin, S. J. (2004). *When you have a visually impaired student in your classroom: a guide for paraeducators*. New York: AFB Press.
- Sabancı Vakfı (2010). *BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin (VC/2008/1214) uygulanmasında zorluklar ve iyi örnekler çalışması Avrupa komisyonu istihdam, sosyal işler ve eşit fırsatlar genel müdürlüğü nihai raporu* http://www.sabancivakfi.org/i/assets/documents/iyi_ornekler_raporu_ozeti.pdf.
- Sakız H. and Sarıcalı M. (2018) Including students with visual difficulty within higher education: Necessary steps. *Exceptionality a Special Education Journal* 26:4, 266-282, DOI: 10.1080/09362835.2017.1283627
- Sarı, H. (2005). Selçuk üniversitesinde öğrenim gören bedensel engelli ve görme engelli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve çözümüne yönelik çağdaş öneriler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 315-333.
- Sart, H. (2015). Engelli çocukların eğitim hakkı: insan hakları çerçevesinde kaynaştırma/bütünleşme yoluyla eğitim. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (der.), *Engellilik ve ayrımcılık: Eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler içinde*, (ss. 93-108). İstanbul: Karekök Akademi.
- Schwiegerling, J. Field. (2004). *Guide to visual and ophthalmic optics*. Bellingham: SPIE Press.
- Scott, R.W. (2009). *Undergraduate educational experiences: The academic success of college students with blindness and visual impairments*. (Doktora Tezi) Erişim: <http://www.lib.ncsu.edu/resolver/1840.16/3692>.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. Teachers college press.
- Selimoğlu G. Ö. (2019). Görme yetersizliği olan bireylerin gelişim özellikleri. H. Gürgür ve P. Şafak (Ed.), *İşitme ve görme yetersizliği içinde* (ss. 151-184). Ankara: Pegem A. Yayınları.
- Sparrow, R. (2005). Defending deaf culture: the case of cochlear implants, *Journal of Political Philosophy*, 13(2): 135–152. doi:10.1111/j.1467-9760.2005.00217.x

- Strnadová I., Hájková V., and Květoňová L. (2015) Voices of university students with disabilities: inclusive education on the tertiary level – a reality or a distant dream?, *International Journal of Inclusive Education*, 19:10, 1080-1095.
- Sucuoğlu, B. (2006). *Etkili kaynaştırma uygulamaları: Yeni ilköğretim programları ve öğretmen yeterlikleri ışığında*, Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık
- Sucuoğlu, B., ve Kargın, T. (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları yaklaşımlar yöntemler teknikler*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Sudman, S. (1976). *Applied sampling*. New York: Academic Press.
- Şafak, P. (2005). *Birlikte eğitim ortamındaki görme yetersizliğinden etkilenmiş öğrencilere gezici öğretmenlik düzenlemesine göre verilen destek hizmetin etkililiği*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şafak, P. (2012) Özel gereksinimli öğrenciler için eğitim ortamlarının düzenlenmesi. A. Ataman (Ed.) *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim içinde* (ss. 128-140) Ankara: Vize Yayıncılık.
- Şafak, P., Çakmak, S., Kan, A., ve O'Dwyer, P. A. (2013). *Gazi işlevsel görme değerlendirme aracı ile az gören öğrencilerin görme becerilerinin değerlendirilmesi*. (TÜBİTAK Proje No: 111K549).
- Şenel, S. (2015). Görme engelli öğrencilerin üniversite giriş sınavı deneyimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-17.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Engelli ve yaşlı bireylere ilişkin istatistikî bilgiler*. Yıllık İstatistik Bülteni, 2019
- T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA]. (2010) *Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*. Ankara: T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2020). <https://sozluk.gov.tr/>
- Tuncer, T. (2003). Görme yetersizliğinden etkilenen çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş içinde* (s.289-309). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

- Tuncer, T. (2003). Görme yetersizliği olan çocuklar için sınıf ortamında yapılacak düzenlemeler. Ü. Tüfekçioğlu (Ed.), *İşitme, konuşma ve görme sorunu olan çocukların eğitimi içinde* (ss. 303-332). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Turnbull, A., Turnbull, R., Wehmeyer, M.L(2010). *Exceptional lives. Special education in today's schools*. New Jersey: Person Y.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> sayfasından 02.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1949). *İnsan hakları evrensel beyannamesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> 06.09.2020 tarihinde erişilmiştir
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). *Engellilerin sorunları ve beklentileri araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1017
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013c). *Nüfus ve konut araştırması 2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017). *Türkiye sağlık araştırması 2016*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). *Türkiye ulusal nüfus dağılımı* <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- UNESCO (1999). *Education for All: UK country report; 1999* <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219937?posInSet=6&queryId=944aba4d-a3f9-4336-9108-7a7109dcc94a> (07.09.2020).
- UNESCO (2020). *Right to education*. <https://en.unesco.org/themes/right-to-education> (6.09.2020).
- UNICEF (2018). Unicef Türkiye yıllık raporu. <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/unicef-t%C3%BCrkiye-yillik-raporu-2018>
- United Nations (UN-Birleşmiş Milletler) (2018). *United nations instruments* [.https://www.right-to-education.org/page/united-nations-instruments](https://www.right-to-education.org/page/united-nations-instruments) (06.09.2020)

- Van Maanen , J.(1979). Reclaiming qualitative methods for organizational research: A preface, *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 520 – 526 .
- Vickerman, P., and M. Blundell. (2010). Hearing the voices of disabled students in higher education. *Disability and Society* 25 (1): 21–32.
- Vikki F. Howard, B. W. (2011). *Very young children with special needs*. New Jersey: Pearson Education.
- Yardımcı, S. (2015). Sakatlığın tarihsel inşası. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (der.), *Engellilik ve ayrımcılık: eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler içinde*, İstanbul: Karekök Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, V. (2015). Engellilerin eğitime erişiminde kamusal sosyal destek programlarının önemi. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (der.), *Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler içinde*, İstanbul: Karekök Akademi.
- YÖK (2010). *Yükseköğretim kurumları engelliler danışma ve koordinasyon yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=14214&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (15.09.2020).
- YÖK (2020). *Yükseköğretim bilgi yönetimi sistemi, birim istatistikleri, genel bilgiler, üniversiteler*. <https://istatistik.yok.gov.tr/> (22.02.2020).
- YÖK (2020). *Yükseköğretim bilgi yönetimi sistemi, birim İstatistikleri, Genel bilgiler, üniversiteler*. <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.02.2020).
- Yurttagüler, L. (2007). *Eğitim hakkı: Uygunluk ve ulaşılabilirlik üniversite gençliği ve sosyal haklar raporu*, s.138-145. Toplum Gönüllüleri Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi.
- Warnock, M. (2005) *Special educational needs: A newLook*. Impact Number 11. London, Philosophy Society of Great Britain.
- WHO. (2011). *World report on disability*. Geneve: WHO Press. https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf?ua=1
- WHO (2018). *Disability*. https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1
- Wolcott, H.E. (2009). *Writing up qualitative research. (3th. Ed.)*. USA: SAGE.

Wood, W. (2007). *Teaching students in inclusive settings: Adapting and accommodating instruction (5th.edition)*. New Jersey: Prentice Hal

EKLER

Ek 1. Görme Engelli Öğrenci Görüşme Formu

YÜKSEKÖĞRETİME DEVAM EDEN GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ÖĞRETİMSSEL UYARLAMALAR: KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA (Öğrenci Formu)

Değerli katılımcı,

Bireysel farklılıklara dayalı yasal düzenlemelerin öne çıktığı günümüzde, eğitim öğretim sürecinde akademik uyarlamalara yönelik düzenlemeler her öğrenci için temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda yükseköğretim kurumlarında eğitime devam eden işitme, görme ve diğer alanlarda özel gereksinimleri olan öğrenciler için yapılacak düzenlemeler, onların akranları ile aynı ortamda ve adil, hak temelli eğitim alabilmeleri, mesleki yeterlikleri kazanmaları, iş, istihdam ve kariyer planlama süreçleri üzerinde de doğrudan etkili olmaktadır.

Bu çalışmada görme engeli olan, ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde yükseköğretime devam eden bireylerin akademik süreçte öğretimsel uyarlamalar ile ilgili görüşleri ve dersi veren öğretim üye/elemanlarının görüşlerinin incelenmesi planlanmıştır.

Mevcut süreçte öğrenim gördüğünüz okulda, görme gereksiniminizin dikkate alınarak akademik düzenlemeler yapıldığı, engelsiz birim faaliyetlerinin ve bilgi teknoloji kullanımının gereksinimlerinize yönelik olup olmadığı ile görüşleriniz ile öğretimsel uyarlamalar ve engelsiz üniversite anlayışına uygun olarak akademik planlamalarda dikkat edilmesi gereken konular hakkındaki önerilerinizi bizimle paylaşmanız, yapılacak olan düzenlemelere katkı sağlayacaktır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına bağlı olup çalışmadan dilediğiniz an çekilmekte özgür olduğunuzu bilmenizi isteriz.

Çalışmaya katılımınız ve desteğiniz için çok teşekkür ederiz.

Dr. Nilay KAYHAN

A. Nedim GÜNDOĞAR

(Özel Eğitim Yüksek Lisans Öğrencisi)

Soru ve katkılarınız için: anedimg@gmail.com

DEMOGRAFİK BİLGİLER

SORULAR		AÇIKLAMA
1	Yaş	
2	Cinsiyet	
3	Okuduğunuz Fakülte/bölüm:	
4	Sınıf Düzeyiniz:	
5	Görme yetersizliğiniz tanı yaşı ve derecesi	
6	Görme gereksiniminiz nedeniyle yardımcı cihaz kullanıyor musunuz?	
7	Eğitiminiz sürecinde en yoğun destek duyduğunuz alanlar nelerdir? Birden fazla seçenek işaretlenebilir. ( ) Akademik (öğretim, sınavlar vb) ( ) Sosyal katılım ( ) Fiziksel düzenlemeler ( ) Diğer.....	
8	Eğitim gördüğünüz bölümü isteyerek mi tercih ettiniz? Mesleki tercih desteği aldınız mı? (Aile, okul rehberlik servisi vb gibi)	
9	Derslerinizle ilgili okulunuzun size sağladığı en etkili akademik uyarlamalar hangisi veya hangileridir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz) ( ) Yardımcı Teknolojik desteği, ( ) Braille kitap ( ) Özel materyal araç-gereç (büyüteç, bilgisayar) ( ) Ders notu, ( ) Okuyucu yazıcı desteği ( ) Hepsi ( ) Hiçbiri ( ) Diğer	

Sevgili arkadaşlar,

Bu çalışmada görme engeli olan, lisans ve lisansüstü düzeyde yükseköğretime devam eden bireylerin akademik süreçte öğretimsel uyarlamalar ile ilgili görüşlerinin, dersi veren öğretim üye/elemanlarının görüşleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi planlanmıştır.

Mevcut süreçte gereksiniminizin dikkate alınarak akademik düzenlemeler yapılması, engelsiz üniversite faaliyetleri ve bilgi teknoloji kullanımını ile öğretimsel uyarlamalarda dikkat edilmesi gereken konular hakkındaki önerilerinizi bizimle paylaşmanız, yapılacak olan düzenlemelere katkı sağlayacaktır.

Çalışmaya katılımınız ve desteğiniz için çok teşekkür ederiz.

Dr. Nilay KAYHAN
A. Nedim GÜNDOĞAR
(Özel Eğitim Yüksek Lisans Öğrencisi)

YANIT ARANACAK ARAŞTIRMA SORULARI

1-Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim elemanlarının ve eğitim alan görme engelli öğrencilerin sunulan hizmetlere ilişkin görüşleri nelerdir?

a. Yükseköğretim kurumlarında görme engelli olan öğrencilere yönelik kayıt öncesi yapılan işlemler nelerdir?

b. Yükseköğretim kurumlarında eğitim öğretim hizmetlerinin planlanması ve uygulanması nasıl gerçekleştirilmektedir?

2. Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim elemanlarının ve eğitim alan görme engelli öğrencilerin, eğitim öğretim hizmeti sürecinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim elemanlarının ve eğitim alan görme engelli öğrencilerin, sunulan hizmetlerin niteliğinin artırılmasına yönelik önerileri nelerdir?

GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİ İÇİN SORULAR

1. Yükseköğretim kurumlarının eğitim sistemi içerisindeki yerine ilişkin ne düşünüyorsunuz?
2. Sizce yükseköğretim kurumlarının görme engeli olan öğrencilerin eğitiminde nasıl bir önemi var?
3. Üniversitede eğitim görüyor olmak ile ilgili neler söylersiniz? Okulunuzda bir ders gününüzü betimleyebilir misiniz?
4. Okuduğunuz bölümde danışman (Arş. Gör) hocalarınızla eğitim sürecinizi nasıl planlıyorsunuz? (Ders kayıtları, derslikler, sınavlar, ders notları gibi)
5. Dersinize giren hocalarınızla eğitim süreciniz hakkında iletişime geçerken nasıl bir yol izliyorsunuz?
  - a) Yeni kayıt olduğunuzda
  - b) Dönem başlarında, ders kaydında
  - c) Dersler devam ederken
6. Yükseköğretimde bireysel farklılıklara dayalı akademik düzenlemeler hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Okulunuzda sizin için yapılan işlemlerin başarılı bulduğunuz yanları (akademik süreç, değerlendirme, sosyal yaşam gibi) nelerdir?
7. Üniversitenizde Engelsiz Birim uygulamaları var mı? Varsa bu birimin çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?
8. Üniversiteniz, özel gereksinimi olan öğrencilere yönelik akademik destek (Teknoloji kullanımı, bilgisayar, öğrenmeye yardımcı materyaller, öğrenme ortamı, sınavlar, özel basılmış Braille kitaplar vb.) sağlıyor mu? Sağlıyorsa hangi alanlarda destek sunulduğunu belirtiniz.
9. Okulunuzda eğitim sürecinde sorunlar ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
- Eğitim sürecinizde yaşanan bu sorunların sizce nedenleri nelerdir?
10. Yükseköğretim kurumlarında görme engelli öğrencilere nitelikli hizmet sunulmasına yönelik önerileriniz nelerdir?
11. Siz yükseköğretim kurumlarında eğitim öğretim süreci ile ilgili bir çalışmaya dâhil olsanız ne tür düzenlemelerin yapılması yönünde çaba gösterirsiniz?

EK 2. Akademisyen Görüşme Formu

YÜKSEKÖĞRETİME DEVAM EDEN GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ÖĞRETİMSSEL UYARLAMALAR: KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

(Akademisyen Formu)

Değerli hocam,

Bireysel farklılıklara dayalı yasal düzenlemelerin öne çıktığı günümüzde, engeli olan öğrenciler eğitim öğretim sürecinde akademik uyarlamalara yönelik düzenlemeler bakımından birtakım problemler yaşamaktadırlar. Bu sorunlar öğrencilerin mesleki yeterlikleri kazanmaları, iş, istihdam ve kariyer planlama süreçleri üzerinde de doğrudan etkili olmaktadır.

Bu çalışmada görme engeli olan, ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde yükseköğretime devam eden bireylerin akademik süreçte öğretimsel uyarlamalar ile ilgili görüşlerinin, dersi veren öğretim üye/elemanlarının görüşleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi planlanmıştır.

Vermiş/vermekte olduğunuz derslerinizde görme engeli olan öğrencilerinizin gereksinimlerine yönelik öğretimsel uyarlamalarla ilgili sizlere ve öğrencilerinize sunulan desteklerin neler olduğu, yapmış olduğunuz uyarlamalar, engelsiz birimle işbirliğine yönelik görüşlerinizi bizimle paylaşmanız, yapılacak olan düzenlemelere katkı sağlayacaktır.

Çalışmaya katılım gönüllülük esasına bağlı olup çalışmadan dilediğiniz an çekilmekte özgür olduğunuzu bilmenizi isteriz.

Çalışmaya katılımınız ve desteğiniz için çok teşekkür ederiz.

Dr. Nilay KAYHAN

A. Nedim GÜNDOĞAR

(Özel Eğitim Yüksek Lisans Öğrencisi)

Soru ve katkılarınız için: anedimg@gmail.com

DEMOGRAFİK BİLGİLER

SORULAR		AÇIKLAMA
1	Yaş	
2	Cinsiyet	
3	Akademik çalışma alanınız:	
4	Akademik unvan:	
5	Çalıştığınız fakülte ve bölüm:	
6	Haftalık ders yükünüz:	
7	Lisans ve lisansüstü eğitiminiz sürecinde özel eğitimde öğretimsel uyarlamalarla ilgili bir ders aldınız mı? Yanıtınız evet ise ders hakkında kısaca bilgi veriniz.”	( ) Evet ( ) Hayır
8	Özel gereksinimli kaç öğrenciniz var? Öğrencinizin/öğrencilerinizin engel türleri belirtiniz (Birden fazla seçenek belirtebilirsiniz) ( ) Görme ( ) İşitme ( ) Fiziksel yetersizlik ( ) Diğer.....	
9	Özel gereksinimi olan öğrencilerin bulunduğu sınıflarda haftalık ders yükünüz nedir? (Görme veya başka bir engel türü olan öğrencilerin derslerini de dikkate alınız):	( ) 1-3 saat ( ) 4-7 saat ( ) 8-10 saat ( ) 11 saat ve üzeri
10	Derslerinize hazırlık sürecinde en sık yaptığımız uyarlamalar (bireysel farklılıkları dikkate alan öğretimsel değişiklikler/düzenlemeler) nelerdir? Bu uyarlamaları yaparken ne tür kaynaklara ya da kimlere başvuruyorsunuz?	( ) Ders notu/ sunu hazırlık ( ) Teknolojiyi kullanarak görsel işitsel video örnekleri hazırlığı ( ) Dersleri uygulamalı proje halinde tasarlamak ( ) Ölçme değerlendirilmede uyarlamalar Yararlandığınız kişi/kaynakları belirtiniz.....
12	Yükseköğretimde bireysel farklılıklara dayalı ders planlamaları nasıl olmalıdır? Bu süreci etkileyen faktörler nelerdir?	
13	Üniversitenizde Engelsiz Birim uygulamaları var mı? Varsa bu birimin özel gereksinimi olan öğrencilerin eğitim öğretim süreçleri ile ilgili çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?	

YANIT ARANACAK ARASTIRMA SORULARI

1-Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim elemanlarının ve eğitim alan görme engelli öğrencilerin sunulan hizmetlere ilişkin görüşleri nelerdir?

a. Yükseköğretim kurumlarında görme engelli olan öğrencilere yönelik kayıt öncesi yapılan işlemler nelerdir?

b. Yükseköğretim kurumlarında eğitim öğretim hizmetlerinin planlanması ve uygulanması nasıl gerçekleştirilmektedir?

2. Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim elemanlarının ve eğitim alan görme engelli öğrencilerin, eğitim öğretim hizmeti sürecinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

3.Yükseköğretim kurumlarında görevli öğretim elemanlarının ve eğitim alan görme engelli öğrencilerin, sunulan hizmetlerin niteliğinin artırılmasına yönelik önerileri nelerdir?

ÖĞRETİM ELEMANI İÇİN SORULAR

1. Yükseköğretim kurumlarının eğitim sistemi içerisindeki yerine ilişkin ne düşünüyorsunuz?

2. Sizce yükseköğretim kurumlarının görme engeli olan öğrencilerin eğitiminde nasıl bir önemi var?

3. Yükseköğretim kurumunda bir ders gününüzü betimleyebilir misiniz?

4. Özel gereksinimi olan görme engelli (tamamen kör veya az gören) öğrencinizin dersinizi alacağı/aldığından nasıl haberdar oldunuz?

( ) Ders kaydı zamanı

( ) Dersler başladığında

( ) Dönem ortasında

5- Görme engelli öğrenciniz, dersinizi almadan önceki süreçte planlama ve hazırlık açısından ne tür işlemler yapılıyor, açıklar mısınız? Öğrenciyi değerlendirme sürecini nasıl yürütüyorsunuz?

6.Çalıştığınız yükseköğretim kurumunda kayıtlı görme engelli öğrencinin eğitim sürecini yürütürken başarılı bulduğunuz yanlar nelerdir?

7. Çalıştığınız yükseköğretim kurumunda kayıtlı görme engelli öğrencinin eğitim sürecinde karşılaştığınız sorunlar ile ilgili görüşleriniz nelerdir?

- Derse katılım?

- Sizinle ve arkadaşlarıyla etkileşim?

- Akademik başarı?

a. Görme engelli öğrencinizin dersinizi alırken yaşadığı sorunların sizce nedenleri nelerdir?

8. Üniversitenizin engelli öğrenci birim personelinden, destek alıyor musunuz? Yanıtınız evet ise ne tür destekler alıyorsunuz?

9. Üniversiteniz, özel gereksinimi olan öğrencilere yönelik akademik destek (Teknoloji kullanımı, materyal, öğrenme ortamı, özel basılmış Braille kitaplar vb.) sağlıyor mu?

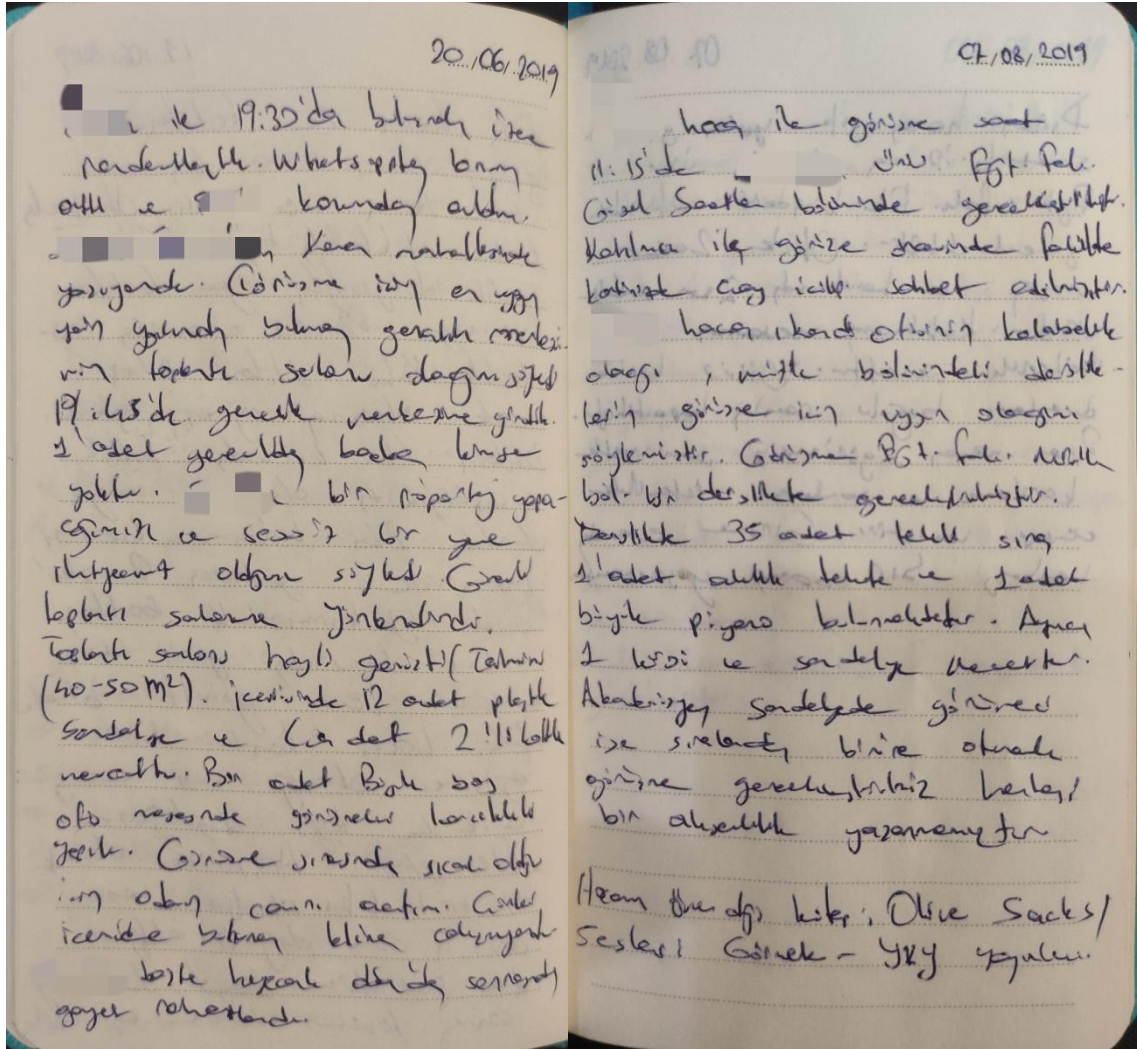
10. Yükseköğretim kurumlarında görme engelli öğrencilere nitelikli hizmet sunulmasına yönelik önerileriniz nelerdir?

Ek 3. Kod Listesi

Name	Frequency	Yüzde	Yüzde (geçerli)
Bilgi Gereksinimi ve Hazırlık	163	9.0%	9.0%
Öğrenci Özellikleri ve Olumlu Sınıf İklimi	139	7.7%	7.7%
Destek Türleri	106	5.9%	5.9%
Engelsiz Birim	100	5.5%	5.5%
Tutum	79	4.4%	4.4%
Ölçme Değerlendirme Süreci ve Uyarlamalar	78	4.3%	4.3%
Sosyal Etkileşim ve Tam Kabul	73	4.0%	4.0%
İhtiyaç Belirleme	65	3.6%	3.6%
Farkındalık	63	3.5%	3.5%
İşbirliği ve Roller	57	3.2%	3.2%
Erişilebilirlik	57	3.2%	3.2%
Materyallere Erişim	56	3.1%	3.1%
Kaynaklara Erişim	55	3.0%	3.0%
Sorun Kaynakları	54	3.0%	3.0%
Yasal Mevzuat ve Politikalar	48	2.7%	2.7%
Engelli Öğrenci Birim Güçlü Yanları	45	2.5%	2.5%
Kendini Gerçekleştirme ve Kariyer Planlama Süreci	44	2.4%	2.4%
Bağımsız Yaşam Becerileri	36	2.0%	2.0%
Teknoloji Destekli Uyarlamalar	35	1.9%	1.9%
Engelli Öğrenci Birimi Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar	34	1.9%	1.9%
Eğitim Hakkı ve Dayanaklar	30	1.7%	1.7%
Kademeler Arası Geçiş	30	1.7%	1.7%
Olumsuz Deneyimler ve Etkileri	30	1.7%	1.7%
Öğrenme Sürecinde Ayrımcılıkla Başetme	28	1.5%	1.5%
Akademik Gelişim	24	1.3%	1.3%
Sınıf İçi Uyarlamalar	23	1.3%	1.3%
Braille Alfabe ve Kaynak Kullanımı	23	1.3%	1.3%
Hazırbulunuşluk	22	1.2%	1.2%
Öğretmen Eğitimi ve Okullarda Fırsat Eşitliğine Dayalı Eğitim	22	1.2%	1.2%
Asistan Desteği	20	1.1%	1.1%
Soruna Neden Olan Önyargılar	19	1.1%	1.1%
Eğitimde Fırsat Eşitliği	19	1.1%	1.1%
Öneriler	17	0.9%	0.9%
Kütüphane Kullanımı	14	0.8%	0.8%
Ses Kaydı	14	0.8%	0.8%
Name	Frequency	Yüzde	Yüzde (geçerli)
Yardımcı Teknoloji Kullanımı	13	0.7%	0.7%
Nitelikli Eğitim ve Yeterli Personel	13	0.7%	0.7%
Akademisyen Yeterlikleri	11	0.6%	0.6%
Akran İlişkileri	11	0.6%	0.6%
Sesli Kitaplar	10	0.6%	0.6%
Ders Notlarına Erişim	8	0.4%	0.4%
Öğretim Yöntem Teknikleri Etkili Ders Sunumu	6	0.3%	0.3%
Destekleri Belirleyici Faktörler	5	0.3%	0.3%
Bilimsel Araştırma ve Projeler	4	0.2%	0.2%
Evrensel Tasarım	3	0.2%	0.2%
Engellilik Çalışmaları	2	0.1%	0.1%
Toplam (Geçerli)	1808	100.0%	100.0%
Missing	0	0.0%	-
Total	1808	100.0%	-

Ek 4. Örnek Görüşme Günlükleri

Not: Görüşme günlüklerindeki katılımcı ve mekan isimleri etik ilkeler doğrultusunda araştırmacı tarafından gizlenmiştir.

Ek 5. Etik Kurul İzni Onayı

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ETİK KURUL KARARI**

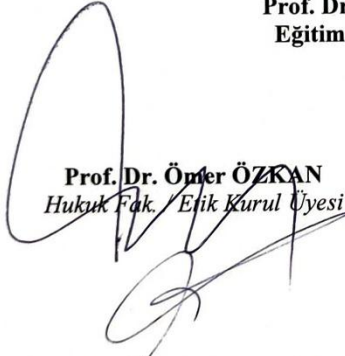
Tarih: 28.01.2019

No: 2019/07

Çalışmanın Türü:	Yüksek Lisans Bitirme Tezi
Konu:	Anket Uygulama
Başlık:	“Yükseköğretime Devam Eden Görme Engelli Öğrencilere Yönelik Öğretimsel Uyarlamalar : Karşılaştırmalı Bir Çalışma”
Yürütücü / Danışman:	Dr. Öğr. Üyesi Nilay KAYHAN
Yazar:	Ahmet Nedim GÜNDOĞAR
Karar:	Olumlu

Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK
Eğitim Fak./Etik Kurul Başkanı

Prof. Dr. Ömer ÖZKAN
Hukuk Fak. / Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Osman Tolga ARICAK
İİSB Fak. / Etik Kurul Üyesi

Doç. Dr. Şaziye Senem BAŞGÜL
İİSB Fak. / Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY
Eğitim Fak. / Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
İİSB Fak. / Etik Kurul Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KESER
İİSB Fak. / Etik Kurul Üyesi